

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет української філології
Кафедра української мови та методики її навчання

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

Навчально-методичний посібник для студентів-філологів
напряму підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література

Умань

2017

Навчально-методичний посібник із сучасної української літературної мови обговорено на засіданні кафедри української мови та методики її навчання (протокол № 7 від 23 лютого 2017 року) та рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 7 від 29 березня 2017 року)

Рецензенти:

В. О. Коваль, доктор педагогічних наук, професор;

І. І. Коломієць, кандидат філологічних наук, доцент;

О. А. Молодичук, кандидат філологічних наук, доцент

Сучасна українська літературна мова : навчально-методичний посібник для студентів-філологів напряму підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література / уклад. **І. С. Гонца, В. В. Розгон**. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. – 178 с.

У навчально-методичному посібнику із сучасної української літературної мови для студентів-філологів денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література запропоновано плани і завдання до практичних занять, лабораторних робіт, для самостійної роботи та самоперевірки, список базової та допоміжної літератури, необхідні для ґрунтовного вивчення дисципліни та фахової підготовки майбутніх учителів-філологів

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мета навчальної дисципліни передбачає систематизований виклад питань з таких розділів мовознавчої науки, як фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, фразеологія, морфеміка, дериватологія та морфологія, а також основних відомостей про історію та походження української мови, її діалектне членування та стилістичну диференціацію.

Завдання дисципліни: систематизувати, узагальнити та поглибити теоретичні знання з фонетики, фонології, орфоепії, графіки й орфографії, лексикології, фразеології, морфеміки, словотвору, іменника; формувати вміння самостійно опрацьовувати спеціальну і додаткову літературу, аналізувати, порівнювати мовні явища, робити висновки, наводити приклади, оформляти результати дослідження мовного матеріалу чи наукової літератури у вигляді усних повідомлень, письмових робіт; сформувати навички фонетичного, орфографічного аналізу слова і тексту, лексикологічного, морфемного, словотворчого розборів, морфологічного аналізу іменника.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен **знати:** визначення основних понять фонетики, фонології, орфоепії, графіки, орфографії; особливості фонетичних явищ у системі голосних та приголосних звуків (фонем); правила запису слова і тексту фонематичною та фонетичною транскрипціями; правила написання й вимови слів та їх частин; основні ознаки й закономірності морфеміки та дериватології української мови; національно-мовні проблеми на сучасному етапі; історію походження української мови, її діалектне членування та стилістичну диференціацію.

Студент повинен **уміти:** формулювати основні правила фонетики, фонології, орфоепії, графіки, орфографії; характеризувати звуки за їх артикуляційно-акустичними ознаками; визначати, аналізувати та диференціювати фонетичні явища в системі голосних та приголосних звуків і фонем; виконувати фонетичний, морфемний, словотвірний та морфологічний розбори слів; робити висновки та узагальнення.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

“Сучасна українська літературна мова”

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Вступ. Фонетична система сучасної української літературної мови

Тема I. Загальні відомості про українську мову та її розвиток

Предмет, зміст і завдання курсу «Сучасна українська літературна мова». Українська мова – національна мова українського народу. Поняття літературної мови, її основні ознаки. Джерела формування української літературної мови. Походження української мови. Основні етапи розвитку. Українська мова серед інших мов світу. Українська мова – державна мова України.

Тема II. Територіальна диференціація сучасної української мови

Поняття говірки, говору (діалекту), наріччя. Загальна характеристика наріч: територія поширення, групи говорів. Фонетичні, морфологічні і лексичні діалектизми: а) північного наріччя; б) південно-східного наріччя; в) південно-західного наріччя. Південно-східне наріччя як основа української літературної мови.

Тема III. Основні стильові різновиди писемної та усної форм української літературної мови

Писемна й усна форми української літературної мови. Поняття мовного стилю. Загальна характеристика стилів сучасної української мови. Призначення, сфера використання і мовні засоби основних функціональних стилів. Конфесійний та епістолярний стилі.

Тема IV. Фонологічна система сучасної української літературної мови

Поняття про фонему та фонологію. Функції і диференційні ознаки фонем. З історії вивчення фонем. Система фонем сучасної української мови. Головний вияв і різновиди алофонів (варіантів) фонем. Звукове поле фонем. Головні вияви і варіанти голосних фонем. Головні вияви і варіанти приголосних фонем. Фонологічні школи.

Тема V. Система звуків і фонем сучасної української літературної мови

Голосні та приголосні звуки, їх функціональні, артикуляційні й акустичні

ознаки. Класифікація і характеристика голосних звуків (фонем). Класифікація і характеристика приголосних звуків (фонем). Фонетична і фонематична транскрипції: призначення, основні правила запису слів, речень, текстів.

Тема VI. Позиційні та історичні чергування голосних та приголосних фонем (звуків)

Морфонологія як учення про фонологічні чергування у складі морфем при словозміні та словотворенні. Поняття про позиційні та історичні чергування. Найдавніші чергування голосних фонем у коренях дієслів. Чергування /o/, /e/ з /i/. Чергування /o/, /e/ з фонемним нулем. Чергування голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/ – /рі'/, /лі'– /ро/, /ло/. Чергування /e/ з /o/ після шиплячих та /й/. Зміна етимологічного /o/ на /a/. Втрата і поява початкових ненаголошених голосних. Типи чергувань приголосних фонем (звуків). Чергування /г/, /к/, /х/ із /ж/, /ч/. /ш/. Чергування /г/, /к/, /х/ із /з'/, /ц'/, /с'/.

Чергування передньоязикових зубних із шиплячими приголосними. Чергування твердих і пом'якшених передньоязикових відповідників. Чергування однієї приголосної фонемі зі сполученням двох фонем. Зміни приголосних перед суфіксами -ськ-, -ств-, -ин-. Приставні (протетичні) приголосні. Явище метатези. Зміна /л/ на /в/.

Тема VII. Модифікації фонем

Поняття модифікацій, їх різновиди. Модифікації голосних: редукція, гармонійна асиміляція, акомодация. Модифікації приголосних: позиційні та комбінаторні. Акомодация приголосних до сусідніх голосних. Асиміляція приголосних та її види: а) за напрямом уподібнення; б) за повнотою уподібнення; в) за місцем уподібнення; г) за фіксуванням на письмі.

Типи регресивної асиміляції за характером артикуляційних змін приголосних: за голосом (за дзвінкістю/глухістю); за місцем і способом творення; за м'якістю/твердістю. Випадки прогресивного уподібнення приголосних звуків у сучасній українській мові. Асиміляція на відстані. Основні наслідки дисимілятивних змін приголосних. Спрощення в групах приголосних. Подовження та подвоєння приголосних звуків в українській мові.

Тема VIII. Фонетичне членування мовного потоку. Склад. Наголос та інтонація

Склад. Наукові теорії складу. Типи складів в українській мові. Основні закономірності українського складоподілу. Словесний наголос, його різновиди. Ознаки українського наголосу. Фразовий наголос, його різновиди. Інтонація.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Орфоепія, графіка, орфографія

Тема I. Орфоепія. Особливості української літературної вимови

Орфоепія як розділ мовознавчої науки. Сучасне значення орфоепічних норм. Фонетичні та фонологічні помилки. Основні правила української літературної вимови: а) вимова голосних звуків (наголошена і ненаголошена позиція); б) вимова приголосних звуків; в) вимова звукосполучень приголосних. Особливості вимови слів іншомовного походження. Засоби милозвучності української літературної мови.

Тема II. Письмо. Українська графіка

Поняття графіки. Графема як базова одиниця графіки. Письмо піктографічне, ідеографічне, складове, буквено-звукове. Слов'янські азбуки: глаголиця і кирилиця. Український алфавіт. Співвідношення між буквами українського алфавіту і звуками української мови. Особливості українського алфавіту порівняно з російським. Позначення на письмі роздільної вимови твердого приголосного перед я, ю, є, ї та м'якості приголосних.

Тема III. Українська орфографія

Поняття про орфографію як систему історично сформованих правил написання слів. Орфографічне правило. Орфограма. Принципи українського правопису: а) фонетичний; б) морфологічний; в) історичний; г) смисловий (диференціюючий). Короткий огляд історії української орфографії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Лексикологія та фразеологія

Тема I. Лексикологія як мовознавча дисципліна. Слово та його лексичне значення

Об'єкт і предмет лексикології та її завдання. Основні етапи становлення та розвитку української лексикології XIX – поч. XXI ст. Зв'язок лексикології з іншими мовознавчими дисциплінами. Поняття про слово. Основні терміни семасіології. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень слова: а) прямі, переносні (похідні) та коннотативно зумовлені; б) фразеологічно зв'язані (обмежені) та синтаксично зумовлені. Переносне значення і переносне вживання слова. Метафора і метонімія як чинники формування переносного значення слова.

Тема II. Системні зв'язки в лексиці. Явище синонімії та антонімії в сучасній українській мові. Омонімія та паронімія як лексичні категорії

Синонімія як один із різновидів парадигматичних зв'язків. Джерела й причини виникнення синонімів. Типи синонімів. Синонімічний ряд і його будова. Функції синонімів. Евфемізми та перифрази. Поняття про антонімію. Логічна основа антонімії. Критерії антонімічності лексичних одиниць. Семантичні типи лексичних антонімів. Структурні типи лексичних антонімів. Енантіосемія та оксюморон. Омонімія як мовне явище. Розмежування омонімії та полісемії. Лексична омонімія: визначення, критерії розпізнавання лексичних омонімів. Типи омонімів. Явище паронімії в українській мові.

Тема III. Генезис лексичного складу сучасної української мови. Успадкована лексика

Індоевропейська лексика. Праслов'янська (спільнослов'янська) та власне українська лексика. Успадкована лексика як джерело збагачення лексичного складу сучасної української мови. Запозичена лексика в сучасній українській мові. Старослов'янізми. Лексичні запозичення з російської, білоруської та інших слов'янських мов. Іншомовні (неслов'янські) елементи в складі української лексики. Особливості освоєння запозичених слів. Інтернаціоналізми.

Тема IV. Склад лексики сучасної української літературної мови з погляду її стилістичного вживання. Активна та пасивна лексика

Лексика з погляду стилістичного вживання. Стилiстичнi групи.

Стилістично нейтральна лексика. Розмовна і експресивно-забарвлена лексика. Книжна лексика. Загальнонародна лексика: а) діалектизми; б) арготизми; в) вульгаризми. Активна і пасивна лексика сучасної української літературної мови. Архаїзми та історизми, причини їх появи, функціонування та стилістична роль. Неологізми, їх функції.

Тема V. Фразеологія. Лексикографія

Предмет фразеології. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Погляди на класифікацію фразеологізмів: а) класифікація Д. А. Булаховського; б) класифікація В. В. Виноградова. Групи фразеологізмів: а) фразеологічні зрощення; б) фразеологічні єдності; в) фразеологічні сполучення. Спільне й відмінне між словом і фразеологізмом. Лексикографія як розділ мовознавства. Історія української лексикографії. Основні типи словників. Основні лексикографічні праці. Нові лексикографічні роботи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. Морфеміка та деривація сучасної української літературної мови

Тема I. Морфемна будова слова. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові. Морфемний аналіз

Морфеміка як розділ словотвору. Морфема як мінімальна значуща одиниця мови. Морфема і морф. Аломорфи і варіанти морфем. Типи морфем за характером значення. Класифікація афіксів: а) за позицією у структурі слова; б) за функцією; в) за способом вираження; г) за походженням; ґ) за будовою. Типи основ. Омонімічні, синонімічні, антонімічні відношення між морфемами. Історичні зміни в морфемній будові слова (опрощення, перерозклад, ускладнення). Завдання та принципи морфемного аналізу слова.

Тема II. Деривація. Способи словотворення. Словотвірний аналіз

Словотвір як розділ мовознавства. Синхронний і діяхронний словотвір. Похідне слово як основна одиниця словотвору. Твірне слово. Словотвірна пара. Твірна основа і формант. Словотвірний тип і словотвірна модель. Різновиди афіксального словотворення в сучасній українській мові. Безафіксний

словотвір: а) морфолого-синтаксичний спосіб словотвору, його різновиди; б) лексико-семантичний спосіб словотворення; в) складання та його різновиди; композити та юстапозити; г) лексико-синтаксичний спосіб творення; г) аббревіація та її різновиди. Словотвірний аналіз, його мета і завдання. Відмінність словотвірного аналізу від морфемного. Вивчення способів словотворення у школі.

Тема III. Словотвір іменників у сучасній українській літературній мові. Творення прикметників, дієслів та прислівників

Творення іменників за допомогою суфіксів. Творення іменників за допомогою префіксів. Префіксально-суфіксальний спосіб творення іменників. Іменники безсуфіксного творення. Творення складних іменників. Творення складноскорочених іменників. Субстантивація як різновид транспозиції. Способи творення прикметників з однією і кількома твірними основами. Ад'єктивація як різновид транспозиції. Способи творення дієслів у сучасній українській літературній мові. Способи творення прислівників від різних частин мови. Явище адвербіалізації.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V. Граматика. Іменник як частина мови

Тема I. Граматика. Іменник. Лексико-граматичні категорії іменника

Граматика як розділ мовознавчої науки. Поняття про граматичну абстракцію. Розділи граматики. Граматичне значення слова у його відношенні до лексичного значення. Способи вираження граматичних значень. Граматична форма слова. Синтетичні й аналітичні форми слів. Граматична категорія. Лексичне значення, головні морфологічні ознаки і синтаксична роль іменників. Лексико-граматичні категорії іменника: а) категорія істоти і неістоти; б) категорія власних і загальних назв; в) категорія конкретності та абстрактності; г) категорія збірності; г) категорія речовинності

Тема II. Граматична категорія роду та числа іменників

Поняття про категорію роду іменників. Розподіл іменників за родами. Іменники спільного (подвійного) роду. Особливі випадки визначення роду

іменників. Поняття про категорію числа іменників. Іменники, що вживаються у формі однини. Іменники, що вживаються у формі множини

Тема III. Граматична категорія відмінку іменників

Система відмінків у сучасній українській літературній мові. Питання про кличну форму. Основні значення відмінків; роль прийменників у вираженні відмінкових значень.

Тема IV. Система відмінювання іменників

Поняття про відміни іменників. Принципи поділу іменників на відміни в сучасній українській літературній мові. Іменники I відміни: а) поділ на групи; б) відмінювання іменників. Іменники II відміни: а) поділ на групи; б) відмінювання іменників. Іменники III відміни, їх відмінювання. Іменники IV відміни, їх відмінювання. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини. Невідмінювані іменники. Іменники прикметникового походження, їх відмінювання.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль І. Вступ. Фонетична система сучасної української літературної мови												
Тема 1. Загальні відомості про сучасну українську мову та її розвиток	2	1				1	7				1	6
Тема 2. Територіальна диференціація сучасної української мови	4	1			1	2	7				1	6
Тема 3. Основні стильові різновиди писемної та усної форм української літературної мови	4	1			1	2	7				1	6
Тема 4. Фонологічна система сучасної української літературної мови	4	1			1	2	7				1	6
Тема 5. Система звуків і фонем сучасної української літературної мови	9	2	4		1	2	11	2	2		1	6
Тема 6. Позиційні та історичні чергування голосних та приголосних фонем (звуків)	10	2	4	2	1	1	7				1	6
Тема 7. Модифікації фонем	15	4	6	2	1	2	13	2	2		2	7
Тема 8. Склад. Наголос та інтонація	10	2	2	2	1	3	9				1	8
Разом за змістовим модулем 1	58	14	16	6	7	15	68	4	4		9	51
Змістовий модуль ІІ. Орфоєпія. Графіка. Орфографія												
Тема 1. Орфоєпія. Особливості української літературної вимови	7	2			1	4	5				1	4
Тема 2. Письмо. Українська графіка	8	2			1	5	5				1	4
Тема 3. Українська орфографія	9	2			1	6	7				1	6

Контрольна робота	2		2									
Разом за змістовим модулем 2	26	6	2	-	3	15	17				3	14
Усього годин за 1–2 модулі	84	20	18	6	10	30	85	4	4	-	12	65
Змістовий модуль III. Лексикологія та фразеологія												
Тема 1. Лексикологія як мовознавча дисципліна. Слово та його лексичне значення	5	2	1			2	4					4
Тема 2. Системні зв'язки в лексиці. Явище синонімії та антонімії в сучасній українській мові. Омонімія та паронімія як лексичні категорії	6	2	1		1	2	6	1			1	4
Тема 3. Генезис лексичного складу сучасної української мови. Успадкована лексика	5	2	1			2	3					3
Тема 4. Склад лексики сучасної української літературної мови з погляду її стилістичного вживання. Активна та пасивна лексика	4	2	1			1	2					2
Тема 5. Фразеологія. Лексикографія	8	2	2	2	1	1	5	1	1		1	2
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	28	10	6	2	2	8	20	2	1		2	15
Змістовий модуль IV. Морфеміка та деривація сучасної української літературної мови												
Тема 1. Морфемна будова слова. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові. Морфемний аналіз	12	2	4		1	5	12				2	10
Тема 2. Деривація. Способи словотворення. Словотвірний аналіз	12	2	4		1	5	16	1	1		2	12
Тема 3. Словотвір іменників у сучасній українській літературній мові. Творення прикметників,	12	2	2	2	2	4	14	1		1	2	10

дієслів та прислівників												
<i>Разом за змістовим модулем 4</i>	36	6	10	2	4	14	42	2	1	1	6	32
Змістовий модуль V. Граматика. Іменник як частина мови												
Тема 1. Граматика. Іменник. Лексико-граматичні категорії іменника	11	4	2		1	4	10	1			1	8
Тема 2. Граматична категорія роду та числа іменників	10	4	2		1	3	10				2	8
Тема 3. Граматична категорія відмінку іменників	8	2	2		1	3	11		1		2	8
Тема 4. Система відмінювання іменників	13	2	4	2	1	4	12	1	1	1	1	8
<i>Разом за змістовим модулем 5</i>	42	12	10	2	4	14	43	2	2	1	6	32
Усього годин за 3–5 модулі	106	28	26	6	10	36	105	6	4	2	14	94
Модуль 2												
ІНДЗ	20	-	-	-	6	14	20	-	-	-	-	20
Усього годин	210	48	44	12	26	80	210	10	8	2	26	164

ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ВСТУП. ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

**Тема: Артикуляційно-акустична характеристика
голосних і приголосних фонем (звуків)**

ПЛАН

1. Звук як явище артикуляційно-акустичне та фонологічне.
2. Диференційні ознаки голосних і приголосних фонем (звуків) сучасної української мови.
3. Диференційні ознаки голосних фонем (звуків) сучасної української мови.
4. Артикуляційно-акустична характеристика голосних фонем (звуків) сучасної української мови.
5. Алофони голосних фонем сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.
4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.
2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.
3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.
4. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.
5. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Охарактеризувати склад фонем української мови за різними науковими джерелами.

II. Записати слова фонетичною транскрипцією та визначити звукове поле фонем /e/, /и/, /o/.

В-1. Бетон, висушування, Бельбек, верф'яний, дилетант, кирилиця, комерсант, люксембурзький, феєрія, визначається.

В-2. Белорецьк, великодержавний, вуглевидобування, диспетчер, кишеня, медичний, феєрверк, виокремлення, ремонтувати, черствий.

В-3. Березань, великосвітський, деблокування, диференціація, кип'ятильник, метушіння, не виплачений, феєричний, чотириденний, підвищення.

В-4. Висліджування, взаємодіяння, дельфінарії, Киргизія, конференція, не вільник, смиренність, Тирасполь, ущільнення, кривавий.

В-5. Вентилятор, взаємовідношення, децентралізація, кишенька, не впинність, не гритянський, перереєстрація, знищення, перевезення, безземелля.

III. Записати слова фонетичною транскрипцією та виконати артикуляційно-акустичну характеристику голосних і приголосних звуків.

В-1. Посміхається, визначення, сміливість.

В-2. Класифікується, норвезький, відкриття.

В-3. Називаються, теперішній, рівноправність.

В-4. Сміливість, народження, розгортається.

В-5. Використовується, щасливий, співвідношення.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що таке звук? Який розділ мовознавства вивчає звуки мови?
2. У яких аспектах вивчають звуки людського мовлення?
3. Що вивчає фонетика (описова, історична)?
4. Які методи використовують у фонетичних дослідженнях?
5. Як пов'язана фонетика з іншими розділами мовознавства (орфоепією, графікою, орфографією, лексикою, граматикою, стилістикою)?
6. Які одиниці фонетики називають сегментними (лінійними) та суперсегментними (нелінійними)?
7. Чим зумовлена необмежено велика кількість звуків людської мови?
8. Що таке фонема? Який розділ мовознавства вивчає фонему?
9. Який зв'язок між звуком і фонемою?
10. Які фонемні ознаки є диференційними для української мови?
11. Які функції виконують фонemi у мові?
12. Що називають алофоном? Які алофони фонем називаються

позиційними, які комбінаторними і які факультативними?

13. Що таке звукове поле фонем?
14. Які звуки утворюють систему вокалізму?
15. Які звуки утворюють систему консонантизму?
16. Як класифікують голосні у сучасній українській мові?
17. Як утворюються голосні:
 - а) переднього ряду;
 - б) заднього ряду?
18. Як утворюються голосні:
 - а) високого підняття;
 - б) середнього підняття;
 - в) низького підняття?
19. Як утворюються лабіалізовані та нелабіалізовані голосні?
20. Які правила запису фонетичною транскрипцією виділяють у сучасній українській мові?
21. Що називають фонетичним алфавітом?
22. Які правила запису фонематичною транскрипцією виділяють у сучасній українській мові?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

**Тема: Артикуляційно-акустична характеристика
голосних і приголосних фонем (звуків)**

ПЛАН

1. Диференційні ознаки приголосних фонем сучасної української мови.
2. Артикуляційно-акустична характеристика приголосних фонем (звуків) сучасної української мови.
3. Алофони приголосних фонем сучасної української мови.
4. Звукове поле приголосних фонем сучасної української мови.
5. Класифікація приголосних фонем (звуків) сучасної української мови:
 - а) за місцем творення (за активним і пасивним мовним органом);
 - б) за способом творення;

- в) за наявністю/відсутністю пом'якшення (палаталізації);
- г) за акустичним враженням;
- г) за наявністю/відсутністю назалізації.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.
4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.
2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.
3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.
4. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.
5. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 989 с.
6. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.
7. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.
8. Український орфографічний словник / уклали: В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Г. М. Ярун; за ред. В. Г. Складенка. – Вид. 7-е, переробл. і допов. – К. : Довіра, 2008. – 983 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Записати слова фонетичною транскрипцією та охарактеризувати приголосні за участю голосу і шуму та за місцем артикуляції.

В-1. Беззахисний, радість, тридцять, анекдот, уквітчаний, мужність, склянка, зопаріжжя.

В-2. Пристрасний, щасливий, майбутнє, безмежжя, Нідерланди, хлопець, антифашист, Кременчук.

В-3. Форпостний, буревісник, шістнадцять, Будапешт, кореспондент, якість, ультрафільтр, демаркація.

В-4. Агентство, безпам'ятство, легкість, Чернівці, постфактум, декомпенсація, співвітчизник, контр-адмірал, зернозбиральний, середньовічний.

В-5. Студентство, в'ялість, розширення, засніженість, передмістя, південно-східний, конструкція, функція, супермаркет, габаритність.

II. Записати слова фонетичною транскрипцією та визначити звукове поле фрикативних (щілинних) приголосних.

В-1. Обличчя, рукопис, індустрія, газифікація, фюзеляж, просьба, в'язальниця, спорудження, хом'як, гофмейстер.

В-2. Зустріч, авіаквиток, графік, віньєтка, газифікація, розуміння, в'ялення, життєзабезпечення, забарвлення, звантажений.

В-3. Невпопад, причетність, симфонія, активація, хірургія, безчинство, вшивальник, спорядження, жонглювання, забарвлення.

В-4. Самовиховання, Еквадор, кар'єра, п'єдестал, гравюра, станція, вчителювання, спортивно-масовий, життєстійкий, забур'янення.

В-5. Бортпроводниця, бар'єр, архіваріус, Х'юстон, зілюється, торішній, вчорашній, спостережливий, життєствердження, завершеність.

III. Записати слова фонетичною транскрипцією та виконати артикуляційно-акустичну характеристику голосних і приголосних звуків.

В-1. Посміхається, визначення, сміливість, зварюваність, казковість.

В-2. Класифікується, норвезький, відкриття, звеличання, інфляційний.

В-3. Називаються, теперішній, рівноправність, звуконаслідувальний, іскроуловлювач.

В-4. Сміливість, народження, розгортається, зволікання, інфрачервоний.

В-5. Використовується, щасливий, співвідношення, зволоженість, змішуваність.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які звуки називаються приголосними?
2. Як утворюються приголосні звуки?
3. Які акустичні та артикуляційні ознаки властиві приголосним звукам сучасної української літературної мови?
4. Які ознаки приголосних фонем називають диференційними?
5. Які алофони приголосних фонем називають позиційними?

6. Які алофони приголосних фонем називають комбінаторними?
7. Які алофони приголосних фонем називають факультативними?
8. Як класифікують приголосні звуки за участю голосу і шуму?
9. Як поділяють у сучасній українській мові приголосні за твердістю і м'якістю?
10. Як поділяють у сучасній українській мові приголосні за:
 - а) місцем творення (за активним і пасивним мовним органом);
 - б) способом творення;
 - в) наявністю / відсутністю пом'якшення (палаталізації);
 - г) акустичним враженням;
 - г) наявністю / відсутністю назалізації.
11. Як утворюються губні (губно-губні, губно-зубні) приголосні?
12. Як утворюються язикові (передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові) приголосні ?
13. Як утворюються проривні приголосні ?
14. Які приголосні звуки називають щілинними (фрикативними)?
15. Які приголосні називають африкатами?
16. Які приголосні звуки називають зімкнено-прохідними?
17. Як поділяють у сучасній українській мові приголосні за акустичним враженням?
18. Як поділяють у сучасній українській мові приголосні за наявністю / відсутністю носового забарвлення?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Позиційні та історичні чергування голосних фонем (звуків)

ПЛАН

1. Поняття про чергування (альтернації). Різновиди чергувань.
2. Чергування алофонів голосних фонем.
3. Чергування алофонів голосних та приголосних фонем.
4. Найдавніші чергування голосних у коренях слів.

5. Чергування /о/, /е/ з /і/.
6. Чергування /о/, /е/ з фонемним нулем.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.
4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.
3. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 989 с.
4. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Записати текст фонетичною транскрипцією та виписати слова, у яких відбуваються фонетичні чергування:

а) *алофонів голосних фонем;*

б) *алофонів голосних та приголосних фонем.*

В-1. Вони стояли коло дверей, трохи розгублені, знетямлені гамором і задимленістю, але, певно, надворі було сиво й холодно, їм не хотілося так відразу повертатися туди, звідки вони щойно прийшли, тому вони з безнадійною наполегливістю намагалися видивитися бодай одне вільне місце. Художниці, видно, стало жарко, бо вона розстебнула своє біле пухнасте пальтечко; може, їй і не хотілося сюди йти, а тим більше не хотілося отак безглуздо стояти коло дверей і вишукувати те, чого тут однаково не знайдеш, вона щось сказала своїй подрузі, зневажливо кривлячи свої лукаві уста, але та коротко їй відмовила і вперто блукала поглядом по залу з байдужою затятістю, притаманною жінкам невродливим і трохи зневаженим, які звикли пробиватися в житті без будь-чиєї підтримки і завдяки цьому виробили в собі твердий характер і неабияку наполегливість.

Мабуть, існує магнетизм поглядів, бо, зрештою, художниця повернула обличчя до вікна (а перед тим вона мовби навмисне відверталася), і її погляд зустрівся відразу з чотирма поглядами. Художниця ледь посміхнулася, здалеку

кивнула чи то всім одразу, чи тільки інженерові, який все ж таки був хоч трохи їй знайомий, і рішуче попростувала до столика коло вікна.

В-2. Далі йшли мовчки. Дорога бралася в гори. Вона лягала на темну землю розгонистими закрутами, розсовуючи в боки кущі, дерева і навіть будинки, це було типове шосе для машин, щоб полегшити їм підйом, але для пішоходів воно не надавалося аж ніяк. Замість нормального просування прямо вперед доводилося нікати по серпантинах туди й сюди, ті самі дерева, ті самі будинки, ті самі вуличні ліхтарі обходити то знизу, то згори, і якщо для машини з швидкого накладання отаких повільних витків зрештою все ж одержувано висхідний рух, то для людей, надто ж уночі, це видавалося безглуздою блуканиною в пошуках невідомо чого.

Двічі обганяли їх таксі, повні пасажирів. Згодом, у світляній смузі, що її кидав на шосе ліхтар, вони побачили далеко попереду парочку. Стояли посеред шосе, в найосвітленішому місці і цілувалися. Чи то скороминуща курортна любов, чи, може, справжнє кохання, яке не хоче ждати, не розбирає, де світло, де темно, а то, може, просто вони зовсім юні і заповзялися отак перерахувати своїми поцілунками всі сліди ліхтарів на нічному шосе і йтимуть в гори до самого ранку, бо для таких дорога ніколи не кінчається. І він, Отава, теж міг вигадати щось схоже, наприклад, цілувати Таїсу на кожному новому закруті дороги, цілувати її лукаві уста і мовчати, мовчати.

В-3. І коли вже виїздив з міста, побачив мигдалеве деревце, що першим зацвіло тут. Було багато розмов про те мигдалеве деревце. Курортна газета на традиційному місці вмістила традиційний знімок з традиційним підписом: «Квітне мигдаль», але газеті ніхто не повірив, бо хіба ж невідомо, що фотографи завжди мають у своїх чорних конвертах заздалегідь наготовлені знімки на всі пори року і найперше – для капризної весни, яка то запізнюється, то приходить занадто рано, пробиваючись крізь сніги й морози теплим сонечком і зеленою травичкою. Але хтось там казав, що газета цього разу не обдурює, що він сам бачив деревце, але було вночі, і через те не може точно

визначити, де саме воно зацвіло і чи справді то мигдаль, чи, може, це якийсь заморський першоцвіт, а то й гібрид, виведений невтомними селекціонерами.

Тепер і Отава міг переконатися, що мигдаль уже зацвів. Деревце стояло все в біло-рожевій ніжності, таке нереально-легке, що боязко було простягнути до нього руку: ану ж зніметься і полетить, як зляканий небачений птах, полишаючи цю вогку, зав'язну холодними вітрами землю, забираючи з неї найбільшу радість, яка тільки може бути на світі.

II. Записати текст фонематичною транскрипцією та виписати слова, у яких відбуваються історичні чергування голосних фонем

В-1. Море насилало на суходіл пронизливу вільготність. В холодних мокрих сутінках тинялися по набережній люди, купчилися під ліхтарями, розходилися, щоб знову зібратися в світляному колі, глянути одне на одного, постояти, викурити цигарку, подивитися на темне море. Отаві не хотілося знов до людей. Відпочити в самотині – єдине, чого тепер бажав. Тому відразу звернув убік, повз знайомий старий платан, по вимощеній білими плитками доріжці побрався в мовчазну пітьму. Про те, що сталося в кафе, не думав. Дивна порожнеча була в нього в грудях, у голові, йшов швидко, широкі білі плити твердо слалися йому під ноги, ззаду долинали до нього уривки людських розмов, накочувалися раз по раз пошуми моря, але чим далі він ішов, тим більша й більша тиша залягала в нього за плечима, тільки ще дихало спроквола десь далеко море та стукали по твердих плитах підбори його черевиків: стук-стук!

І враз до нечастого стуку його підборів долучився новий звук, квапливий, знервований, ще далекий, але виразний і чіткий: тук-тук-тук! Так наче хтось наздоганяв його. Не зовсім приємне відчуття, коли в темряві, на пустельній дорозі, наздоганяє тебе хтось невідомий. До того ж Отаві аж ніяк не хотілося, щоб хтось порушував його самотність. Тому він наддавав ходи, хоча й так був певний, що навряд чи зможе будь-хто наздогнати його. Хіба що матиме ще довші ноги.

В-2. Велетенський чоловік з побитим крутою сивизною диким заростом на голові й на обличчі, прикритий спереду шкурою тура, зачепленою грубим ремнем за схожу на стовбур старого дуба шию, чаклував над полум'ям. Червоне, жовте, сизе, а то зненацька шугне звідти чорне і злякано сховається за миготливу червоність, бузкова каламуть розчиняється в ніжній синяві, – барви народжувалися, вигравали, мінилися, барви жили буйним, веселим життям спершу в горні, потім на обличчі, на широких дідових руках, на всій його могутній постаті, а відтак пливли на Сивоока, проходили крізь нього, і він відчував, що починає жити цими барвами, оцими вогняними спалахами в задимленій хижі, а ще він жив відвагою такою самою, як та, що була в дідовихруках, коли вони без страху занурювалися в нуртовисько полум'я і дістлвали звідти заціловані вогнем дивні речі, що світилися барвами, ще несподіванішими й яснішими, ніж бачив хлопець на землі й на небі.

Дід був – Родим, а він – Сивоок. Це сприймалося як даність, це починалося ще з непам'яті так само, як полум'я, як дідові руки, як податлива глина в тих руках, як веселковість барв, серед якої виростав малий.

В-3. Родим не казав Сивоокові ніколи нічого, не пояснював, що діється в полум'ї і на глині, на яку крізь соломинки, вставлені в турячі роги з краскою, краплювалися співучі барви. Не почув з його уст малий назви жодного бога, але незабаром знав уже всіх, вловивши то раз, то вдруге з уст заброд-купців, які торгувалися з Родимом за його посуд і за його богів, і вже знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьохликів, повернутих на всі чотири сторони світу, – Світовид, а той гнівливий, іскряно-жовтий – то бог блискавиць Перун, а зелений, мов причаєність лісових гущавин, – пастуший покровитель Велес, а той надутий, мов купка, ширококоніздрий, з жадібними очима – то Сварог, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сивоока видавався Ярило, господар всього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяноголий бог, завітчаний таким веселим зелом, яке нікому й не снилося. Сивоок довго не міг збагнути, чому найближче до серця йому саме цей бог, і тільки згодом, якимось випадком, підгледівши, як Родим з особливою старанністю

чаклує над новим Ярилом, побачив: підгледівши, як Родим з особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: дід дає богові своє поличчя!

В цьому Сивоок не вбачав нічого дивного, бо вже давно запримітив спільність між богами і дідом Родимом. Мовчали боги, мовчав і Родим.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що називається чергуванням?
2. Які чергування називаються фонетичними (живими)? Які причини їх виникнення?
3. Які чергування алофонів голосних фонем виділяють у сучасній українській мові?
4. Які чергування алофонів голосних та приголосних фонем виділяють у сучасній українській мові?
5. Які чергування називаються історичними?
6. Які альтернації називають найдавнішими?
7. Які історичні передумови чергування /o/, /e/ з /i/. У яких морфологічних формах відбувається це чергування? Коли не відбувається чергування /o/, /e/ з /i/?
8. Які історичні передумови чергування /o/, /e/ з фонемним нулем? У яких морфологічних формах відбувається це чергування?
9. Які /o/, /e/ називаються випадними?
10. Які /o/, /e/ називаються вставними?
11. Які взаємозв'язки між фонетичними і морфологічними явищами?
12. Що є предметом вивчення морфонології?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

**Тема: Історичні чергування
голосних та приголосних фонем (звуків)**

ПЛАН

1. Чергування /e/ з /o/ після шиплячих та /й/.
2. Чергування голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/, /ро/, /ло/, /рі/, /лі/.

3. Чергування /г/, /к/, /х/ із /ж/, /ч/, /ш/.
4. Чергування /г/, /к/, /х/ із /з/, /ц/, /с/ та /з'/, /ц'/, /с'/.
5. Чергування однієї фонемі зі сполученням фонем.
6. Чергування твердих і палаталізованих передньоязикових відповідників.
7. Чергування передньоязикових зубних із шиплячими.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.
4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.
2. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.
3. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 989 с.
4. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Записати текст фонематичною транскрипцією та виписати слова, у яких відбуваються історичні чергування приголосних фонем

В-1. Як той чорний крук, визирав у темряві, де лежали Родимові боги. Чи наділений був од свого Христа даром, чи мав надзвичайно вигострене око на все, що недбало лежить, а чи просто хтось задалегідь намовив його, підказав?

Хоч як воно там було, а тільки понурий заброда, вигукнувши свої слова про нищення, спрямувався одразу до кутка, де зберігалось дороге Родимові його працею, вмінням, надто ж – вірою, успадкованою від предків, які ще й з могил керували всіма живущими, направляли їхні дії і душі. Чорний плутався в довгій своїй киреї, поки він зумів ступнути раз, його поплічники, певно, вже набувши попередньо відповідного вміння, миттю сипнули з двох боків, завирували по хижі, ламали все, трошили, нищили.

– Не руш! – страшним голосом гукнув Родим і з нелюдським стогоном похилився на чорного, заносючи свій широкий меч, заносючи не нагально, як тоді, коли боронився від настирливих зайд-купців, а мовби намірюючись тільки відлякати напасників, примусити їх схаменутися, відступити, поки не пізно. Але згубним виявився Родимів намір. Ще не встигла рука його підняти меча догори, ще повільно рухалася вона, описуючи велику дугу, як раптом позаду, не примічений ні Родимом, ні навіть Сивооком, який, здавалося, не випускав з ока

нічого, що діялося внизу, меч блиснув коротко й зловісно, і Сивоок з жахом побачив, як Родимова правиця, мов у кошмарному видінні, відокремилася від тіла і разом з мечем зів'яло впала на землю. Тоді набігло ще кілька ззаду й з боків, зблиснули мечі, сталася колотнеча, а коли все розскочилося, Родима не було, тільки темніло щось на долівці, велике й нерухоме (*П. Загребельний*).

В-2. Більше Сивоок не бачив нічого, не став дивитися. Він кинувся в найдальший куток горища, здичавіло рвав покрівлю, поки пробився назовні, не вагаючись, зістрибнув на землю і подався уділлям туди, де темно вивищувалася збавча пуща.

Продирався крізь кущі, біг повз високі дерева, проскакував через галявини, не знав втоми, забув про спочинок, утікав, сам не відаючи куди, тільки билося в ньому одне-єдине слово: «Родим, Родим, Родим», та ще виривалися іноді сухими схлипуваннями відчайдушні ридання, які роздирали його груди. Він біг так аж до ранку, не міг стишити бігу, не міг затриматися, не було на світі сили, яка могла б його зупинити, і ось так вискочив на узлісся, і в обличчя йому вдарило духом гнилизни, і зрадливо зелені грузовиська глянули йому в очі, а з самого краю прогноїв, з-поміж жирної болотяної трави вишкірилися до хлопця великі жовтаві зуби. Він став з повного розбігу, аж схитнувся наперед туди, звідки насмішкувато видивлялася на нього чорними пустими очодолами крейджано-бліда коняча голова і шкірила зуби, мов сама смерть.

Він упізнав те місце, вмить упізнав і згадав усе, як було, згадав оленя і передсмертний постріб коня, згадав діда Родима, як він боровся за коневе життя, а потім змахнув мечем... змахнув мечем... змахнув мечем... (*П. Загребельний*).

В-3. Надто добре знав він ту пунху з її невпинним западанням донизу, знав, що, хоч скільки кружляй по ній, рано чи пізно викине вона тебе з своєї притаєності і опинишся ти там, звідки починав мандри, звідки вступав в урочисте царство лісу. Так і Сивоок після багатоденного блукання по лісі, голодного, виснажливого й безнадійного, врешті опинився на узліссі, від якого тяглося таке знайоме і таке ненависне тепер уділля.

Не мав куди йти, тож подався по низу вздовж уділля і небавом був уже коло Родимового обійстя, коло першого свого в житті дому, який знав і пам'ятав. Коло свого і не свого.

Наближався обережно, з острахом, скрадався від куща до куща, подовгу вичікував, роздивлявся навкруги. Завмер, коли на обійсті спостеріг коняку, запряжену в повіз. Довго ждав, чи не появляться люди, так і не діждавшись, знов рушив наперед, тепер ще обережніше. Посміливішав тільки тоді, коли впізнав і коняку, й візка: належали Ситнику. Сам Ситник, певно, був у хижі, чомусь довго не показувався, і це поселило в Сивооковім серці кволу надію: а що, як дід Родим живий? Порубаний, поранений, але живий! І вони й далі житимуть у цій затишній хижі, і він помагатиме дідові місити глину й розмальовувати глечики й богів і навчиться торгуватися з купцями, а потім ходитиме сам на лови (*П. Загребельний*).

II. Записати текст фонетичною транскрипцією та виписати слова, у яких відбуваються чергування:

- а) алофонів приголосних фонем;
- б) алофонів приголосних фонем з алофонами голосних фонем;
- в) твердих і палаталізованих передньоязикових приголосних;
- г) глухих і дзвінких приголосних;
- г) шиплячих і свистячих приголосних;
- д) чергування однієї приголосної фонемі зі сполученням приголосних фонем.

В-1. Аж тут Ситник нарешті міг згребти малого і потягти до свого візка, одною рукою міцно тримаючи його, а другою витираючи бороду й вуса, що аж хлющали від поту. Пручатися Сивоок не мав сили.

Він не зміг признатися самому собі ні в той день, ні згодом, хоч не міг також втаїти дивно жорстокої правди: Родимова смерть відкрила йому світ набагато ширший, ніж бачив він його досі. Позаду все починалося чорнотою на грузькій дорозі, безпорадним криком маленького хлопчика в пітьмі, добрими руками старого, потім були обійстя, глина, барви, вогонь, був кінь Зюзь, була

пуща, спершу мовби безмежна і всемогутня, але згодом, виявилось, — замкнена в своїй повторюваності, доступна для осягнення розумом і звичкою. Хоч ще зовсім малий, Сивоок непомітно засвоїв у тому світі все потрібне для того, щоб жити без зайвих тривог і непевності, звикав до думки, що завжди ходитиме тими самими стежками, побіля тих самих дерев, сидітиме коло того самого вогнища, дивитиметься на той самий шлях.

І ось тепер неначе розсунули перед ним обрії, і він побачив одразу так багато, що не міг осягнути ні розумом, ні бодай самим поглядом.

Їхній візок викотився на підвищення; позаду, в уділлі, ледь видима лишалася Родимова садиба, а з другого боку, на спадистому схилі, відкритому увсібіч, вільному духмяному від трав і ще якихось не знаних Сивоокові рослин, чиясь добра і могутня рука покидала багато-багато будівель, певно, людських осель, але зовні набагато привітніших і веселіших, аніж звична для нього Родимова хижа, яку хлопець досі вважав єдиною можливою для людського буття (*П. Загребельний*).

В-2. За дубовими ворітьми застукотіло-загрюкотіло, вони посередині трохи розїхалися, утворилася шпарка, крізь яку блиснуло перелякане око і відразу ж сховалося, а ворота поїхали врозтіч, тяжко зарипіли, якась зачучмарена постать метнулася між двома половинками воріт, стрибнула наперед коняки, вхопила її за вуздечку, потягла кудись убік; Ситник гримнув на перелякану постать, та пустила коняку, знов метнулася назад, стала зачиняти ворота, знову зарипіло-заскрипіло, широкий вируб посеред гостроколу став звужуватися, і швидко звужувався видимий крізь той вилом світ: далека, байдужа до всього пуща, розлогі поля, в'юнка річка посеред них, накочений шлях, дикі трави і квіти, що підступали до самих воріт, і небо над усім, багато широкого неба, прозоро-блакитного, як очі в Ситника. І все звужувалося, звужувалося, аж поки ворота грюкнули, внали на них важкі засуви, і все зникло; тільки в очах у Ситника мали ще позостатися два шматочки високого неба, отого, що летіло над недосяжними гостряками частоколу. Але коли Сивоок глянув на Ситника, очі в того були безбарвні, мов у хижого птаха.

– Ага, так, – сказав Ситник, і важко було розібрати: просте вдоволення чи прихована загроза пролунали в цьому короткому таканні. Сивоок пошкодував, що не дременує від Ситника перед тим, як потрапити за цей непроникний гострокіл. Все-таки то було б певніше.

А тим часом вигострене на все незвичне око малого вже мандрувало по обійстю й зауважувало то велику гарну будівлю з вибіленими стінами, яку годі було й назвати хижею, так вона різнилася від Родимової бідної халупи, а ще була там-таки й справжня хижа, тільки набагато нужденніша, ніж та, що в ній виріс Сивоок, і геть обдерта; стояло кілька міцних дерев'яних будівель-без вікон, таємничих, мов людське обличчя без очей, в одному куті лежали товсті колоди, в іншому височіла гора дров, ще далі, на вирівняних клаптиках землі, росли якісь дивні зела, видимо, ухвалені людськими руками, бо земля там чорніла так само, як на лісових галявинах, зритих вепрами в пошуках жолудів, а не лежала, вкрита товстим шаром дерниння, як на обійсті в діда Родима (*П. Загребельний*).

В-3. Так виникла за спиною в Ситника маленька змова. Поки він ждав, що Сивоока зломить голод, Величка підгодовувала хлопця, малий смакував Ситниковими хлібами – житніми й просяними, пробував його вудженіни, запивав на диво доброю водою з криниці й потиху видивлявся, як вибратися на волю. Одна з рублених дерев'яних комор стояла зовсім упритул до частоколу, і Сивоок зметикував, що коли забратися на покрівлю, а звідти прокласти на верх гостроколу дошку, то можна б і спробувати. Про те, як діставатиметься на тому боці до землі, не думалося. Полетить – і все. Вниз літати вмів, не те що вгору.

Вночі, коли Тюха захріп у своєму кублі, Сивоок крадькома вийшов з хижі, знайшов припасеного ще за дня обапола, потяг його до комори. Але на покрівлю вилізти з обаполом ніяк не міг. Довго мучився, аж поки здогадався принести з хижі мотузку і, прив'язавши один її кінець до обапола, а другий затиснувши в зубах, вміло подерся на комору, при звичаєний лазити по деревах, навіть коли на стовбурі не було внизу жодної гіллячки. Потім вивудив із темряви свою кладку, прилаштував її так, як виміряв на око заздалегідь, і

поповз до двох гостряків, чорніших за саму ніч. Вхопився за них відразу обома руками, тільки на мить затримався, вигинаючи спину і випружнюючи ноги, легко відштовхнувся й безстрашно полетів униз, в причасну чорноту, яка дихала на нього волею.

Земля твердо вдарила Сивоока, стало йому до сліз боляче у всьому тілі, але не було часу на плачі та зойки, скоцюрблений і зболений, покотився він по схилу вниз та вниз, а там зірвався на ноги й побіг, самим тільки чуттям угадуючи напрямок.

Так опинився знову в пущі.

Тепер, по смерті Родима, ліс міг би слугувати Сивоокові домівкою. Тільки тут усе було знайоме і звичне, тільки тут малий добре відав, проти кого можна стати на бійку, а перед ким непомітно щезнути... *(II. Загребельний)*.

В-4. Один був мов веселе палахкотюче полум'я, другий – темний, ніби земний кряж, один, здавалося, ще й не усвідомлював до пуття, на що зважився, другий трактував сутичку поважно, бо вже раз він став до бою, то мав бути бій, мав тут бути переможений і переможець, один мав піти собі далі, як і досі ходив вільно й незалежно, а другий лягти, може, й довіку. По тому, як напружилися м'язи на могутній шиї в Бутеня, як виставив він на супротивника свої неосяжні роги, можна було не мати ніякого сумніву щодо перебігу сутички, і Сивоок немало дивувався легковажності Рудевій. А той і собі надувся, напиндючився, наставив свої тонкі ріжки проти замшілого пакілля старого і ще мовби й посунувся трохи наперед, щоб зчепитися в смертельному поєдинку з непереборним досвідченим туром, але в останню мить зненацька стрибнув убік, вихнув якимось смішно головою і, видно, й сам не відаючи, що чинить, шпортонув Бутеня рогом в заднє ліве стегно. Він загнав ріг так глибоко, що аж зупинився, переляканий свавільним своїм учинком, але відразу ж схаменувся, рвонувся всім тілом ще більше убік і, проорюючи в заволохатілому стегні Бутеня широку й глибоку борозну, вирвав свою зброю і кинувся навтіч.

Але Бутень не став його переслідувати. Глухо заревівши навздогін своєму ворогові, він тяжко повернувся і посунув до заростів. З широкої рани біла

густачервона кров. Тур ішов важче й важче, дедалі більше припадав на поранену ногу, але не падав, мабуть, не хотів ганьбитися перед усім турячим племенем, прагнув сховатися з своєю бідою, тому простував до молодих хащів, де знайшов би прихисток, і їжу, і, може, воду.

Сивоок теж назирці посунув за Бутенем, він безстрашно заглибився в зарості, випереджаючи старого тура, знав-бо, що поранений звір не становить для нього жодної загрози, а він сам ще надто малий, щоб його лякався Бутень і зупинявся, зачувши чужий дух (*П. Загребельний*).

В-5. Він ще не знав безлічі речей. Не бачив великих міст, і здогадувався трохи про них по купцях, що їх спостерігав у Родима. Не знав ні бояр, ні князів, ні імператорів і майже не чув про них і не уявляв, який може бути зв'язок між ним і далекими володарями. Найголовніше ж, що Сивоок зовсім не уявляв, у який час він живе. А то були дивні, каламутні часи. Часи, коли люди дозрівали швидко, старіли рано, часи, коли чотирнадцятилітня королева наказувала задушити вночі свого шістнадцятилітнього чоловіка (застарий для неї) і самаприходила в темну спальню, стояла на порозі в довгій лляній сорочці, тримаючи високо над головою свічку, присвічувала своїм слухняним челядницям, які чинили розправу, скору і нещадну, і тупотіла ногами: “Швидше! Швидше! Швидше!” То були часи, коли одинадцятилітні єпископи посиляли бородатих місіонерів звойовувати для жорстокого християнського бога нові терени, замешкувані дикими поганинами, і, суворо суплячи свої ріденькі бровенята, погладжували золоті панегії, прикрашені сапфірами і діамантами, слухали, скількох непокірних убито, спалено живцем, утоплено, порубано і скількох упокорено. “Не думайте, що я прийшов послати впокій на землю; не прийшов я послати впо-кій, а меч” (*Євангеліє від Матфея, 10, 34*).

То були часи, коли ніхто нікому не вірив, коли вчорашній союзник, одержавши заплату, сьогодні виступав проти тебе, коли князь, поклявшись на хресті перед іншим князем, що дотримуватиметься миру, влучивши хвилю, відрубав мечем голову тому, з ким тільки-но замирився.

Чи була тоді любов у тому темному і понурому столітті? А певно ж, була, але ховалася далеко й глибоко в нетрях та так і залишалася не простеженою і непоміченою, і жоден літописець або хронограф не занотував нічого світлого, ніжного, людського, а тільки кров, руїни, зради, підступи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які історичні передумови чергування чергування /e/ з /o/ після шиплячих та /й/? У яких морфологічних формах відбувається це чергування?
2. Які історичні передумови чергування голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/, /ро/, /ло/, /рі/, /лі/? У яких морфологічних формах відбувається це чергування?
3. Які чергування алофонів приголосних фонем виділяють у сучасній українській мові?
4. Які чергування алофонів приголосних фонем виділяють у сучасній українській мові?
5. Які чергування приголосних називають історичними?
6. Які історичні передумови чергування /г/, /к/, /х/ із /ж/, /ч/, /ш/? У яких морфологічних формах відбувається це чергування?
7. Які історичні передумови /г/, /к/, /х/ із /з/, /ц/, /с/ та /з'/, /ц'/, /с'/? У яких морфологічних формах відбувається це чергування?
8. Коли чергуються передньоязикові зубні із шиплячими?
9. У чому полягає чергування однієї фонемі зі сполученням фонем? У яких морфологічних формах відбувається це чергування?
10. У яких морфологічних формах відбувається чергування твердих і палаталізованих передньоязикових відповідників.
11. Які зміни приголосних відбуваються при додаванні суфіксів -щ-, -ськ-, -ств-?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Регресивна асиміляція приголосних звуків

ПЛАН

1. Комбінаторні модифікації приголосних у сучасній українській мові.
2. Асиміляція як фонетичне явище артикуляційного уподібнення звуків однієї категорії.
3. Причини та різновиди асимілятивних змін приголосних у сучасній українській мові.
4. Регресивна асиміляція приголосних за дзвінкістю і глухістю (повна / часткова; контактна / дистантна; графічна / не засвідчена в орфографії).

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.

4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.

5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.

2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.

4. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.

5. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 989 с.

6. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.

7. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Записати слова фонетичною транскрипцією. Охарактеризувати звуки, встановити комбінаторні алофони приголосних фонем та вид модифікації.

В-1. Сховаєшся, безправність, розплітається, просьба, вокзал.

В-2. Стискається, розхитується, анекдот, спростування, безпечність.

В-3. Розсудливість, відчувається, стоплюється, молотьба, сповнення.

В-4. Посміхається, стомлюєшся, спротивишся, безконечність, розсипаєшся.

В-5. Розжовується, стихання, спустошеність, безтурботність, розслабляється.

II. Записати текст фонетичною транскрипцією та виписати слова, у яких відбувається регресивна асиміляція приголосних за дзвінкістю і глухістю. Обґрунтувати свій вибір.

В-1. Вільха стримала відступ Рудя, він спробував навіть перейти до наступу, але Бутень не давав послаблення, він пхав і пхав наперед, водночас пильнуючи, щоб Рудь не вивихнувся з-під його рогів, гори м'язів на шиї й холці в Бутеня мовби ще зростали в своїй твердій кам'яності і гнітили, гнітили Рудя, не даючи тому ні часу, ні змогу випростатися. Звичайно ж, Рудь не піддавався так ото відразу. В його молодому тілі скупчилося вже чимало нагуляної сили, опріч того, була за ним перевага в першому поєдинкові, коли саме він, а не Бутень завдав удару своєму супротивникові. Тут він не міг вільно відскочити набік і зновшпортонутися рогом, затиснутий в суточках, але й зломити себе не дозволяв, випружував свою шию, затверділу на дуб, затверділу, може, навіть дужче, аніж Бутеня, хоч у старого тура й була вона вдвічі товща. Певно, сподівався ще Рудь і на те, що в його молодому тілі більше витримки, аніж у старого тура, який ще не загоїв свої рани. Головне для нього було – стримати цей перший кам'яний натиск Бутеня, не поступитися, не зігнути шию, бо тоді велетенські роги Бутеня пронижуть його наскрізь (*II. Загребельний*).

В-2. А що натиск старого тура не згасав, а ще побільшувався, то Рудь, тупцяючи передніми ногами, поступово більше й більше вигинався в хребті, вже його спина випнулася догори, вже передні ноги ближче й ближче підтупцювали до задніх, вже й шия погнулася донизу, так наче Рудь хотів сховати голову між передніми ногами, тепер молодий тур увесь скручувався в величезне м'язисте кільце, яке ось-ось мало розпуститися і відкинути старого Бутеня в ту саму хвилю, коли той витратить рештки своїх сил. У Бутеня від неймовірної напруги розтріскалася на стегні кора, що нею затягло рану, і червона ропа засльозилася по волохатій нозі, від усього його величезного тіла здіймалася важка пара, вирячені баньки лізли вже на боки, так наче ось-ось мали луснути. Але Рудеві справи були ще гірші. Він дрібно тремтів від напруги

всім тілом, кожен м'яз, кожна жилка зсудомлено тіпалася в нього, ноги йому якось дивно вихлялися, а спина вже напнулася так, що мала неодмінно зламатися в самій своїй середині (*П. Загребельний*).

В-3. Вони посміялися з інженерового пишномовства, однак пішли в кафе, яке саме відчинилося після денної перерви, і їм справді сподобалося все: і широке вікно, і його небуденна залізна рама, і багато моря за прозоро-неіснуючим склом, і тонка нитка обрію, що пульсувала вгорі, мов жива жилка простору.

Поет перший вчепився поглядом у гілочку, що несміливо стриміла збоку, ще по-зимовому чорна, кострубато-незграбна, мов уламок абстрактної скульптури або небачений корал, що виринув із темних океанічних глибин.

– Я писатиму про це дерево, – сказав він, посвистуючи від вдовolenня. Він робив це отак: сі-сі і дуже втішався своїм оригінальним свистінням, а ще більше тим, що ніхто не догадався висловлювати майже всі свої почуття таким дивним робом.

– Коли мене люди не бачать, я віддаю їм свої вірші, – казав він, – коли ж присутній я сам, тоді – сі-сі!

– Сонет чи відразу поему? – прискалив насмішкувате око Отава, який чіплявся з своїм кепкуванням до всіх, і всі, хоч як це дивно, досить легко зносили його насмішкуватість, призвичаїлися до неї і навіть нудьгували без свого лукавого товариша (*П. Загребельний*).

В-4. Та пам'ять життя дається людині не з першим її криком, а згодом, вона виникає в тобі, мов струс, паче вибух, і своє буття на землі ти відлічуєш з тої хвили.

Для нього світ починався пітьмою. Глуха чорнота заливала все довкола, і він борсався на самому дні її важководдя і плакав у відчаї й безнадії. Був посеред нескінченного, моторошно чужого шляху, всуціль накритого темрявою. Нічого не знав і не бачив. Ноги самі вгадували напрямом, ноги несли його далі й далі шляхом, глибше й глибше в темряву, і йому ставало дедалі страшніше й страшніше, і він плакав гірко-прегірко. Пітьма затягувала його в себе,

поглинала його, і він слухняно йшов у її всюдисущість і тільки й умів, що плакати.

Так і пронесе спогад через усе життя. Чи то був він, чи приснилося?

Опісля був дід Родим. Власне, й не сам дід, а його руки, дві безмежно широкі теплі лопати, які вигорнули маля з чорноти безнадійного шляху...
(П. Загребельний).

В-5. Велетенський чоловік з побитим крутою сивизною диким заростом на голові й на обличчі, прикритий спереду шкурою тура, зачепленою грубим ремнем за схожу на стовбур старого дуба шию, чаклував над полум'ям. Червоне, жовте, сизе, а то зненацька шугне звідти чорне і злякано сховається за миготливу червоність, бузкова каламуть розчиняється в ніжній синяві, – барви народжувалися, вигравали, мінилися, барви жили буйним, веселим життям спершу в горні, потім на обличчі, на широких дідових руках, на всій його могутній постаті, а відтак пливли на Сивоока, проходили крізь нього, і він відчував, що починає жити цими барвами, оцими вогняними спалахами в задимленій хижі, а ще він жив відвагою такою самою, як та, що була в дідових руках, коли вони без страху занурювалися в нуртовисько полум'я і дістлвали звідти заціловані вогнем дивні речі, що світилися барвами, ще несподіванішими й яснішими, ніж бачив хлопець на землі й на небі.

Дід був – Родим, а він – Сивоок. Це сприймалося як даність, це починалося ще з непам'яті так само, як полум'я, як дідові руки, як податлива глина в тих руках, як веселковість барв, серед якої виростав малий (П. Загребельний).

III. Визначити звукове поле фонем:

В-1. /п/, /т/, /ш/, /к/.

В-2. /з/, /г/, /с/, /ц/.

В-3. /к/, /д/, /т/, /л/.

В-4. /с/, /ч/, /п/, /в/.

В-5. /ж/, /з/, /й/, /м/.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які зміни звуків у потоці мовлення розрізняють у сучасній українській мові?
2. Які зміни звуків називають комбінаторними?
3. Які зміни звуків називають позиційними?
4. За яких умов відбувається акомодация приголосних?
5. Яке фонетичне явище називають асиміляцією?
6. За яких умов відбувається гармонійна асиміляція (гармонія голосних, вокальна асиміляція, сингармонізм)?
7. Які різновиди регресивної асиміляції приголосних виділяють у сучасній українській мові?
8. За яких умов відбувається регресивна асиміляція приголосних за дзвінкістю і глухістю (повна / часткова; контактна / дистантна; графічна / не засвідчена в орфографії)?
9. Які глухі приголосні перед дзвінками одзвінчуються?
10. У яких випадках глухі приголосні не одзвінчуються?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Тема: Регресивна асиміляція приголосних звуків

ПЛАН

1. Регресивна асиміляція приголосних за м'якістю і твердістю (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії: а) зміна передньоязикових [д], [т], [з], [с], [дз], [ц], [л], [н] перед іншими палаталізованими приголосними цієї групи; б) асиміляція приголосних [з], [с], [дз], [ц] перед напівпалаталізованими; в) передньоязикові приголосні, які не асимілюються іншими палаталізованими (напівпалаталізованими) приголосними.

2. Регресивна асиміляція приголосних (за місцем і способом творення повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії): а) уподібнення свистячих приголосних до шиплячих;

б) уподібнення шиплячих приголосних до свистячих; в) перехід в африкати проривних [д], [т]; г) уподібнення африкат перед шиплячими, свистячими.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.

2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.

3. Сучасна українська літературна мова : Підручник /А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.

2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.

3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.

4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.

5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.

2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.
3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.
4. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.
5. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 989 с.
6. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.
7. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Записати слова фонетичною транскрипцією та охарактеризувати випадки регресивної асиміляції приголосних за м'якістю і твердістю та місцем і способом творення (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії:

В-1. Злість, розліплюється, свідомість, світловідчуження, святковість, співтворчість, стікається, цвіркотіння.

В-2. Незліченність, розлучується, освідчується, святошинський, співвідносність, цвірчання, звіроподібність, звідсіль.

В-3. Зліплюється, розляпується, світовідчуття, скінченність, співдружність, зіштовхуються, звільнюється, зніжуєшся.

В-4. Зріджується, розпізнаваність, звітуєшся, світловодськ, снігозбірний, співвітчизниця, дряхлість, зміцнюєшся.

В-5. Роз'їздишся, розміновується, свідчення, світлолюбність, спізнюється, дріб'язковість, звідціля, звірюваність.

II. Записати текст фонетичною транскрипцією та виписати слова, у яких відбувається регресивна асиміляція приголосних за глухістю і

дзвінкістю, м'якістю і твердістю та місцем і способом творення (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії):

В-1. Фонемі як лінгвістичній одиниці властива автономність. Відриваючись від конкретної морфеми, звук набуває певної самостійності, незалежності, автономності. Саме тоді, коли звук пориває з лексичним або граматичним значенням, він перестає бути словом чи морфемою і стає самостійною звуковою одиницею, яка об'єктивно існує поряд з іншими мовними одиницями – морфемою, словом, реченням, хоч не однакова з ними за своєю роллю.

Автономність фонем виявляється передусім у тому, що носії мови легко членують на фонемі будь-яке незнайоме їм слово або, навпаки, складають нові слова, наприклад аббревіатури, замінюють незнайомі звуки запозичених слів звуками рідної мови. Свідченням автономності звукової системи є також можливість зображення звуків у вигляді літер у звуковому письмі.

В-2. Проте зовсім не обов'язково, щоб фонема завжди виступала носієм певного значення. Після того як фонема осмислюється через морфему або слово, вона відривається від морфеми і виділяється нашою свідомістю й тоді, коли вона не є самостійною смисловою одиницею, а лише бере участь у вираженні певного значення (лексичного чи граматичного) разом з іншими фонемами, які в сукупності створюють певний звуковий комплекс – слово чи морфему. Через це в першому-ліпшому прикладі кожна фонема не обов'язково виступає носієм значення.

Отже, через морфемне членування відбувається звільнення фонологічного плану від змісту. Наприклад, фонема /а/ виділяється як службова одиниця в слові вода (флексія). Завдяки цьому /а/ усвідомлюється як самостійна фонема і в слові сад, де вона самостійного значення не має.

В-3. Родим не казав Сивоокові ніколи нічого, не пояснював, що діється в полум'ї і на глині, на яку крізь соломинки, вставлені в турячі роги з краскою, накраплювалися співучі барви. Не почув з його уст малій назви жодного бога, але незабаром знавуже всіх, вловивши то раз, то вдруге з уст заброд-купців, які

торгувалися з Родимом за його посуд і за його богів, і вже знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьохликів, повернутих на всі чотири сторони світу, – Світовид, а той гнівливий, іскряно-жовтий – то бог блискавиць Перун, а зелений, мов причаєність лісових гушавин, – пастуший покровитель Велес, а той надутий, мов купка, широконіздрий, з жадібними очима – то Сварог, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сивоока видавався Ярило, господар всього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяноголий бог, завітчаний таким веселим зелом, яке нікому й не снилося. Сивоок довго не міг збагнути, чому найближче до серця йому саме цей бог, і тільки згодом, якимсь випадком, підгледівши, як Родим з особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: підгледівши, як Родим з особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: дід дає богові своє поличчя!

В-4. В самій повільності пересування більших і менших табунів узвичаєне око вловлювало неоднаковість. Одні, відразу потрапляючи на кращу траву і смачніше галуззя, паслися, майже не рухаючись з місця, інші никали та шукали – не могли знайти, одні бики вели своє сімейство тишком та нишком, інші ще здалеку подавали голос, глухо гуділи, попереджаючи про своє наближення і небажання спіткати будь-кого на путі, шляхи пересувань тих та тих табунів час від часу перехрещувалися, і тоді один тур відступався, а другий гордо проводив своїх далі; опріч того, поміж статечними родинами, очолюваними досвідченими самцями, никали невеличкі табунці молодих турів, а то й просто самотні бузівки, задерикуваті й нахабні. Ці до всіх чіплялися, всім ставали на шляху, без причини лаштувалися до бійки, нахиляючи до самої землі голову й нетерпляче загібаючи ратицею землю. Та досить було старому турові погрозово заревіти або ще й наставити на молодика своєї страхітливій роги, як той полохливо відступав і простував у пошуках нової пригоди.

В-5. Досвід підказав йому навіть, звідки треба ждати Рудя, і він наставив свої страхітливій роги точно в напрямку наближення ворога. І як тільки Рудь скочивна галявину, Бутень, майже й не зворухнувшись з місця, відразу впіймав того на роги, не дав викрутитися, примусив іти в бійку лоб на лоб. Вийшло так,

що Рудь роги, не дав викрутитися, примусив іти в бійку лоб на лоб. Вийшло так, що Рудь мав тулуб трохи занесений набік, тому він вимушений був випрямитися, щоб пустити силу на силу, поки ж переступав задніми ногами, послабив натиск, з чого негайно скористався Бутень. Він попхав Рудя назад, той задріботів ногами, став відступати, відступати і, певно, ганебно б утік, якби не вперся задом у товсту вільху, що росла на краю галявинки. Вільха стримала відступ Рудя, він спробував навіть перейти до наступу, але Бутень не давав послаблення, він пхав і пхав наперед, водночас пильнуючи, щоб Рудь не вивихнувся з-під його рогів, гори м'язів на шії й холці в Бутеня мовби ще зростали в своїй твердій кам'яності і гнітили, гнітили Рудя, не даючи тому ні часу, ні змогу випростатися.

III. З творів художньої літератури виписати 5 складнопідрядних речень, записати їх фонетичною транскрипцією та визначити слова, у яких відбувається регресивна асиміляція приголосних за глухістю і дзвінкістю, м'якістю і твердістю та місцем і способом творення (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Коли відбувається регресивна асиміляція приголосних за м'якістю і твердістю (повна / часткова; контактна / дистантна; графічна / не засвідчена в орфографії)?
2. Коли відбувається регресивна асиміляція приголосних за місцем і способом творення (повна / часткова; контактна / дистантна; графічна / не засвідчена в орфографії)?
3. Які випадки регресивної асиміляції приголосних за місцем і способом творення засвідчені в орфографії?
4. Як змінюються свистячі приголосні перед шиплячими?
5. Як змінюються шиплячі приголосні перед свистячими?
6. Які проривні приголосні уподібнюються до африкат?
7. Як змінюються афrikати перед шиплячими, свистячими?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: Прогресивна асиміляція.

Дисиміляційні зміни приголосних у сучасній українській мові

ПЛАН

1. Різновиди прогресивної асиміляції у сучасній українській літературній мові:

- а) за дзвінкістю (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії);
- б) за м'якістю (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії);
- в) за місцем і способом творення (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії).

2. Наслідки дисимілятивних змін приголосних.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.

2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.

3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.

2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.

3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.

4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.

5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.

2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.

3. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.

4. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.

5. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Записати слова фонетичною транскрипцією та охарактеризувати випадки прогресивної асиміляції приголосних за м'якістю і твердістю та місцем і способом творення (повна / часткова; контактна / дистантна; засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії:

В-1. Бджола, аспірантський, безславність, белькотіння, взаєморозташування, невпорядкість, некомпетентність, нестримання, нечитабельність, переполіскування.

В-2. Читання, ассиро-вавилонський, бейрутський, берегоукріплення, комунікабельність, лісоуправління, невідчутність, перепитування, переяславський, підсміювання.

В-3. Підживлення, асирійський, безсмертність, взаємовідношення, бджола, некомунікабельність, необ'єктивність, нерозрізнення, нещасливість, перепаковування.

В-4. Півжиття, атрибутивність, верховіття, квітчастість, лісовпорядкування, невитриманість, підсужування, клоччя, узлісся, підшиплення.

В-5. Майстрування, африканський, безталання, безтоварність, взаємоперетворення, Гандзя, кам'янистість, квартир'єрський, незбагненність, життя.

II. З творів Василя Шкляра (“Маруся”, “Чорний ворон” та ін.) виписати 15 складнопідрядних речень. Записати їх фонетичною транскрипцією та визначити слова, в яких відбувається дисиміляція приголосних (контактна / дискантна, засвідчена в орфографії (графічна) / не засвідчена в орфографії).

III. Виконати фонетичний аналіз слів за схемою

Схема фонетичного розбору слова

1. Слово, яке аналізується; кількість букв у ньому. 2. Запис слова фонетичною транскрипцією; кількість звуків. 3. Запис слова фонематичною транскрипцією; кількість фонем. 4. Характеристика голосних звуків (ряд, піднесення, лабіалізація, вияв фонем). 5. Характеристика приголосних звуків (групи за співвідношенням голосу і шуму, місцем творення, способом творення, палатальністю, подовженістю, акустичним враженням, наявністю / відсутністю назалізації; вияв фонем). 6. Пояснення наявних чи можливих фонетичних явищ у системі голосних фонем (звуків). 7. Пояснення наявних чи можливих фонетичних явищ у системі приголосних фонем (звуків).

В-1. Герцогський, фронтальність, забур'яненість, найвищий, сріблястість.

В-2. Глянсування, забруднюваність, задеснянський, замести, сріблясто.

В-3. Дипломатичність, заглиблювання, найдорожчий, завести, срібллюбний.

В-4. Заглушення, задернованість, збіжжя, піддашся, попідвіконню.

В-5. Зашифрування, збіжжя, найкращий, стабільність, спрямовування.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Коли відбувається регресивна асиміляція приголосних за дзвінкістю, глухістю (повна / часткова; контактна / дистантна; графічна / не засвідчена в орфографії)?

2. Коли відбувається регресивна асиміляція приголосних за м'якістю і твердістю (повна / часткова; контактна / дистантна; графічна / не засвідчена в орфографії)?

3. Які випадки регресивної асиміляції приголосних за дзвінкістю, глухістю засвідчені в орфографії?

4. Які глухі приголосні і в яких фонетичних умовах не одзвінчуються?

5. Коли зубні приголосні перед палаталізованими цієї ж групи не пом'якшуються?

6. Які групи приголосних зазнають дисимілятивних змін?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Склад як найменша сегментна одиниця мовленнєвого потоку.

Складоподіл. Наголос

ПЛАН

1. Склад як фонетичне, фонологічне та історичне явище.
2. Наукові теорії складу.
3. Типи складів в українській мові.
4. Основні закономірності українського складоподілу.
5. Словесний наголос, його різновиди.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.
4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.
5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.
2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.
4. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Записати слова фонетичною транскрипцією, поділити їх на склади та охарактеризувати кожний склад.

В-1. Швейцарія, нейтральність, яхтсменський, чвертьфіналіст, підтверджується, підверстаччя, бангладешка, незчисленність.

В-2. Швартується, яхтсмен, чвертьфіналістка, підбурення, незнищенність, ахроматичний, багатографічний, незлобливість.

В-3. Шарварковий, ярличковий, посмачнішати, підвальний, незлагодженість, афіксальний, бахромокрутильний, властолюбство.

В-4. Ячмінний, членствування, посередність, багатошлюбність, властолюбний, герцогський, гурзуфський, декларативність.

В-5. Ящіркоподібний, підтвердити, багатоярусність, внутрішньодержавний, герметичність, Гренландія, дендрологічний, еквістильність.

II. Виконати фонетичний аналіз слів за схемою

Схема фонетичного розбору слова

1. Слово, яке аналізується; кількість букв у ньому. 2. Запис слова фонетичною транскрипцією; кількість звуків. 3. Запис слова фонематичною транскрипцією; кількість фонем. 4. Визначення наголосу у слові, його характеристика. 5. Поділ слова на склади, їх характеристика. 6. Характеристика голосних звуків (ряд, піднесення, лабіалізація, вияв фонем). 7. Характеристика приголосних звуків (групи за співвідношенням голосу і шуму, місцем творення, способом творення, палатальністю, подовженістю, акустичним враженням,

- наявністю / відсутністю назалізації; вияв фонем). 8. Пояснення наявних чи можливих фонетичних явищ у системі голосних фонем (звуків). 9. Пояснення наявних чи можливих фонетичних явищ у системі приголосних фонем (звуків). 10. Обґрунтування літературної вимови звуків і звукосполучень. 11. Встановлення можливих варіантів переносу слова з рядка в рядок.

В-1. Спустошується, сріблярський, суцвіття, застеляється, життєствердження.

В-2. Сріблення, стікається, талмудистський, змішуєшся, фуражування.

В-3. Сріблиться, зважуєшся, тралмейстерський, хвастуватість, членування.

В-4. Стимулюється, хвальковитість, піччю, найдорожчий, не шануєшся.

В-5. Стилізованість, хлюпочешся, сіллю, стікання, зшивається.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що таке склад?
2. Які теорії складу виділяють у мовознавстві?
3. Які склади називають відкритими, закритими, прикритими, неприкритими, напівзакритими?
4. Які закономірності українського складоподілу?
5. Що таке наголос?
6. Які різновиди наголосу виділяють у сучасній українській мові?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Тема: Контрольна робота

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
2. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за

ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.

3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

Допоміжна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.

2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.

3. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.

4. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий, 2014. – 168 с.

5. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань, 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 216 с.

2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.

3. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.

4. Єрмоленко С. Я., Биби́к С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.

5. Орфографічний словник української мови / Уклад. С. І. Головащук, М. М. Пещак та ін. – К., 1999. – 989 с.
6. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.
7. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Користуючись словником лінгвістичних термінів встановити зміст таких понять

Абетка	Графіка
Алфавіт	Губні звуки
Акомодація	Давньоруська мова
Акустичний	Дзвінкі приголосні звуки
Акцентуаційні норми	Дисиміляція
Акцентуація	Дрижачі приголосні звуки
Апостроф	Емфатичний наголос
Артикуляція	Задньоязикові приголосні зву́ки
Асиміляція	Зі́мкнені приголосні звуки
Африкати	Інтенація
Вибухові приголосні звуки	Історичне (морфологічне, традиційне) чергування
Висота звука (тону)	Літературна мова
Вокалізм	Оглушення приголосних звуків, асиміляція регресивна за глухістю
Гармонія голосних звуків	Одзвінчення приголосних звуків, асиміляція регресивна за дзвінкістю
Глаголиця	Палаталізація
Глоткові приголоснізвуки (фарингальні приголосні звуки)	Пригосні звуки
Глухі приголосні звуки	
Голосні звуки	
Графема	

Складоподіл

Спрощення груп приголосних
звуків

Транскрипція

Головний вияв фонем

Часткова асиміляція

Щілинні приголосні звуки

Язикові приголосні звуки

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Лексикологія як мовознавча дисципліна.

Системні зв'язки в лексиці

ПЛАН

1. Об'єкт і предмет лексикології та її завдання. Зв'язок лексикології з іншими мовознавчими дисциплінами.
2. Лексичне значення слова. Типи лексичних значень слова.
3. Метафора і метонімія як чинники формування переносного значення слова.
4. Синонімія як один із різновидів парадигматичних зв'язків.
5. Типи синонімів і їх функції. Синонімічний ряд і його будова. Евфемізми та перифрази.
6. Поняття про антонімію. Семантичні та структурні типи лексичних антонімів. Енантіосемія та оксюморон.
7. Омонімія як мовне явище. Типи омонімів. Явище паронімії в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 17 – 24.
2. Передрій Г. Г. Лексика і фразеологія української мови / Г. Г. Передрій, Г. М. Смоляннінова. – К., 1983. – С. 14 – 35.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 5 – 60.

4. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 98 – 174.

Допоміжна

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Довідкова

1. Бобух Н. М. Словник антонімів поетичної мови / Н. М. Бобух. – К. : Вид.-полігр. центр КиМУ, 2004. – 297 с.

2. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. школа, 1986. – 221 с.

3. Демська О. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів : Фенікс, 1996. – 224 с.

4. Деркач М. П. Короткий словник синонімів української мови / М. П. Деркач. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 209 с.

5. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 15000 синонімічних рядів [Електронний ресурс] / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 472 с. – Режим доступу до словн. : <http://slovopedia.org.ua/41/53392-0.html>

6. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. шк., 1985. – 152 с.

7. Полюга Л. М. Словник антонімів / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2004. – 275 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Знайти у тексті повнозначні та неповнозначні слова. Серед лексем зі значенням предметності вказати ті, що позначають істоту / неістоту, власні / загальні назви, мають конкретне / абстрактне значення.

Ми їхали, то з надсадним виттям мотора пнучись угору, то повільно спускаючись униз; і Чорний Черемош спочатку пінився з лівого боку, а потім з правого; і гори злітали увись із святковою легкістю, і блакитного серпанку було повно; часом здавалось, що дорога випорсне з-під коліс, тоді тоскно завмирало серце, і десь аж біля самісінького горла холонув раптовий вітерець, не вміщаючись у грудях (Є. Гуцало).

II. Знайти у наведених реченнях явища антитези, оксюморона, парадокса. Пояснити вибір.

Сам я сонний ходив землею, Але ти, як весняний грім, стала совістю і душею, І щасливим нещастям моїм (В. Симоненко).
Лягли смуги голубі На пагорби рожеві У тихій радості-журбі Вклонявся вечір дневі (М. Рильський).
Було колись в Україні Ревіли гармати; Було колись запорожці Вміли панувати! Панували, добували І славу, і волю, – Минулося, осталися Могили по полю (Т. Шевченко).
Хоч людина – архітвір природи, А злодюга – створіння вінець, Але на що ж робить такі шкоди... І навіщо тягти гаманець?! (В. Самійленко).

III. Пояснити правильне вживання іменників.

Адрес – адреса, білет – квиток, виключення – виняток, відношення – відносини, взаємини – стосунки, замісник – заступник.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Визначте об'єкт і предмет лексикології як самостійної науки.
2. Визначте слово як основну лексичну одиницю? Які ознаки слова Ви знаєте?
3. Які слова називаються повнозначними і неповнозначними?
4. Що вивчає семасіологія?
5. Розкрийте значення термінів: “лексичне значення”, “граматичне значення”, “граматична форма”, “граматична категорія”?
6. Які типи лексичних значень слова Ви знаєте? Розкрийте їх суть. Наведіть приклади.
7. Дайте визначення метафори та схарактеризуйте її типологічні ознаки.

8. Що називається метонімією? Назвіть її основні ознаки.
9. Які слова називаються синонімами? Що таке лексичні синоніми?
10. Дайте характеристику семантичним (ідеографічним, лексичним, понятійним) синонімам.
11. У чому виявляється явище антонімії?
12. Назвіть парадигму семантичних протилежностей (логічну основу антонімії).
13. Що таке омонімія у вузькому та широкому розумінні?
14. Які омоніми називаються мовними та мовленнєвими? Проілюструйте відповідь прикладами.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

**Тема: Генезис та стилістичний розподіл лексичного складу
сучасної української мови**

ПЛАН

1. Успадкована лексика як джерело збагачення лексичного складу сучасної української мови.
2. Запозичена лексика в сучасній українській мові.
3. Лексика з погляду стилістичного вживання. Стилiстичнi групи.
4. Активна і пасивна лексика сучасної української літературної мови.
5. Архаїзми та історизми. Причини їх появи, функціонування та стилістична роль.
6. Неологізми, їх функції.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 24 – 28.

2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 60 – 83.

3. Сучасна українська літературна мова: Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 174 – 226.

Допоміжна

1. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 334 с.

2. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н. В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 69 – 77.

3. Турчак О. Оказіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження / О. Турчак // Укр. мова. – 2004. – № 2. – С. 47 – 55.

4. Чак Є. Д. Барви нашого слова / Є. Д. Чак. – К. : Рад. шк., 1989. – 176 с.

5. Чак Є. Д. Складні випадки вживання слів / Є. Д. Чак. – К. : Рад. шк., 1984. – 185 с.

Довідкова

1. Бойків І. Словник чужомовних слів. Репринт з вид. 1955 р. / І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський та ін. – К. : Музей Івана Гончара; Родовід, 1996. – 532 с.

2. Бук С. 3 000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 192 с.

3. Словар українського сленгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : <http://slovopedia.org.ua/57/53392-0.html>.

4. Словник англіцизмів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : http://hohlopedia.org.ua/slovnyk_anglitsyzmiv/.

5. Словник діалектних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн.: <http://proridne.com/dictionary.html>.

6. Сучасний словник іншомовних слів / Укл. : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Визначити, до якого розряду лексики з погляду походження належать наведені слова. Пояснити їх фонетичні, словотворчі та семантико-стилістичні особливості.

Штамп, тренінг, шашлик, психіка, возвеличити, жалюзі, рандеву, сопрано, декан, вуаль, ландшафт, журі, консьєрж, полон.

II. Записати у дві колонки терміни: а) мистецькі; б) наукові.

Катод, міф, бароко, кюрі, цезій, конус, репертуар, реалізм, електрон, голонасінні, резонанс, акорду (родовий відмінок однини), ревью, сюжет, стиль, катет, спіраль.

(*Ключ.* З останніх букв виписаних слів має скластися закінчення вислову: “Мрії слабких – втеча від дійсності, мрії сильних ...”).

III. До поданих іншомовних слів дібрати українські синоніми. Визначити вид синонімічних зв’язків. Зробити лексичний аналіз виділених слів.

Аномалія, аналіз, автентичний, раціональний, презентація, криптографія, фатум, полісемічний, ліміт, конотація, консолідація, спрут, інтерпретація, владар, уніфікація, метаморфоза, симптом, кастинг, гіперболізація.

Схема лексичного розбору слова

1. Слово, що аналізується. 2. Повнозначне чи службове. 3. Лексичне значення слова. 4. Група за кількістю значень. 5. Група за характером значень; тип перенесення. 6. Добір омонімів, синонімів, антонімів, паронімів. 7. Група за походженням. 8. Група за активністю вживання; різновид пасивного. 9. Група за сферою вживання; різновид спеціального. 10. Група за стилістичними властивостями.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У чому полягають основні проблеми диференціації лексичного складу української мови з погляду походження?
2. Які групи лексики з погляду походження наявні в українській літературній мові?
3. Дайте характеристику індоєвропейської лексики у складі сучасної української мови. Наведіть приклади індоєвропейської лексики.
4. Дайте визначення терміну запозичення. Наведіть приклади запозиченої лексики.
5. У чому полягає різниця між варваризмом та екзотизмом? Наведіть приклади варваризмів та екзотизмів.
6. На які групи з погляду стилістичного вживання поділяється лексика української мови? Назвіть і охарактеризуйте основні стилістичні групи.
7. Виокремте основні ознаки стилістично нейтральної лексики.
8. Що означають терміни “діалектизм”, “арготизм”, “вульгаризм”? До якої групи лексики вони належать?
9. Які групи слів належать до пасивної лексики? Охарактеризуйте неологізми (загальномовні, індивідуально-авторські), історизми, власне архаїзми.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Фразеологія. Лексикографія

ПЛАН

1. Предмет фразеології. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Спільне й відмінне між словом і фразеологізмом.
2. Погляди на класифікацію фразеологізмів:
 - а) класифікація Д. А. Булаховського;
 - б) класифікація В. В. Виноградова.
3. Групи фразеологізмів: а) фразеологічні зрощення; б) фразеологічні єдності; в) фразеологічні сполучення.

4. Лексикографія як розділ мовознавства. Стан сучасної української лексикографії і фразеографії.

5. Основні типи словників.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 30 – 36.

2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 83 – 95.

3. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 226 – 254.

Допоміжна

1. Гонтар В. У світі цікавої лексикології та фразеології (ігрові вправи з творчим завданням для учнів 5 – 6 класів) / В. Гонтар // Укр. мова і літ. в шк. – 2004. – № 6. – С. 30 – 41.

2. Кононенко В. І. Функціонально-комунікативні аспекти академічного тлумачного словника української мови / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 3 – 11.

3. Лесюк М. П. Розмовно-маргінальна лексика української мови та її лексикографічне опрацювання / М. П. Лесюк // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 12 – 19.

4. Русанівський В. М. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії / В. М. Русанівський, В. А. Широков // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 7 – 48.

5. Тараненко О. О. Про сучасну критику української лексикографії та про самих критиків (лист до редакції) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 94 – 96.

Довідкова

1. Батюк Н. О. Фразеологічний словник : На допомогу вчителів / Н. О. Батюк. – К. : Рад. шк., 1996. – 235 с.
2. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К. : Довіра, 2001. – 284 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1096 с.
4. Словники України онлайн : словозміна, синонімія, фразеологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Дібрати українські відповідники до поданих фразеологізмів.

Бить баклуши. Вешать голову. Козел отпущения. Глас вопиющего в пустыне. Красная нить. Краеугольный камень. Закусить удила. Кровь с молоком. Медвежья услуга. Играть первую скрипку. Намылить голову. Попасть впросак. Сесть в лужу. Сидеть на бобах.

II. Користуючись “Словником омонімів української мови”, з’ясувати значення слів. Увести їх у словосполучення або речення.

Бабка, доводитися, гай, завій, загін, мрячити, поспівати, правитися, рубель, ручка, ярий.

III. Записати 1 – 2 назви одномовних словників різних типів: тлумачних, нормативних, вибіркових, генетичних, функціональних, ненормативної лексики.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У яких значеннях уживається термін “фразеологія”?
2. Що спільного та відмінного між словом і фразеологізмом?
3. На які групи поділяються фразеологізми?
4. Які зміни відбуваються у формі фразеологізмів?
5. Які за походженням фразеологізми наявні в українській літературній мові?

6. Які джерела вживаних у сучасній українській літературній мові фразеологізмів?

7. Яке значення фразеологізмів? З якою метою вони вживаються у мовленні?

8. Що являється об'єктом вивчення лексикографії?

9. Яка градація словників за призначенням і характером викладу матеріалу?

10. Охарактеризуйте поняття словникової статті.

11. Яка роль комп'ютерних технологій у розвитку сучасної лексикографії?

12. Якими словниками повинен користуватися вчитель-філолог? Чому?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. МОРФЕМІКА ТА ДЕРИВАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4–5

Тема: Морфемна будова слова.

Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові.

Морфемний аналіз

ПЛАН

1. Морфеміка як розділ словотвору. Морфема як мінімальна значуща одиниця мови.
2. Типи морфем за характером значення. Омонімічні, синонімічні, антонімічні відношення між морфемами.
3. Класифікація афіксів:
 - а) за позицією у структурі слова;
 - б) за функцією;
 - в) за способом вираження;
 - г) за походженням;
 - г) за будовою.
4. Типи основ.
5. Історичні зміни в морфемній будові слова (опрощення, перерозклад, ускладнення).
6. Завдання та принципи морфемного аналізу слова.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 150 – 155.
2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 95 – 108.

3. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 255 – 264.

Допоміжна

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. – Тернопіль : Лілея, 1999. – С. 8 – 21.

2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. – К. : Вища шк., 1999. – С. 5 – 13.

3. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 3 – 12.

4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української мови. – К., 1998. – С. 7 – 13.

Довідкова

1. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Г. І. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Г. І. Недозим. – К., 1998. – 245 с.

Режим доступу: http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf

2. Полюга Л. М. Морфемний словник / Л. М. Полюга. – К., 1983. – 247 с.

3. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – Львів, 2002. – 254 с.

4. Яценко І. Т. Морфемний аналіз : Словник-довідник. У 2-х т. / І. Т. Яценко. – К., 1980 – 1981.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Виділити унікальні суфікси у словах. Пояснити поняття уніфікса в морфемній структурі слова.

Лампадо, поштамт, маскарад, асортимент, негритос, кіпріот, клейстер, кафетерій, планшет, азіат, пастух.

II. У поданих словах визначити морфемний склад і наголос. Розмежувати слова у дві колонки: а) з похідними основами; б) з непохідними основами.

Ненависть, валовий, дошка, виразний, котрий, випадок, контрактний, ознака, нести, металургія, кухонний, щипці, приятель, ринковий, терези, феномен, твердий, кроїти, Бойківщина, порядковий, обставина, кидати.

III. За схемою аналізу виконати морфемний розбір слів.

Відстрілюватися, зупинка, по-нашому, багатомовність, читання, потроїти.

Схема морфемного аналізу

1. Слово, яке аналізується. 2. Відмінюване чи незмінне. 3. Виділення і характеристика закінчення: повне, відсутнє, нульове. 4. Виділення і характеристика основи (вільна / зв'язана; суцільна / перервана; проста / складна; одно морфемна / поліморфемна; похідна / непохідна. 5. Виділення кореня шляхом добору спільнокореневих слів; визначення варіантів кореня. 6. Виділення та характеристика префіксів, суфіксів, постфіксів, інтерфіксів (за функцією і продуктивністю). 7. Зміни в морфемній будові слова.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що розуміємо під морфемною будовою слів?
2. Чим важливий діяхронний підхід для морфеміки?
3. З яких елементів складається більшість слів української мови?
4. Розкрийте суть двостороннього характеру морфеми?
5. Які риси характерні для морфеми?
6. Як співвідноситься морфема з іншими мовними одиницями?
7. Чим відрізняється морф від морфеми?
8. Яка морфема є обов'язковою для кожного із змінюваних слів? Чому?
9. Вкажіть функцію інтерфіксів? Чим відрізняються погляди науковців щодо цієї морфеми?
10. Назвіть відмінності між афіксоїдами та афіксами.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6–7

Тема: Деривація. Способи словотворення

ПЛАН

1. Похідне слово як основна одиниця словотвору.
2. Твірне слово. Словотвірна пара. Твірна основа і формант.
3. Словотвірний тип і словотвірна модель.
4. Різновиди афіксального словотворення в сучасній українській мові.
5. Безафіксний словотвір:
 - а) морфолого-синтаксичний спосіб словотвору, його різновиди;
 - б) лексико-семантичний спосіб словотворення;
 - в) складання та його різновиди; композити та юкстапозити;
 - г) лексико-синтаксичний спосіб творення;
 - г) аббревіація та її різновиди.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 155 – 174.
2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 108 – 118.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 264 – 275.

Допоміжна

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. – Тернопіль : Лілея, 1999. – С. 90 – 96.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К., 1998. – С. 51 – 59.

3. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. – К. : Рад. школа, 1985. – 188 с.

Довідкова

1. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Український словотвір у термінах. [Словник-довідник] / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Джура, 2007. – 260 с.

2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

3. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / [відп. ред. Н. Ф. Клименко]. – К., 2011. – 179 с.

4. Грещук В. Сучасна дериватологія: деякі підсумки й перспективи / В. Грещук. – Режим доступу:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf

5. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови / Є. А. Карпіловська. – К. : “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2002. – 189 с.

6. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сікорська. – К., 1985. – 295 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Визначити, яким способом утворено подані слова. Виділити їх твірні основи та форманти.

Зразок: Щасливий < щастя – суфіксальний спосіб.

Учасник, мовчання, донині, купатися, обдумати, Валентина, крадій, підгрупа, переддень, символіка, хтось, смисловий, співавтор, де-небудь.

II. Записати аббревіатури й з'ясувати різновид кожної з них.

США, ДПА, сількор, фінвідділ, ООН, ВАТ, АТС, нардеп, Дніпрогес, драмгурток, УТН, ВАК, Міносвіти, АЕС, ВНЗ, методоб'єднання, літредактор, іномарка, держвидав, профспілка, універмаг, Кабмін, юнкор, УПА, Київметробуд.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. В яких двох значеннях вживається термін “словотвір”?
2. Що є об’єктом деривації?
3. Назвіть основні ознаки похідного слова.
4. Як виявляємо твірну основу?
5. Зіставте поняття “форманта”, “словотвірне значення”, “граматичне значення”, “лексичне значення”.
6. Що таке словотвірний тип і словотвірна модель? Назвіть види словотвірних типів.
7. Вкажіть принцип побудови словотвірного ланцюжка. Наведіть приклади.
8. Які класифікації способів словотворення існують у сучасному мовознавстві?
9. Розкрийте словотворчу та формотворчу роль префіксів.
10. У чому своєрідність флексійного різновиду?
11. Якими шляхами відбувається творення нових слів за допомогою складання основ?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Словотвірні ознаки основних частин мови.

Словотвірний аналіз

ПЛАН

1. Словотвірні ознаки іменників.
2. Основні способи словотворення прикметників.
3. Дериваційний потенціал дієслів.
4. Способи творення прислівників.
5. Дериваційні ознаки займенників.
6. Словотвірний аналіз, його мета і завдання. Відмінність між морфемним і дериваційним аналізами.

7. Вивчення способів словотворення у школі.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 155 – 174.

2. Плющ М. Я. Граматика української мови : У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : Підручник. – К. : Вища школа, 2005. – Режим доступу: http://lib.mdpu.org.ua/load/Library/plush_gramatika_ukr_movi.pdf

3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 119 – 128.

4. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 275 – 305.

Допоміжна

1. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / [відп. ред. Н. Ф. Клименко]. – К., 2011. – 265 с.

2. Грещук В. Сучасна дериватологія: деякі підсумки й перспективи. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf

3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим. – К., 1998. –
Режим доступу :

http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf

4. Клименко Н. Ф. Шкільний словотвірний словник сучасної української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. В. Кислюк. – К., 2005. – 267 с.

Довідкова

1. Кузнецова А. И. Словарь морфем русского языка / А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова. – М., 1986. – 246 с.

2. Лексико-словотвірні інновації (2007) : [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін. / [за ред. А. Нелюби]. – Х. : ХІФТ, 2009. – 172 с.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Виконати повний словотвірний аналіз слів.

Планомірно, глибокошановний, переоформлення, перевтомитися, сорокаріччя, драмгурток, співвласник, ультрафарфор, цинколиварня, чудотворець, таксопарк, промова, перерозподіл.

Схема словотвірного аналізу

1. Слово, яке аналізується. 2. Частина мови. 3. Словотвірний ланцюжок. 4. Твірне (мотивуюче) слово. 5. Твірна основа. 6. Характер твірної основи. 7. Словотворчі засоби. 8. Спосіб словотвору. 9. Словотвірне значення. 10. Морфонологічні зміни.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть найпродуктивніші способи творення іменників.
2. За допомогою яких словотвірних формантів утворюють катойконіми та етконіми, збірні та абстрактні назви?
3. Визначте префікси давнього та іншомовного походження. Які префіксоїди репрезентують іменниковий словотвір?
4. Назвіть фонетичні зміни, що супроводжують словотвірний процес нульової афіксації.
5. Що таке юстапозити та композити? Згадайте їх основні типи.
6. У чому відмінність понять “словотвірна структура слова” і “морфемна структура слова”?
7. Чи можлива подвійна мотивація творення похідних на зразок *водопостачання, овочесховище, піснетворець*?
8. Які сучасні тенденції наявні в розвитку словотворення?

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Підсумкова робота включає в себе теоретичні та тестові запитання для перевірки засвоєння матеріалу, а також творче завдання. Контроль здійснюється з метою оцінювання результатів навчання студентів на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах.

Критерії оцінювання завдань контрольної роботи

– **теоретичні питання:**

5 балів (повна правильна відповідь, завдання виконано правильно, відповідь обґрунтована);

4 бали (неповна правильна відповідь, завдання виконано правильно, але відповідь недостатньо обґрунтована);

2 бали (неповна достатньо правильна відповідь, завдання виконано вірно, але відповідь представлена лише в загальних рисах, не обґрунтована);

1 бал (неповна та недостатньо правильна відповідь, частково завдання виконано вірно, але відповідь не обґрунтована);

0 балів (неправильна відповідь, помилкова відповідь із неправильним або відсутнім обґрунтуванням);

– **творче питання:**

5 балів (повна правильна відповідь, завдання виконано правильно, відповідь обґрунтована, містить власну критичну точку зору);

4 бали (неповна правильна відповідь, завдання виконано вірно, відповідь недостатньо обґрунтована, містить власну точку зору);

2 бали (неповна та недостатньо правильна відповідь, завдання виконано вірно, але відповідь представлена лише в загальних рисах, не обґрунтована, відсутня власна точка зору);

1 бал (фрагментарна відповідь, завдання частково виконано вірно, без обґрунтування);

0 балів (відсутність відповіді);

– **тестове завдання:**

5 балів (повна правильна відповідь, надані всі правильні відповіді);

- 4 бали (надано правильні відповіді на 8 завдань);
2 бали (надано правильні відповіді на 5 завдань);
0,5 бали (надано правильну відповідь на 2 завдання);
0 балів (відсутність відповіді).

**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V. ГРАМАТИКА.
ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ**

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Тема: Граматика. Іменник.

Лексико-граматичні категорії іменника

ПЛАН

1. Граматика як розділ мовознавчої науки. Розділи граматики.
2. Граматичне значення слова у його відношенні до лексичного значення.
Способи вираження граматичних значень.
3. Граматична форма та категорія слова. Синтетичні й аналітичні форми слів.
4. Лексичне значення, головні морфологічні ознаки і синтаксична роль іменників.
5. Лексико-граматичні категорії іменника:
 - а) категорія істоти і неістоти;
 - б) категорія власних і загальних назв;
 - в) категорія конкретності та абстрактності;
 - г) категорія збірності;
 - г) категорія речовинності.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – С. 16 – 19.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; За ред. І. Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – С. 7 – 43.

3. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – С. 9 – 32.

4. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 176 – 185.

5. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 272 – 281.

6. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища шк., 2005. – С. 194 – 196, 198 – 201.

Допоміжна

1. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, С. І. Чернов. – К. : Вища шк., 1989. – С. 3 – 25.

2. Сучасна українська мова : підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2005. – С. 138 – 142.

3. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс : навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – С. 369–375.

4. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2006. – С. 293 – 299.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Наведені іменники поставити у формах називного, родового, знахідного відмінків множини. Визначити, які з них відмінюються як іменники категорії істот, а які – як неістот.

Сосна, студент, студентство, табун, зграя, лопух, ворона, бактерія, зірка, супутник, краб, змій, пальма, Юпітер, короїд, мікроб.

II. Записати збірні іменники. Дібрати слова зі спільним коренем, які мають обидві форми граматичного числа – однини і множини.

Зразок: Вороння – ворона – ворони.

Мишва, молодь, юнь, рідня, братія, секретаріат, агентура, робітництво, птаство, лозняк, листя, віття, чоловіцтво, соняшничиння.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що вивчає граматику?
2. Які слова виражають лише граматичне значення?
3. Охарактеризуйте сутність лексичного та граматичного значення слова.
4. Що таке частини мови? Які основні категоріальні ознаки частин мови?
5. Який внесок В. В. Виноградова та І. К. Кучеренка у розвиток теорії частин мови?
6. З'ясуйте на конкретних прикладах явище переходу слів з однієї частини мови в іншу.
7. Яку систему частин мови розглядає шкільна граматику?
8. Як розрізняються назви істот і неістот? Доведіть граматичну природу їх розмежування.
9. Охарактеризуйте граматичні та словотворчі ознаки збірних та одиничних іменників.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

Тема: Граматична категорія роду та числа іменників

ПЛАН

1. Поняття про категорію роду іменників.

2. Розподіл іменників за родами. Іменники спільного (подвійного) роду.
3. Особливі випадки визначення роду іменників.
4. Поняття про категорію числа іменників.
5. Іменники, що вживаються у формі однини.
6. Плюральні іменники

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – С. 52 – 91.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; За ред. І. Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – С. 85 – 103.

3. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – С. 51 – 69.

4. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 183 – 191.

5. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 295 – 310.

6. Сучасна українська літературна мова: підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища шк., 2005. – С. 206 – 213.

Допоміжна

1. Винницький В. М. Акцентні типи непохідних іменників чоловічого роду // Мовознавство. – 1987. – № 5. – С. 46 – 55.

2. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, С. І. Чернов. – К. : Вища шк., 1989. – С. 35 – 43.

3. Підопригора Ю. Казка про гроші та іменники хороші (Конспект на тему: “Число іменників. Вживання іменників тільки в однині або тільки в множині. Збірні іменники”, 6 клас) // Українська мова і література. – 2002. – № 3. – С. 146 – 149.

4. Сучасна українська мова : підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2005. – С. 147 – 151.

5. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс: навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – С. 383 – 389.

6. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2006. – С. 299 – 310.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

І. Визначити рід поданих іменників. Указати, на основі яких семантичних, морфологічних або синтаксичних ознак він виокремлюється.

Кора, Дніпро, лоша, нероба, біль, пальто, дівча, путь, Саша, Галя, голова, сирота, ім'я, аташе, пенсне, манго, боа, бароко, алібі, ампула, леді, фрау, мадам, місіс, буржуа, мафіозі, колібрі, шимпанзе, какаду, кенгуру, марабу, інтерв'ю, Кармен, Елен.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. З'ясуйте засоби вираження категорії роду.
2. Яким іменникам властива категорія подвійного роду?
3. Як визначити рід незмінюваних іменників? Яку роль відіграє при цьому контекст?
4. Які іменники не мають роду?
5. Як визначається рід субстантивованих іменників і аббревіатур?

6. Які граматичні ознаки відображає граматична категорія числа? Скільки числових граматичних значень в українській мові? Що Ви можете сказати про двоїну?

7. На які групи відповідно до наявності числових значень поділяють іменники? Які слова належать до іменників, що вживаються тільки в однині?

8. Які іменники можуть вживатися тільки у множині?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11

Тема: Граматична категорія відмінку іменників

ПЛАН

1. Система відмінків у сучасній українській літературній мові.
2. Питання про кличну форму.
3. Основні значення відмінків. Роль прийменників у вираженні відмінкових значень.
4. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини.
5. Невідмінювані іменники.
6. Іменники прикметникового походження, їх відмінювання.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 192 – 194.
2. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 295 – 310.
3. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища шк., 2005. – С. 206 – 213.

Допоміжна

1. Гопштер Є. Колективне вираження кличного відмінка в сучасній українській мові / Є. Гопштер // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 7. – С. 70 – 73.

2. Задорожний В. Кличний відмінок іменників на -ець у сучасній українській мові / В. Задорожний // Дивослово. – 2005. – № 3. – С. 39 – 42.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Виконати вправи № 211, 212 (зб. М. Я. Плющ та ін.).

II. Від поданих нижче іменників утворити кличну форму.

Муза, Оксана, Катерина, пташка, бабуся, доля, Ганнуса, полковник, хлопець, братик, сокіл, лицар, кобзар, дідусь, друг, вітер, Дніпро, орел, море, робітник, світ.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що відображає граматична категорія відмінка? Скільки відмінкових форм є в українській мові?

2. Для яких частин мови характерний відмінок? Де він набуває самостійного значення, а в яких частинах мови є залежним?

3. Які відмінкові форми можна вживати з прийменником?

4. Розкажіть про основні відмінкові значення.

5. Який статус вокатива в системі відмінків української мови?

6. Як відмінюються іменники, що мають тільки форму множини?

7. Які іменники належать до невідмінюваних?

8. Схарактеризуйте особливості відмінюваних та невідмінюваних аббревіатур.

9. З'ясуйте особливості відмінювання власних назв.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12

Тема: Система відмінювання іменників

ПЛАН

1. Поняття про відміни іменників.

2. Принципи поділу іменників на відміни в сучасній українській літературній мові.

3. Іменники I відміни: а) поділ на групи; б) відмінювання іменників.

4. Іменники II відміни: а) поділ на групи; б) відмінювання іменників.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 194 – 203.

2. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 295 – 310.

3. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища шк., 2005. – С. 206 – 213.

Допоміжна

1. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, С. І. Чернов. – К. : Вища шк., 1989. – С. 3 – 25.

2. Сучасна українська мова : підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2005. – С. 138 – 142.

3. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс: навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – С. 369 – 375.

4. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2006. – С. 293 – 299.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Повторити та законспектувати з “Історичної граматики української мови” поділ іменників на типи відмін у давньоукраїнській мові (Історична граматика української мови: підручник / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін. – К. : Рад. шк., 1962. – С. 203 – 240).

II. Утворити від поданих іменників II відміни форму родового відмінка однини.

Курс, вівторок, період, центр, розвиток, виробіток, керівник, колегіум, лауреат, майстер, комітет, ювіляр, маршрут, декан, брат, успіх, відгук, біль, градус, люд, Крим, острів, бізнес, критерій, аналіз, резерв, кар'єризм, коридор, проректор, Олексій, Кобзар, Мороз, туман, господар, експеримент, пріоритет, загін, шофер, Крим, факультет, емпіризм, документ, день, сектор, лікар, простір, департамент, четвер, розшук, Віктор, Сибір, стіл, острів, депутат, курсант.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Як іменники поділяють за типом відмінювання?
2. За яким принципом відбувається поділ іменників першої та другої відмін на групи? Скільки груп існує?
3. Розкажіть про складні випадки відмінювання іменників першої відміни.
4. Як розподіляють на групи іменники другої відміни на -р?
5. Коли іменники чоловічого роду другої відміни мають закінчення -а (-я), а коли -у (-ю)?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13

Тема: Система відмінювання іменників

ПЛАН

1. Іменники III відміни, їх відмінювання.
2. Іменники IV відміни, їх відмінювання.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 203 – 210.
2. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 295 – 310.

3. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища шк., 2005. – С. 206 – 213.

Допоміжна

1. Задорожний В. Наголошення іменників на -ея // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 25 – 26.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

I. Визначити відміну та групу іменників.

Ім'я, дівча, дівчатко, байкар, повість, прислів'я, мить, адвокат, бажання, гріх, жолудь, палац, плющ, гармонія, спека, плече, овес, відьма, латиш, сміх, місце, штанга, радість, вим'я, абажур, фальш, каменярь, деталь, ніч, вітрище, заметіль, свекрушисько, кожух, обрамлення, хлоп'я, пустир, медаль, мрія, пень, зойк, запроданець, мистецтво, жаль, в'язь, в'яз.

II. Зробити морфологічний розбір іменників.

Ніколи не пізно людині знайти себе. У небі вітер кучерявий колише теплу блакить. Бджоли перемовляються танцем, у них немає мови.

Схема морфологічного розбору іменника

1. Слово, яке аналізується. 2. Частина мови. 3. Початкова форма. 4. Лексико-граматичні розряди (власна чи загальна назва; назва істоти чи неістоти; позначає абстрактне чи конкретне поняття; збірний, одиничний, матеріально-речовинний). 5. Рід. 6. Число. 7. Відмінок. 8. Відміна. 9. Група. 10. Синтаксична роль. 11. Спосіб творення. 12. Вимова і написання.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які іменники належать до третьої відміни?
2. Охарактеризуйте особливості відмінювання іменників третьої відміни.
3. Які іменники належать до четвертої відміни? Охарактеризуйте особливості відмінювання іменників четвертої відміни.
4. Які іменники стоять поза відмінами?
5. У чому полягає граматичний розбір іменника?

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Під час контрольної роботи студенти повинні продемонструвати високий рівень володіння теоретичним матеріалом. Крім того, вони повинні добре орієнтуватися у практичних питаннях, застосовуючи при цьому набуті теоретичні знання.

Підсумкову контрольну роботу підготовлено відповідно до робочої програми дисципліни “Сучасна українська літературна мова”, яка є складовою державного стандарту освіти, при цьому всі 30 завдань мають досить рівнозначну складність, термін виконання яких можливий у межах 80 хвилин.

Підсумкова контрольна робота відповідає сучасним вимогам до перевірки залишкових знань студентів. При її виконанні студент зможе продемонструвати не тільки знання основ “Сучасної української літературної мови” як дисципліни, а й творчу, розумову, нерепродуктивну діяльність під час застосування теоретичних знань на практиці.

Студенти, які отримали позитивну оцінку з контрольної роботи, мають достатню теоретичну підготовку, високий рівень творчої самостійної діяльності, які є необхідними для майбутнього вчителя української мови та літератури.

К Р И Т Е Р І Ї

оцінювання виконання підсумкової контрольної роботи

з дисципліни “Сучасна українська літературна мова”

для студентів-філологів

освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»

напряму підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література

1. Підсумкова контрольна робота (ПКР) з дисципліни “Сучасна українська літературна мова” має 30 варіантів завдань рівнозначної складності, тривалість виконання яких – 80 хвилин.

2. Кожне завдання ПКР складається з трьох питань:

- перше питання теоретичного характеру. Воно передбачає перевірку знання студентами основних положень дисципліни, вміння глибоко, послідовно й логічно викладати їх;

- друге і третє питання вимагають від студентів розуміння мовних явищ, вміння тлумачити, аналізувати, обґрунтовувати, оцінювати мовні явища у межах відповідного розділу.

3. Оцінювання виконання ПКР проводиться за чотирибальною системою: “відмінно” (41 бал), “добре” (33 бали), “задовільно” (27 балів), “незадовільно” (16 балів). Максимальна кількість балів – 41 бал.

Оцінка “**ВІДМІННО**” (41 бал) виставляється за:

- правильне і повне тлумачення й аналіз теоретичних положень програмного матеріалу;
- вміння правильно застосовувати знання програмного матеріалу при виконанні граматичного завдання;
- послідовний, логічний, обґрунтований, безпомилковий виклад матеріалу;
- правильне, охайне оформлення письмової роботи, відсутність орфографічних і пунктуаційних помилок, виправлень тощо.

Оцінка “**ДОБРЕ**” (33 бали) виставляється за:

- правильне та повне тлумачення й аналіз теоретичних положень програмного матеріалу;
- вміння правильно застосовувати знання програмного матеріалу при виконанні граматичного завдання;
- послідовний, логічний, обґрунтований виклад матеріалу;
- правильне, охайне оформлення письмової роботи;
- наявність окремих несуттєвих помилок, виправлень тощо.

Оцінка “**ЗАДОВІЛЬНО**” (27 балів) виставляється за:

- знання й розуміння тільки основного програмного матеріалу;
- спрощений виклад матеріалу;
- правильне оформлення письмової роботи;

- допущення окремих суттєвих помилок.

Оцінка “**НЕЗАДОВІЛЬНО**” (16 балів) виставляється за:

- поверхові знання теоретичних положень;
- непослідовний виклад матеріалу з допущенням істотних помилок;
- неохайне оформлення письмової роботи.

ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I–II. ВСТУП. ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1

Тема: Історичні чергування голосних і приголосних фонем у сучасній українській мові

Мета: Формувати вміння і навички виявляти історичні чергування голосних і приголосних фонем у сучасній українській мові при словозміні та словотворенні шляхом добору відповідних словоформ чи спільнокореневих слів, характеризувати умови перебігу цих альтернацій; фіксувати випадки відхилення від фонетичної закономірності.

Завдання 1. Запишіть слова фонематичною транскрипцією; змініть форми цих слів або доберіть спільнокореневі, які ілюстрували б чергування:

- а) /о/, /е/ з /і/;
- б) /о/, /е/ з фонемним нулем (назвіть вставні та випадні /о/, /е/);
- в) /о/, /е/ після шиплячих та /й/;
- г) голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/, /ро/, /ло/, /р'і/, /л'і/.

Завдання 2. Запишіть слова фонематичною транскрипцією; змініть форми цих слів або доберіть спільнокореневі, які ілюстрували б чергування:

- а) |г|, |к|, |х| з |ж|, |ч|, |ш|;
- б) |г|, |к|, |х| із |з|, |ц|, |с| та |з'|, |ц'|, |с'|;
- в) твердих і палаталізованих передньоязикових відповідників;
- г) |д| – |дж|, |д| – |ж|, |т| – |ч|, |з| – |ж|, |с| – |ш|, |ц| – |ч|;
- г) |б| – |бл'|, |п| – |пл'|, |м| – |мл'|, |ф| – |фл'|;
- д) |б| – |б̂|, |п| – |п̂|, |в| – |в̂|, |м| – |м̂|, |ф| – |ф̂|, |р| – |р̂|.

Завдання 3. З поданого тексту випишіть слова з можливими чергуваннями голосних фонем. Доберіть до них такі форми слів чи спільнокореневі слова, які ілюстрували б ці морфонологічні зміни.

Завдання 4. З поданого тексту випишіть слова з можливими чергуваннями приголосних фонем. Доберіть до них такі форми слів чи спільнокореневі слова, які ілюстрували б ці морфонологічні зміни.

Завдання 5. З творів П. Загребельного «Диво», «Роксолана», «Євпраксія» (на вибір) випишіть слова (змініть форму цих слів чи доберіть

спільнокореневі, не менше 20 слів), у яких відбуваються зазначені чергування.

Варіант 1

1. Чорнобривці, багатоденний, скочити, носити, заплітати, вечере, ганяти, допомагати, Миколаїв, глитати, застілля, медонос, східний, гомоніти, трьохсотлітній.

2. Робити, оббігти, ліга, козак, зберегти, Шульжук, закон, чеський, відмінник, закрутити, зосередити, молочний, писати, срібло, топити.

3. Вони підійшли ближче, Станімір почекав, поки отаман Шуліка випустить ще одну чергу, тоді голосно кашлянув. Знехотя озирнувшись, отаман подивився на візитерів, як пес на висівки, потім зліз-таки з ясена, і тепер уже вони дивилися на Шуліку такими очима, наче той спустився до них не з дерева, а зліз по драбині з неба. Вишневий жупан на Шуліці був пошитий із того гаптованого краму, яким обшивають сидіння у вагонах першої класи і який батько-отаман чи його хлопці, вочевидь, здерли з дивану сальонки. До цього жупана цілком пасували широчезні сині шаровари з таким низьким напуском на халяви, що з-під холош визирали лише задерті носики чобіт, від чого здавалося, що батько-отаман не йде, а пливе по землі. На поясі в Шуліки красувалася коротка крива шабля-ятаган, а також маузер у дерев'яній кобурі, бомба й люлька. Та все це перевершували батькові вуса, схожі на добре витіпане конопляне прядиво, що двома пасмами звисало аж до грудей.

Станімір з Гірняком презирнулися: таке вони чули не вперше. Коли перейшли Збруч і, змучені, спрагли й голодні, маршували селами, люди, визираючи з-за тинів, називали їх австріяками, німцями й навіть англійцями. Ні до кого не можна було підступитися, кожне подвір'я являло собою окрему республіку, яку сторожував пес на довжелезному ланцюгу, а її президентом був сердитий і хитрий дядько в довгій російській шинелі. Незважаючи на літню спеку, тут чомусь усі чоловіки ходили в шинелях, киреях, довгих свитах чи навіть у козушанках. Вони спідлоба дивилися на запарошених стрільців, що йшли та йшли нескінченною колоною, похилившись під вагою наплічників.

Їхній одяг був сірий від куряви, запилюжені лиця заливав брудними патьоками піт (В. Шкляр).

4. Об'їжджаючи села та хутори, минаючи Трушки, Яблунівку, Березну (ліворуч лишалася Біла Церква, а по праву руку віддалялася Сквиря), вони їхали через поля, вибалки, байраки, а подекуди вискакували на битий шлях. Глибокої ночі обігнули Гайворон і ще перед досвітком дісталися до містечка Плисків.

Переїхати річку Роську Маруся вирішила через греблю біля водяного млина, що стояв майже впритул до Фрузинівського лісу. Залишивши Мирона з кінями на узліссі, вона пішла розвідати переїзд: саме на мостах і греблях найчастіше стояли застави.

Котячим кроком Маруся підкралася до млина, який ніби висів у нічному мороці, дивлячись на річку двома маленькими, як бійниці, віконцями. У них було темно, ніде жодного звуку, тільки десь унизу біля спустів тихесенько плюскотіла вода, яка сочилася крізь шпарини в загатах. Намацавши під ногами камінець, Маруся відійшла за кущі верболозу, прислухалася, зважила камінь на долоні і жбурнула його на плесо. Він шубовснув так гучно, що коні, яких Мирон тримав за вуздечки, скинули головами. У Мирона теж щось скинулося у грудях, він ще дужче напружився, вслухаючись у непевну тишу. Маруся підійшла до нього, як тінь.

...Повітря розпорола кулеметна черга. Мирон, обернувшись, кинув у рів гранату. Влучив чи ні, але вибух підстобнув їхніх коней і на якийсь час затих кулемет. Потім він знов струсонув пелену ночі, і тепер надія була тільки на безкраю пітьму, в яку вони пірнули, немов у воду. Може, хтось би прицілився в тупіт копит, але як він його почує, якщо перед носом клекотить кулемет? Стріляли, звісно, навгад. Кулі свистіли десь угорі, потім затюкали нижче. Маруся почула, як хрипко гикнув Миронів кінь і всім своїм довгим тулубом гепнувся об землю. Розвернувши сірого, вона побачила, що гнідий плазом сунеться по траві уже мертвий – без іржання і хрипу (В. Шкляр).

5. |г|, |к|, |х| з |ж|, |ч|, |ш|; /о/, /е/ з /і/; найдавніші чергування голосних у коренях дієслів.

1. Крапля, корова, творчість, замітати, шість, сонний, вибір, очерет, витирати, сідати, діловод, дріт, дрижати, сімдесят, пісня.

2. Топити, прибережний, підніжка, рука, Варченко, урожай, бродити, вухо, Буг, ідеалізм, пряжа, роздоріжжя, ловити, волох, пророк.

3. Над тинами звисали кетяги стиглих вишень, кожен стрілець тягнувся до них очима (Миронові здавалося, що всередині у нього все вигоріло), але ніхто не зірвав і ягідки. Вони, галичани, краще за тих дядьків у шинелях знали, що таке приватна власність. Вони були найдисциплінованішою армією у світі. Наймолодшою і найдисциплінованішою. Пройшовши сотні верст Великою Україною, вони не реквізували жодної крихти хліба, а коли настали жнива, пішли між боями по людях допомагати збирати врожай за п'ятий сніп. Були навіть жнивні сотні. Тоді всі й побачили, хто такі галичани, яка їхня мова й честь.

Загін Шуліки вчасно подовжив праве крило їхнього куреня, й вони пішли в наступ бравурно й злагоджено, хоча ворог ще здалеку привітав їх спершу гарматним, а потім щільним кулеметним вогнем. Галичани довший час не відстрілювалися, заощаджуючи набої, яких їм постійно бракувало, але без передиху просувалися вперед короткими та швидкими скоками. Зате праворуч од них стрілянина не вщухала ані на мить, повстанці Шуліки палили з усього, що тільки може стріляти, смалили з рушниць, револьверів, скорострілів, поручник Гірняк лишень дивувався, звідкіль у них стільки припасів, і, наслухаючи довжелезні кулеметні черги, думав, що тяга ніякого «шварцльозе» такого вогню не витримає. Безладна, але гучна й напориста пальба справляла враження і на ворога, бо невдовзі галичани перейшли покинуті червоними окопи, за якими була ще одна лінія оборони.

І раптом праворуч настала тиша. Там усе якось ураз зааніміло, не чути було ні стрілу, ні крику, ні звуку (*В. Шкляр*).

4. Він узяв сірого за повід, і вони неспішно пішли через поле. Вряди-годи зупинялися, наслухаючи та вглядаючись у пільму, чи не вигулькне де село, хутірець або ще який знак, що підкаже Марусі дорогу. Так пройшли вони кілька

верст, то спускаючись у балку, то підіймаючись на узгірок, і знов прошкували рівниною, аж поки не побачили перед собою стіну, ще чорнішу за ніч. Стіна та виявилася соняшниковим ланом, на якому густо стояли сухі стебла заввишки у людський зріст. Продиратися крізь соняшничиння вночі було не набагато легше, ніж через гощівські чагарі, тому вони вирішили його обминати. Узявши ліворуч, небагато й пройшли, як раптом побачили по той бік лану червону заграву – вона то здіймалася високо вгору, то, осідаючи, зовсім пропадала за чорною стіною. Там щось горіло, і, швидше за все, горіло багаття, в яке хтось підкидав соняшникові стебла.

Цього разу Мирон наполіг, що на звідини піде він, і, залишивши Марусю із сірим, пішов на відсвіти заграви. Поміж шелесткого бадилля він пробрався на той бік лану, звідки міг зблизька роздивитися на людей, що зібралися довкола багаття. Причаївшись у густому соняшничинні, Мирон відчув себе зовсім безпечно, бо, навіть якби він вийшов у поле, навряд чи хтось би його помітив. Біля нічного багаття люди не бачать далі, ніж падає світло вогню. А якби хтось його й помітив, то, напевно, не звернув би на Мирона уваги, бо він нічим не відрізнявся від хлопців, які грілися біля вогню, адже це були, – Боже, чого ж так зайшлося серце? – це були стрільці з його бригади, хлопці із 3-го куреня Данила Бізанца, котрий був Мироновим краєнином, як і старший десятник з Надітичів Ромко Панчак, що ген при стрілецькій ватрі крикнув до когось, якщо не до себе самого...(В. Шкляр).

5. |г|, |к|, |х| із |з|, |ц|, |с| та |з'|, |ц'|, |с'|; найдавніші чергування голосних у коренях дієслів; |о|, |е| після шиплячих та |й|.

Варіант 3

1. Вихор, вечоріти, сьомий, ламати, трусити, мужність, бджола, Тиміш, хотіти, чотири, грушевий, гвардієць, сімдесят, закривавлений, возвеличується.

2. Відмовити, кров'ю, роздоріжжя, дружина, лице, повага, сидіти, чорний, написаний, уродити, молодь, послабити, латиш, узлісся, ніч.

3. Щоб довідатися, що це за партизанська хитрість, сотник Станімір послав туди стежу на чолі з поручником Гірняком, але той не знайшов від

повстанців і сліду. Загін отамана Шуліки здимів, оголивши праве крило, і його довелося латати, розріджуючи впорядковані лави. На щастя, спротив червоних ослаб, і вранці галичани зайшли у Жмеринку, до якої з іншого боку вступила повстанська дивізія Юрка Тютюнника.

Найбільший рух був на залізничному дворі, де застрягло кілька червоних ешелонів з військовим майном та провізією. Сюди збіглося все живе й у дикому шарварку вирувало, горлало, сварилося, погрожувало, бо як тут загнущаєш нерви, коли перед тобою повнісінькі вагони добра, де сіль, набої, взуття, одяг, сідла й навіть російські польові мапи, яких так бракувало галицьким старшинам. Біля ешелонів, куди вони підоспіли раніше, виставили охорону, а там, де поряdkували повстанці, дійшло до сутичок, біля вагона з чобітьми та шкірою навіть зчинилася стрілянина.

Коли натовп розбігся, Мирон побачив, що на пероні лежить чоловік у темно-червоному жупані, щось підштовхнуло його ближче, і Мирон упізнав отамана Шуліку. Той лежав горілиць ще живий, мабуть, поцілили в спину, бо не видно було ні рани, ні крові, тільки передсмертна блідість уже залила його обличчя. Мирон нахилився над пораненим, і батько Шуліка його впізнав.

Спершу вони побачили хмару куряви, яка швидко наближалася в їхній бік, а потім із тієї хмари вихопилося кільканадцять вершників. Це був добре виряджений почет отамана Соколовського, якого вони виглядали, і попереду, видно, їхав сам отаман – білий кінь, відкинувши голову набік, ішов такою легкою граційною риссю, що вершник то виринав, то наче тонував за його гривною (В. Шкляр).

4. Мирон якраз підоспів на тяжкі бої з білими, які розгорілися на початку жовтня. Їхня бригада наступала в напрямку Монастирища, курінь Осипа Станіміра йшов на село Росоховата. Перевага денікінців була очевидною. Біляки й тут мали чисельну кавалерію, а стрільці воювали пішо. Крім того, кіннотники-донці дошкуляли хитрими партизанськими маневрами, з якими галичани зіткнулися вперше.

Перед Росоховатою місцевість була нерівна, пересічена горбами й вибалками. Курінь якраз окопався, коли пустився дрібний дощ. Невдовзі з села вигулькнули поодинокі вершники, потім за ними висипала кінна розстрільна. Сотник Станімір дав команду привітати ворога крісовим і скорострільним вогнем, після чого кіннотники без жодного пострілу подалися назад у село. Там вони покинули коней і вже пішим порядком рушили густою лавою на стрілецькі окопи. Станімір зарядив три сотні до протинаступу, четверту лишив у резерві під командою поручника Гірняка.

Заклекотів бій. Дощ припустив сильніший, але того ніхто не помітив. Вогонь з обох сторін дужчав, ворожа й галицька лави зближалися.

Мирон сидів зі своєю сотнею в шанцях. Поруч нього Петро Гультайчук ворухив потрісканими губами, і з порухів губ Мирон бачив, що він молиться до Богородиці-Діви. На Петрові теж були руді англійські штиблети, тільки не з гетрами, а з обмотками. Михась Проців, хоч сидів у резерві, раз по раз попльовував у мокрі від дощу долоні, тримаючи кріса під пахвою. Зеник Жижка наспівував собі під ніс найдовшу стрілецьку пісню «Як з Бережан до кадри січовики манджали, то краялось серденько від горя і печалі».

Прибіг патрульний Денис Собечко й доповів, що праворуч у виярку стоїть хмара кінноти (*В. Шкляр*).

5. |д| – |дж|, |д| – |ж|, |т| – |ч|, |з| – |ж|, |с| – |ш|, |ц| – |ч|; голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/, /ро/, /ло/, /р'і/, /л'і/; /о/, /е/ з фонемним нулем.

Варіант 4

1. Скороход, восьмиденний, сухий, допомогти, осінній, кольоровий, хапати, папір, бойовий, дрижати, гордість, розрісся, київський, кров'ю, Межигір'я.

2. Зловити, печений, прибережний, вовк, свічка, висловити, піч, вояк, дружина, могти, визначень, закон, лити, скакати, дрова.

3. Була неділя, на царині біля Покровської церкви в селі Вереси зібралося чимало люду, своїх і чужих, якщо за чужих вважати стрільців-галичан, котрі теж поприходили на службу Божу (мали свого капелана, та принагідно тяглися

до церкви). Після відправи вони розібрали кріси, складені в піраміду біля дзвіниці, але розходитися не поспішали, збиралися гуртами на царині, видивлялися дівчат, жартували й достоялися до того, що тяж угледіли отаманський почет. А коли білий кінь з відливом тьмавого срібла став гопки, мовби вітаючи всіх красиво вигнутими передніми ногами, тоді не в одного стрільця тьохнуло серце. Хтось із бідовіших навіть присвиснув, у когось відчахнулася нижня щелепа, сотник Станімір потяг себе за короткого правого вуса, а поручник Гірняк тільки й подумав: «Ну, починається».

Та не кінь їх ошелешив, хоч було там чому дивуватися – срібний жеребець-араб мав лагідні блакитні очі, а дихав зміїним вогнем, роздуваючи рожеві оксамитові ніздрі, – однак приголомшив їх вершник на тому коні чи, певніше сказати, вершниця, бо то була дівчина із золотою косою, що спадала на ліве плече з-під козацької смушевої шапки. Зодягнута була як парубок – полотняні штани, шевронові чобітки з острогами, туга домоткана сорочина, підперезана шкіряним паском, на якому щільно сиділа кобура з револьвером. За плечима у дівчини був короткий австрійський карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пругкими пагорками, які тяж видавали її стать. З маківки сивої шапки конусом звисав червоний шлик, і коли кінь, ще гарячий від бігу, крутнувся на місці, дрібно перебираючи струнками ногами (чи, може, то вершниця навмисне так його розвернула), Мирон прочитав на шлику гасло, написане синім чорнилом: «СМЕРТЬ ВОРОГАМ УКРАЇНИ!» (В. Шкляр).

4. Донці готувалися до свого партизанського маневру, щоб у слушний момент налетіти їм на праве крило. Мирон дав команду резервній сотні нагинці підійти до виярка. Він підповз до гребеня схилу й побачив, що там, унизу, справді зібралася «хмара кінноти», але до слушного моменту зовсім не готова. Вершники, ховаючись від дощу, спішилися і збилися в купи попід старими вербами, що росли над руслом пересохлої річечки. На Миронів знак сотня підповзла до схилу й водночас смальнула зі скорострілів та крісів таким вогнем, що «хмара» розлетілася, як згряя шпаків. Багато донців, забувши, що в них є коні, драпцювали пішо; хто встиг вискочити на коня, гнав його під узвіз, не

озираючись, залишаючи у виярку вбитих і поранених. Іржали коні, бігли й падали люди, Зеник Жижка кропив навздогін утікачам з кулемета «шоша» і, скурвий син, уже доспівував свою нескінченну пісеньку до того місця, де «стрільчики січові до кадри доїжджали». Бо таки доїжджали!

Стражденне українське село... Воно й тут було згвалтоване, потоптане та пограбоване. Біля дикої груші край вигону лежав заколений хлопчинка, років, може, чотирнадцяти. Селяни сказали, що він виліз із самопалом на грушу й стріляв по втікачах, наче то було не регулярне військо, а зграя горобців. Донець зняв його з груші пікою.

Біля аптеки на стовпі висів у зашморгу сивий чоловік. Це був тутешній аптекар Мошко Фалікман, який гречно прийняв на постій двох «гаспод афіцеров», а вони так віддячили йому через те, що вчасно не дав їм горілки (В. Шкляр).

5. |г|, |к|, |х| з |ж|, |ч|, |ш|; твердих і палаталізованих передньоязикових відповідників; найдавніші чергування голосних у коренях дієслів.

Варіант 5

1. Вогонь, шестиденка, гонити, потоки, київський, глотка, Федір, кілок, глитати, молодість, кривавий, вчотирьох, ясність, дзвонити, сосновий.

2. Графіти, висихати, уквітчати, побічний, зліпити, річ, муха, великий, втомлений, жінчин, їжджу, безголов'я, сміх, розсипати, утвердити.

3. Так вийшло, що першим повстав наймолодший Лесик. Сталося це ще за німців і гетьмана, коли селами роз'їжджали каральні загони державної варти. Забирали в селян худобу, збіжжя, реманент, усе краще, що потрапляло під руку.

У Радомишльському повіті біснувався «дурний пан» – так селяни прозвали поміщика Вержбицького за те, що в голові у нього «відкрутилася гайка». Вержбицький, будучи помічником повітового старости Богданова, зібрав сотню грабіжників і, розгулюючи по селах, влаштовував езекуції. Бив до крові тих, хто не знімав перед ним шапку. Дійшло до того, що в Потіївці він перепинив весільну ходу, коли молодий із боярами йшов до молодої, і нагаями примусив усіх танцювати для нього.

...Його старші брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька. Соколовські, як тільки вдарила Лютнева революція, уже навесні зробили із земської школи українську гімназію, – таких тоді не було ні в Радомишлі, ні в Житомирі. Підпрягли до вчительства і свою молодшу сестру Сашуню, хоч та сама ще навчалася в Радомишльській гімназії, і Лесик часом возив її бричкою до містечка за тридцять п'ять верст. Сашуня взагалі була у них панією, їла тільки з ножем і виделкою, навіть свою улюблену ковмачку спритно підгрибала ножиком на видельце. Вона й розмовляла грамотніше за всіх, повчала Лесика, хоч він був старший за неї на два роки, казати «він», а не «вин», «огірки» замість «гурки», «стеля», а не «столя», дарма що так потутешньому говорили всі горбулівці. Лесик не сердився, навпаки, пишався своєю сестричкою і, коли віз Сашуню бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили (*В. Шкляр*).

4. На зустріч були ще запрошені Лихо, Бугай, Шум і Голуб, але отамани вирішили, що проведуть переговори двома групами нарізно. Потім вони порадяться, як їм повестися далі, а поки що так буде надійніше.

«Ніс до носа», як казав Ангел, вони зустрілися з Несміяновим на «нейтральній території» в урочищі Пасічки, ближче до Попільні — саме в тому напрямку дрейфувала повстала проти комуни Група військ.

До зимівника, що належав пасічникові Глухенькому (своякові П'яти), вони під'їхали ополудні. Це була затишна балка, засаджена липами та акацією, зручна для такої зустрічі тим, що її довкілля проглядалося через поле на далеку відстань. На дні балки стояло кілька невеличких господарчих будівель, огорожених плотом, та з півсотні вуликів, розкиданих поміж деревами старого яблуневого саду, що вже скинув із себе листя.

Виставивши варту з дев'яти своїх охоронців довкола урочища, отамани під'їхали до дерев'яної, критої гонтою хижі. Біля дверей їх зустрів пасічник Глухенький – уже підтоптаний чоловік з байдужою посмішкою на твердому, як жорна, обличчі. На вітання приїжджих він навіть не кивнув головою, наче

боявся струсити з лиця свою закам'янілу посмішку. За якоюсь химерною примхою долі пасічник Глухенький був глухонімий, і це, казав П'ята, непогана, як на теперішні часи, познака для чоловіка, в якого можна заховатися від людського ока.

Без запізнення, майже рівночасно з ними прибув Несміянов, теж із трьома ад'ютантами, але двоє з них зупинили коней в акаційках, далі за плотом, а один під'їхав до зимівника разом з командиром. Ангел його відразу впізнав – це був один із відпоручників Несміянова, з якими він зустрічався в Козятині (В. Шкляр).

5. |б| – |бл'|, |п| – |пл'|, |м| – |мл'|, |ф| – |фл'|; |г|, |к|, |х| із |з|, |ц|, |с| та |з'|, |ц'|, |с'|; найдавніші чергування голосних у коренях дієслів.

Варіант 6

1. Мисливець, гриміти, трясти, вітер, відро, терти, возвеличення, Сидір, табір, свіжість, народність, чотирма, якір, плести, графіти.

2. Голуб'ята, трусити, тітка, робітник, солом'яний, сіль, народжувати, осінь, сніг, ходити, шука, безводдя, тріщина, утвердити, захист.

3. Ніжка у неї гарна, струнка, з високим підйомом, а на розчервонілому від холоду носику навіть не видно ластовиння, хоч воно їй теж до лиця. Ще немає шістнадцяти, а вже, вважай, учителька! Вони, Соколовські, всі тяглися до школи, тільки Лесик не надавався. У нього були свої плани.

Одного дня налетів на їхнє село «дурний пан» з кадюками: давай свиней, давай овес, давай хто що приховав. Хату дядя Тимофія Соколовського вони поминули, а на Лесика наскочили вже за селом, коли той повертався від італійця Ліви. Купець Ліва прибився до Горбулева з далекої Італії, купив тут землю, заклав каменярі й продавав горбулівський лабрадорит чи не всій Європі, а Лесикові того дня продав кінське сідло. Як побачив «дурний пан» Вержбицький те новеньке сидельце, аж затремтів: ти куди оце, ворохобнику, зібрався з кульбакою? Ану давай її сюди!

Лесик, звісно, уперся, набичився, але ж їх налетіла ціла зграя і всипали йому таких нагаїв, що Лесик тиждень відлежувався. Коли підвівся, розшукав

Тимоша Олексієнка на прізвисько Корч і Родіона Тимошенка, які вже давно переховувалися від Вержбицького, бо, впіймавши двох його харцизяк, втопили у сліпчицькому кар'єрі. Тиміш Корч торік хрестив сина Лесикового брата Дмитра, тож вони швидко знайшли спільну мову. Лесик очолив партизанський загін, до якого потяглися всі, кому «дурний пан» залив сала за шкуру. Лесик усіх не приймав, лишень тих, хто мав коня та зброю, і так восени вісімнадцятого він уже мав «горбулівський полк» із трьохсот козаків. З Лесика став Олексою – отаманом Олексою Соколовським.

Коли наповратився іти на Радомишль, трішки подумав і перейменував свій полк на «курінь смерті». Якраз тоді гетьман Павло Скоропадський зрікся влади, німці почали збиратися додому (*В. Шкляр*).

4. Щодо самого командира, то всі його розпізнали здалеку за широчезною у плечах кавказькою буркою (точнісінько такою, як у Ангела) та довгоногим вороним дончаком. Головнокомандувач Групи військ Несміян (так він себе назвав) виявився молодим, енергійним чоловіком, з якого аж хлюпало хмільне простакувате завзяття. Чорна клинцювата борідка та невеличкі, закручені вгору вуса нагадували, що він ще недавно був червоним командиром, однак Несміян усім своїм виглядом показував на «простого хлопця», у котрого що на умі – те й на язиці. Здавалося, він пишався цією простотою і, не збираючись нікому підігравати, підкреслював її на кожному кроці. Уже в зимівнику, знявши бурку й невимушено кинувши її на жердку, Несміян назвав себе невинним хохлом і, розмовляючи російсько-українською мішаниною, похвалився, що колись він теж був повстанським отаманом, тому вони швидко знайдуть спільну мову. Він уже встиг порозумітися навіть з галичанами, котрі стояли на шляху їхнього просування біля Чуднова, але після переговорів пропустили Групу в напрямку Сквири. Більше того, галицький командир корпусу полковник Вольф клопотав перед вищим командуванням про перевезення Групи до Козятина залізницею, проте в галичан забракло вагонів. Як-не-як, ішлося про транспортування двох тисяч людей і п'ятисот коней.

У зимівнику пахло медом, вощиною, тут і там на лавках стояли старі потемнілі рамки, лежали кружки перетопленого воску, криві пасічницькі ножі, димар, сітчана бджолярська маска. Увесь куток біля мисника займала медогонка – велика дерев'яна діжа з майже криничною корбою.

Коли сіли до збитого з неструганих дощок столу, Ангел, перш ніж перейти до головного, сказав, що йому видається, ніби вони з Несміяном десь уже зустрічалися. Він не пригадує? (В. Шкляр).

5. |д| – |дж|, |д| – |ж|, |т| – |ч|, |з| – |ж|, |с| – |ш|, |ц| – |ч|; голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/, /ро/, /ло/, /р'і/, /л'і/; |б| – |б̂|, |п| – |п̂|, |в| – |в̂|, |м| – |м̂|, |ф| – |ф̂|, |р| – |р̂|.

Варіант 7

1. Дзвіночок, визначати, протікати, сторона, сиджу, паперовий, хлібороб, димок, виносити, льодовик, розрісся, бродити, трусити, блоха, шостий.

2. Б'ється, сухий, допомогти, дорожити, відмовити, молодь, барак, друг, весна, морозити, усвідомити, мішок, підніжка, наближатися, лелека.

3. Вони сиділи тихо, як миші, коли Олекса з козаками зайшов у Радомишль. Оточивши на Торговиці каральний загін державної варти, в якому пригрілися шкуродери Вержбицького, горбулівці вибили все, що не встигло втекти. Тільки не знайшли там «дурного пана». Тоді «курінь смерті» підійшов на конях до папірні, де ташувалася німецька комендатура, й Олекса вдерся прямо до коменданта. Він вимагав видати Вержбицького.

Комендант Вібе через перекладача пояснив, що той накивав п'ятами і, ніби не довіряючи своєму тлумачеві, пробіг пальцями правої руки по долоні лівої – показав на мигах, як кивають п'ятами. Олекса йому повірив. І потім не міг собі пробачити, що не перекинув німецьку комендатуру догори дном – наступного дня він дізнався, що «дурний пан» схитрував точнісінько так, як і гетьман Скоропадський. Перевдягнувся жінкою і вдосвіта разом з німцями зробив так, як їхній комендант Вібе показував на долоні, – накивав п'ятами. Олекса вдовольнився тим, що пустив під лід кількох кадюків у річечку Черч. Пішов

годувати раків й один із тих живоїдів, котрий разом із «дурним паном» підняв на Олексу нагайку.

Отаман «курень смерті» повернувся до Горбулева на чудесному білому коні («прикупив» у козирного кадюка), у широкій кавказькій бурці, зодягнутій поверх черкески з нашитими на грудях газирями – гніздами для набоїв. На ньому вилискували високі кавалерійські чоботи, із сивої шапки звисав аж до пояса широкий червоний шлик, через якого большевики прозвуть отамана Кривавий Оселедець. Вивершувала цей парадний виряд довга гусарська шабля у білих піхвах, яка кінцем діставала до землі й котилася за отаманом на коліщатку (*В. Шкляр*).

4. На початку падолиста вдарили такі холоди, що вода в річках потекла повільніше. Навіть Тетерів, який гнав свої води майже з гірською бадьорістю, притих у холодних скелястих берегах, наче от-от мав схопитися льодом. Його права притока Білка, уповільнивши плин, стала такою прозорою, що на її піщаному дні було видно смугастих окунів.

Саме недалеко від Білки, в Радомишльських лісах, ближче до села Забілоччя Марусині козаки облаштували землянку: не так для того, щоб жити, казав Санько Кулібаба, як для того, щоб грітися. Однак усі не помістяться, а кому припече – матиме де просушити онучі.

Усім не годилося знати, де та землянка. Кому дуже треба, хай сам собі вириє, казав Санько Кулібаба. Інакше не можна, бо кожний повстанчий загін мінливий: одні приходять, другі відходять. Так було й у них: починалася оранка – людей меншало, закінчували сіяти – більшало, у жнива знов багато відходило, а тоді прибували.

Кістяк тримають такі, як Санько. Додому йому вже дорога заказана. Хіба вночі який раз навідається, а так – ліс його хата. Большевики вже за ним питали. Вони, сучі діти, повернулися до Радомишля ще у вересні. Якийсь час, поки збиралися на Київ, у містечку навіть стояв штаб комдива Федька. Гарний Хведьо, гарно й зветься, сказала б Санькова бабуня Киля: в одному слові й ім'я, і фамілія, й прізвисько. Може, через того комдива Федька москальні тоді

напливло сюди більше, ніж комарів у Чортовім лісі. Але їм усе було мало – давай ще тутешніх хлопців мобілізувати. Ніхто до них сам не являвся, найжджали на села й рекрутували силою. Раз були назбирали в Ганнополі, Моделеві, Чайківці, Заньках, мабуть, із сотню парубоцтва (це тих, що чухалися на печі), посадили, як баранів, на підводи й повезли валкою на Радомишль (В. Шкляр).

5. Твердих і палаталізованих передньоязикових відповідників; |г|, |к|, |х| з |ж|, |ч|, |ш|; |о|, |е| після шиплячих та |й|.

Варіант 8

1. Роздерти, визначення, привезти, липнути, сосна, гірський, четвертий, голова, вузол, сосна, кров'ю, печений, роздоріжжя, висушити, нарікати.

2. Верб'яний, дрижати, навчати, Кременчук, красивий, могли, народити, невістка, махати, серце, слива, свавілля, Запоріжжя, птаство, Вінніпег.

3. Дмитро бачив далеко. Невдовзі в Радомишлі, Коростишеві, Брусиліві заворушилися «єрусалимські козаки» зі своїми ревкомаами й паркомаами. До них приєдналися деякі містечкові пролетарі, котрі теж не хотіли визнавати, як вони казали, петлюрівської влади. Були це люди вперті й лукаві, іноді задурманені большевицькою блекотою, іноді одержимі, але завжди ворожі до української самостійності. Завелася якась нова порода активістів на чолі з Мойсеєм Токарським, а біля них постійно крутилася і нова порода жінок – Соня Портной (саме так – не Портная, а Соня Портной), Роза Шейнблат, Клара Вера, Піпка Цімерман. Чого нова порода? Бо всі ці жіночки були схожі одна на одну – сухолиці, коротко стрижені, з міцно стиснутими губами. Здається, вони тільки й уміли сидіти на зборах та вчасно піднімати й опускати руки, ну, ще, може, могли б носити передачі в тюрму для своїх соратників. Тому дивним було, що до них приєднувалися і свої, як казав Дмитро, хохли-вилупки, котрі колотили в містечках робочим людом.

Дійшло до того, що в Коростишеві вони збольшевичили навіть загін вільних козаків, сформований переважно з місцевих каменотесів. Каменярні під

час розрухи не працювали, злиденні й очамрілі від голоду робітники легко піддавалися на большевицьку пропаганду. Командири цих «козаків» Калістрат Гелевей та Іван Шуренок пішли на нечуване нахабство. Вони отримали у Фастові зброю від петлюрівського штабу, присягаючись, що підуть на фронт, а самі заховали в лісі біля Коростишева триста гвинтівок та двісті п'ятдесят тисяч набоїв і нікуди не збиралися йти. Більше того, Гелевей із Шуренком чекали слушного моменту, аби повернути цю зброю проти тих-таки буржуїв-петлюрівців. Щоб ще дужче вбитися в пір'я, вони наклали на місцевих євреїв контрибуцію в сумі двісті тисяч карбованців (*В. Шкляр*).

4. На передньому возі їхав сам начальник повітової міліції Курчинога (теж гарно зветься, сказала б Санькова бабуня Киля), біля нього сиділо ще три міліціонери, причому один із них тримав червоного прапора, наче їхали вони не до прийому, а до комдива Федька на весілля. За ними на двох десятках підвід тряслися рекрутовані сірі свити, а на задньому возі сиділо шестеро червоноармійців у дзьобатих ганчір'яних шоломах і в шинелях з червоними поперечниками на грудях.

Весело їхали, тільки в грабині, де валка якраз завернула до лісу, впоперек дороги чогось лежав товстелезний граб, наче його буревієм звалило. Ще як їхали з Радомишля, то не було тут ні граба, ні вітру, а це тобі маєш – лежить. І не об'їдеш його, й не переступиш, почухав за вухом начміл Курчинога і, скочивши з воза, наказав рекрутам, аби прибрали з дороги дерево.

Сірі свити, раді старатися, позлізали з возів, кинулися прибирати дерево, аж тут їх спинили.

Курчинога був не з лякливих, відразу подав команду до оборони, та Санько його першого тут-таки й поклав упоперек дороги, як того грабчика. Решта міліціонерів одразу підняли руки, а червоноармійці, зашпортовуючись у довгополих шинелях, кинулися тікати на той бік дороги до лісу, бо яка ж тут оборона, як не видно, хто та звідки стріляє.

Їх усіх шістьох спровадили до небесної канцелярії, а міліціонерів, котрі не чинили спротиву, Маруся звеліла відпустити. Правда, сказала, щоб спершу їм

усипали добрих нагаїв, тільки, хлопці, я вас прошу, не скидайте з них штанів, так відлупцюйте, сказала Маруся, бо, якщо по правді, вона соромилася покарань на голе тіло (*В. Шкляр*).

5. |г|, |к|, |х| з |ж|, |ч|, |ш|; |о|, |е| після шиплячих та |й|; голосних у звукосполученнях /ри/, /ли/, /ро/, /ло/, /р'і/, /л'і/.

Варіант 9

1. Вечір, переплітається, струшений, вибирати, Київ, газопровід, кіготь, сопілка, кіннота, трьох'ярусний, сотня, возити, брови, звечора, пеньок.

2. Узгір'я, берег, смішити, прибережний, вузький, дошка, серце, щастя, собака, чумак, вощина, князь, мостити, вирізьбити, присяжний.

3. Розібратися з «вільними козаками» поїхав Олекса Соколовський. Третього січня (настав уже дев'ятнадцятий рік) горбулівський «курінь смерті» увійшов до Коростишева й оточив будівлю волосної управи. Смішно сказати, але на той час тут в одному приміщенні мирно сусідували комендатура Директорії і штаб большевицького ревкому. Коли охорону було роззброєно, Олекса – у чорній бурці, черкесці з газирями на грудях, у шапці з червоним шликом – зайшов до канцелярії, де вже збилися докупити й ревкомівці Калістрат Гелевей та Іван Шуренок, і петлюрівський комендант Пількевич.

Біла шаблюка на коліщатку вкотилася слідом за отаманом, потім зайшли його ад'ютант Петрусь Зозуля, члени штабу Тиміш Олексієнко на прізвище Корч та Родіон Тимошенко. У кожного на рукаві була чорна пов'язка з білим черепом і двома костомахами.

Зачинили обох не в холодну, а в окрему кімнату, проте Гелевей і там охолов. Він почав благати вартових козаків, щоб його відвели до пана отамана, бо має сказати щось дуже важливе. Олекса дозволив. І тут Гелевей пустив нюні. Утерши сльозу, він сказав, що вдома у нього лишилася хвора мати, якій немає кому й води подати, що вона помре, якщо він не збігає хоч на хвилинку додому.

Гелевей вийшов надвір і побачив, що горбулівські козаки осіддали коней, які належали його червоним партизанам, і витинають на них такі викрутаси, як циркові штукарі. Обеззброєні люди Гелевея тільки лупали очима, не розуміючи,

що діється. Він спершу подався таки додому, нашвидку пообідав, а потім чкурнув до лісу. Перемерзнувши там дотемна, попросився до хати надійного товариша Петра Антоновича, який жив під лісом (*В. Шкляр*).

4. Сірі свити підтюпцем подалися на свої села, дехто хотів пристати до соколовців, але Маруся порадила їм ще трохи подумати на печі – згарячу вона нікого не приймає, справжній козак приходить до неї з конем і зі зброєю, а не приїжджає на возі під червоним конвоєм.

...Маруся дуже грамотний і кмітливий ворог, писав уже стриманіше Мозолін, за освітою вона вчителька, банда має яскраво виражене політичне, петлюрівське спрямування. Маруся дуже обережна, приймає в загін тільки тих людей, у яких упевнена, оточила себе трьома відданими бандитами, через яких дає розпорядження іншим членам шайки, поділеним на окремі дрібніші загони. Серед сільських жителів (і не тільки) має мережу інформаторів. Дізнавшись про наближення військових частин, банда Марусі розпорошується по лісах, ярах, хуторах, немов випаровується, а через кілька днів з'являється в іншому місці, причому це може бути далеко за межами повіту. Тому подальші спроби впіймати отаманшу, підсумовував Мозолін, будуть малоперспективними «без внедрения в ее ближайшее окружение нашего агента-осведомителя». Поки не буде успішних розробок у цьому напрямку, він, Мозолін, вважає присутність Осназу в Радомишльському повіті недоцільною.

Від'їжджаючи з Радомишля, Мозолін це саме сказав і голові ревкому Науменкові, більше того, він сказав, що вони тут, «місцеві орли», здатні ловити лише мух, на що товариш Наум (так його називали свої), закинувши назад голову, зареготав на всі кутні. Коли він випростав голову, Мозоліна перед ним уже не було, і Наум крикнув йому навздогін:

– Та я цієї ж ночі поставлю їй чорного хреста!

І під ту хвилю товариш Наум – у високих хромових чоботях, весь у чорній лискучій шкірі, похрещений ремінцями-портупелями, справді скидався на чорного князя ночі (*В. Шкляр*).

5. |б| – |б̑|, |п| – |п̑|, |в| – |в̑|, |м| – |м̑|, |ф| – |ф̑|, |р| – |р̑|; |г|, |к|, |х| з |ж|, |ч|, |ш|; |о|, |е| після шиплячих та |й|.

Варіант 10

1. Коза, блоха, покірний, бродити, висихати, осінь, ремінець, дзвіночок, м'якість, міжгір'я, піднісся, коріння, наріччя, бджола, петля.

2. . Торф'яний, друг, убогий, козацтво, відмовити, річковий, дорогий, поважний, могти, медаль, поріг, любити, застерегти, Шульга, викривити.

3. Видалася темна й морозна ніч. Зійшлося майже сотня озброєних людей. Гелевей знав, чим їх підігріти. Він сказав, що Соколовський на ранок готує погром і постраждають не тільки жиди. Петлюрівцям начхати на бідних каменотесів. Треба рятуватися.

До містечка рушили чотирма групами, одна з них пішла захопити телефонну станцію, що стояла на околиці. Коли там пролунали постріли, Олекса з ад'ютантом Зозулею та п'ятьма козаками поскакали розібратися, що сталося. Тим часом нападники швиденько повернулися до своїх, й Олекса застав на станції лише горбулівську варту. Ніхто не второпав, що воно стріляло. Хтось наче спросоння розважився та й пішов спати. Заспокоївши козаків, Олекса поїхав до штабу.

Білий кінь, ступивши одним копитом на міст через Тетерів, тривожно застриг вухами. У пітьмі блиснув вогонь рушничного випалу. Куля прошила чорну бурку, черкеску й розписку, яку Гелевей дав отаманові. Шуренок влучив у серце.

Олекса упав на міст. Його ад'ютант Зозуля кинувся до отамана, але не встиг навіть зіскочити з коня. Смертельний постріл зупинив Петруся Зозулю. Під зливою куль ще п'ять козаків змушені були галопувати куди очі бачать. Услід за ними, розтинаючи грудьми холодну темряву ночі, помчав білий кінь Олекси Соколовського.

Без отамана й решта горбулівців розгубилися, запанікували, кожен сам рятувався як міг. Дехто кинувся навтьоки через Тетерів, провалився на тонкому льоду й скупався разом з конем, дехто потрапив у полон, але ошчасливлений перемогою Гелевей відпустив бранців додому. Пам'ятаючи про розписку та

своє чесне слово, він навіть сказав полоненим, аби вони передали рідним Кривавого Оселедця, що ті можуть забрати тіло (В. Шкляр).

4. А сміявся він так через те, що обвів кругом пальця цього задавакуватого осназівця, не сказавши йому, що Маруся уже в їхніх руках. Навіщо ділити славу з Мозоліним, якщо Наум може зробити все сам?

Він віддавався справі більше за всіх приїжджих вискочок, котрі зневажливо називали цей край ведмежим закутнем через його бездоріжжя, ліси й болота. ...Наум не розумів такої жорстокості. Він був усією душею за соввласть, але не розумів, чому ті, хто бореться за владу робітників та селян, повинні палити села й розстрілювати невинних чи несвідомих людей. З людьми треба працювати. Він, Наум, навіть ночував у службовому кабінеті, забувши, коли востаннє спав на подушці. Підкладав під голову товсту підшивку старих газет «Радомыслянин», яка лишилася тут ще від земства, і так перебивався, не нарікаючи ні на які незгоди, ведмежі закутні та бездоріжжя. На газетах йому спалося краще, ніж на подушці, бо перед сном Наум завжди викидав із підшивки одну пожовклу сторінку й перечитував її від початку до кінця, ловлячи себе на думці, що давні газети часом цікавіші за теперішні, а головне – у них можна знайти чимало підказок на нинішній день.

...На цьому місці Наум замислювався над дивною штукою: бач як – коли природа відмирала, у «ведмежих закутках», навпаки, прокидалося життя. Щось тут було ненормальне, та разом із тим Наум думав, що й він ось тепер виглядає снігу, бо тоді легше буде ловити бандитів. Чимало ворохобників морози розженуть по хатах, а ті, що зостануться в лісах, ніде не пройдуть снігами безслідно.

У повітовій газетній хроніці його дуже зацікавив випадок, який стався в березні 1914 року в селі Заміри (В. Шкляр).

5. |г|, |к|, |х| із |з|, |ц|, |с| та |з'|, |ц'|, |с'|; |б| – |б̑|, |п| – |п̑|, |в| – |в̑|, |м| – |м̑|, |ф| – |ф̑|, |р| – |р̑|; |о|, |е| з фонемним нулем.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2

Тема: Комбінаторні зміни голосних і приголосних звуків у

сучасній українській мові

Мета: Поглибити знання про комбінаторні зміни голосних і приголосних звуків у сучасній українській мові, закріпити навички виявлення явищ акомодатії, асиміляції, дисиміляції; виробити вміння характеризувати ці зміни, аргументувати випадки відхилення.

Завдання 1. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Охарактеризуйте випадки акомодатії :

1) **голосних до приголосних:** а) у прогресивному напрямку; б) в регресивному напрямку; в) в регресивному, і в прогресивному напрямках;

2) **приголосних до голосних:** а) у прогресивному напрямку; б) в регресивному напрямку; в) в регресивному, і в прогресивному напрямках.

Завдання 2. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Охарактеризуйте уподібнення приголосних звуків, зумовлене прогресивною асиміляцією.

Завдання 3. З творів художньої літератури випишіть речення зі словами, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків, зумовлене регресивною асиміляцією за глухістю/дзвінкістю (не менше 10 слів). Запишіть речення фонетичною транскрипцією. Слова, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків, зумовлене регресивною асиміляцією за глухістю/дзвінкістю, випишіть та охарактеризуйте особливості уподібнення.

Завдання 4. З творів художньої літератури випишіть речення зі словами, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків, зумовлене регресивною асиміляцією за твердістю / м'якістю (не менше 10 слів).

Запишіть речення фонетичною транскрипцією. Слова, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків, зумовлене регресивною асиміляцією за твердістю / м'якістю, випишіть та охарактеризуйте особливості уподібнення.

Завдання 5. З творів художньої літератури випишіть речення зі словами, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків, зумовлене регресивною асиміляцією за місцем і способом творення (не менше 15 слів).

Запишіть речення фонетичною транскрипцією. Слова, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків, зумовлене регресивною асиміляцією за місцем і способом творення, випишіть та охарактеризуйте особливості уподібнення.

Варіант 1

1. Вітер, пізно, читання, шістсот, креслення, інновація, вечірній, зледеніння, клеєварня, копіювальниця.

2. Гандзя, сільський, капуста́ний, абразивність, стійкість.

Варіант 2

1. П'ятірка, щічка, м'який, підніжжя, відділлеш, ввечері, довір'я, іноземець, клекотіння, медоваріння.
2. Бджола, людський, агітаційність, достойність, стихійність.

Варіант 3

1. Гігієна, кігті, всього, клоччя, життя, ніжністю, живучість, їжаченя, книгозбірня, межування.
2. Збіжжя, співчутливість, андижанський, стікання, стягування.

Варіант 4

1. Повінь, вченість, могутній, відбиття, листя, ділення, живлення, князювання, межипліччя, миттевість.
2. Клоччя, співдружність, стіна, англомовність, стічний.

Варіант 5

1. Активіст, кінофільм, сіллю, гордістю, узбережжя, кисленький, коефіцієнт, мексиканський, очевидність, рекурсія.
2. Зілля, Гандзя, автосполучення, капуста́ний, стягнення.

Варіант 6

1. Орхідея, індієць, піддашшя, подвоєння, жіночність, кишеня, межигір'я, Михайлівка, підживлювання, репресія.
2. Співвіднесеність, бджола, капуста́ний, архієрейський, тоталітарність.

Варіант 7

1. Абітурієнт, вівсянка, безсмертя, правосуддя, повістю, кодифікація, мерехтіння, розпикання, семизвуччя, сельджуцький.
2. Річчю, автоматизованість, англійський, стьобання, перешикування.

Варіант 8

1. Реліквія, соромно, мужність, яєчня, міццю, звитяжність, комічність, минушність, секвенція, десемантизація.
2. Автоматизування, бджола, алмазоподібність, тактовність,

Варіант 9

1. Ажіотаж, орхідея, вивірення, злиденність, кишенька, коефіцієнтний, миролюбність, Севілья, середгір'я, сприймальний.
2. Сіллю, автоперевезення, алматинський, стягнення, телезвернення.

Варіант 10

1. Вдячність, вечірка, вимірювання, злипається, кіностудія, мистецький, щілястість, химерність, усвідомлюваний, тренуваність.
2. Гандзя, автокоментування, альфа-проміння, перецвітання, архієрейський.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 3

Тема: Склад. Складоподіл. Наголос

Мета: Поглибити знання про склад, особливості складоподілу у сучасній українській літературній мові, закріпити навички поділу слів на склади, наголошення слів відповідно до норм української літературної мови; виробити вміння характеризувати структуру складу, особливості наголошення, аргументувати випадки відхилення.

Завдання 1. Запишіть слова фонетичною транскрипцією і поділіть на склади. Розбийте склади на п'ять груп: відкриті, закриті, прикриті, неприкриті, напівзакриті (майте на увазі, що той самий склад одночасно може належати до кількох груп).

Завдання 2. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, поділіть на склади та визначте ступінь соборності кожного звука цифрами: 4 –

голосний звук, 3 – сонорний приголосний, 2 – дзвінкий приголосний, 1 – глухий приголосний.

Завдання 3. Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією та орфографічно. Виконайте фонетичний складоподіл та морфемне членування поданих слів.

Здійснюючи морфемне членування слів, використовуйте Словник українських морфем (Полюга Л. М. Словник українських морфем : 45 000. / Л. М. Полюга. – Вид. 3-є, допов. І випр. – К. : Довіра, 2009. – 554 с.).

Значення незрозумілих слів з'ясуйте за допомогою Словника української мови (2012).

Завдання 4. Користуючись Словником наголосів (2013), доберіть десять слів, у яких залежно від місця наголосу змінюється лексичне значення слова (лексичне значення наголошених слів встановіть за допомогою Словника української мови (2012), і десять слів, у яких змінюється граматичне значення.

Завдання 5. Користуючись Орфоепічним словником української мови, поставте наголос у поданих словах.

За допомогою Словника іншомовних слів (2000) встановіть лексичне значення двоскладових слів іншомовного походження.

Зразок: *вуаль* (франц. – завіса) – 1) Легка прозора тканина. 2) Прозора тонка сітка, яка кріпиться до жіночого капелюшка і закриває обличчя (СІС, с. 112).

Варіант 1

1. Верхів'я, мавпячий, перекладач, зштовхнути, відчувається, безкрайність, зброєносець, наджаркий, відрядження, підживлення.

2. Смієшся, архієрейський, Вапнярка, ад'єктивація, алтайський, архієрейський, баєчка, об'єктивний, памфлет, пікантний.

3. Дзеркальний, дистрибутивність, ахроматичний, відзолювання, Вітебськ, вквітчається, Гейдельберг, давньовічний.

5. Атлас, гамбіт, Веста, когорта, жокей, шхуна, холдинг, індустрія, крюшон, ресивер.

Варіант 2

1. Підручний, міжряддя, вокзал, людський, роздягальня, зважся, натхнення, косьба, дзвінкість, язичниця.

2. В'ється, вдячність, адміральський, байдужість, ломбард, альвеолярний, ахроматичний, невралгія, обсерваторія, партнер.

3. Передпліччя, азербайджанський, афористичність, відзначення, вклоняєшся, Гданськ, дванадцятиденний, Данциг (місто).

5. Байдуже, гантель, візир, колаж, рубка, бенефіс, тоніка, банджо, псевдонім, індустрія.

Варіант 3

1. Твердість, Андрій, безмежність, документальність, Ятрань, схоплюєшся, ягідництво, юдейство, щоквартальний, шістдесятий.

2. Коштовний, шістнадцять, адміралтейство, амбулаторний, байкарство, афіксальний, компактний, нейтральний, пейзаж, орієнтація.

3. Прийдешній, юриспруденція, байкарський, від'ємність, відлучення, вугледробильний, Гебридські (острови), дбайливість.

5. Зав'язка, Геба, кулон, яшма, домбра, каталог, барикада, демпінг, вокабула, мораліте.

Варіант 4

1. Вогкістю, бастіон, яхтклубівський, щонайскладніший, яструбень, Югославія, х'юстонський, флегматичність, іррефлексивний, юриспруденція.

2. Відкритість, безсердечний, аеровокзал, амбіціозність, бездомний, Афганістан, збайдужіння, об'єктивність, перспектива, квінтесенція.

3. Сестра, трансплантація, баклажанник, відзвичаєння, відмовчування, вулканізуючий, гофрування, дванадцятиріччя.

5. Вівтар, лазурит, манеж, ретуш, кашпо, деїзм, мормони, паланкін, друїди, ескалоп.

Варіант 5

1. Віконця, легкістю, ярусність, ящірка, ювелірний, флективність, ірландський, здійснюється, заскороджується, бюрократичний.

2. Юшка, презирство, ад'юнктура, варшавський, вольєр, амбітність, афористичний, бархатність, ательє, втягнення.

3. Співчуття, Джорджія, бактерицидність, від'їжджати, відмінність, внутрішній, Гренландія, двофюзеляжний.

5. Анналі, вірус, кадастр, мулати, рондо, анапест, памфлет, кондор, денді, сателіт.

Варіант 6

1. Коштовність, ярмаркування, ягідник, югославський, Х'юстон, іракський, змістовність, здмухнути, заскорузлість, брязкітливий.

2. Розповідь, акваланговий, алфавітний, дистрибутивність, колекція, павільйон, піктографія, стипендія, рельєфний, транскрипція.

3. Декомунізація, атестаційний, бахчисарайський, відклеюється, внутрішньоатомний, нагромаджений, ґрунтотворний, двоступінчастий.

5. Анклав, лагуна, містраль, ірис, форпик, перон, бульвар, офсет, пагода, містерія.

Варіант 7

1. Шевченків, ярличковий, юрисдикція, щонайглибше, флорентійський, іржавість, зміцнюється, заскавчати, жартівник, бруднющий.

2. Безтямно, айкання, усвідомлення, аерочартер, усвідомлюваний, андеграунд, консерватор, плантація, субвенція, ліцензія.

3. В'юнкість, їжаченя, безвідносність, відкорковування, віспощеплення, впровадження, декласованість, відживлення.

5. Анонс, кутюр'є, пунктир, феномен, піксел, фетиш, вісмут, модельєр, філігрань, лазурит.

Варіант 8

1. Піщанський, ясененький, юрисконсульт, щонайбезпечніший, фіктивність, усвідомлення, жонглерка, ірландка, зморшкуватий, засвітлювати.

2. Безпомилковий, азербайджанський, комплектація, башкирський, антрактний, планшет, потенційний, рефлекс, сейсмограф, трансплантація.

3. В'ялення, двофюзеляжний, здійснюється, безвідходність, відлежування, Вірменія, всебічність, трансплантація.

5. Аншлаг, скафандр, марго, фікція, Вішну, жалюзі, муляж, мюзикл, полігамія, мораль.

Варіант 9

1. Швидкість, ярусність, юриспруденція, щонайскладніший, посвідчення, ірландський, зм'якшення, дистрибутивність, щиросердність, зміцнюється.

2. Інцидент, алжирський, консервація, альпійський, ярмаркування, асинхронний, бездумність, архаїстичний, реєстрація, стерлінг.

3. В'ялість, байдужість, бездефектний, відклеювання, віньєтка, вірогідність, вселюдський, юриспруденція.

5. Артикль, кунжут, муміє, фольга, резонер, муфтії, мораліте, одісея, тавтологія, кефаль.

Варіант 10

1. Яблучний, Ютландія, ювелірний, з'юрбляться, флегматичність, вдумливість, відновлюваність, гніздівля, Джорджія, жонглерка.

2. Компрометують, далматинка, амністування, флективність, археографія, химерність, безвладність, конкуренція, субстанція, тенденція.

3. В'язкість, ад'єктивація, бездуховність, відживлення, вісімнадцятий, вітражиста, всепланетний, азербайджанський.

5. Аспект, мантра, флюгер, рапіра, Дафна, ньютон, теократія, тюрбан, утопія, фієста.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1

Тема: Системність та диференціація української лексики

Мета: Формувати вміння та навички класифікувати системні зв'язки, відношення у лексичному й фразеологічному складі сучасної української мови шляхом виявлення відмінностей між різними видами переносних значень і парадигматичних відношень, самостійного добору необхідних ілюстрацій, збагачення лексичного запасу студентів, продукування їх комунікативних здібностей на лексичному рівні.

Завдання 1. Виберіть із тексту слова, вжиті:

- а) у прямому значенні;**
- б) у переносному значенні.**

Поясніть семантику слів, що мають переносне значення. Визначте різновид перенесення (метафора, метонімія, синекдоха). Назвіть основу метафоричних та метонімічних перенесень.

Завдання 2. Доведіть, що подані слова можуть вступати в омонімічні відношення, увівши їх у речення. З'ясуйте їх тип (повні / часткові; омофони, омоформи, омографи).

Завдання 3. Запишіть синонімічні ряди. Визначте синонімічну домінанту. Вкажіть типи стосунків між членами синонімічних рядів (семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні).

Завдання 4. З'ясуйте значення поданих слів-паронімів. Складіть із ними речення. Поясніть їх стилістичні особливості.

Завдання 5. З поданих контекстів випишіть лексеми, обмежені щодо вживання (діалектизми, професіоналізми, терміни, жаргонізми, арготизми). З'ясуйте їх значення та стилістичні особливості.

Завдання 6. До поданих нижче фразеологізмів доберіть синонімічні та антонімічні фразеологічні одиниці.

Варіант 1

1. У синьому небі я висіяв ліс, У синьому небі, любов моя люба, Я висіяв ліс із дубів і беріз, У синьому небі з берези і дуба. У синьому морі я висіяв сні, У синьому морі на синьому глеї Я висіяв сні із твоєї весни, У синьому морі з весни із твоєї (М. Вінграновський). Засліпили небо хмари, тоне сонечко в імлі (П. Грабовський).

2. Хрящ, потім, підніс, баки.

3. Блищали, світлили, світитися, сяяти, променіти, ясніти; чудернацький, дивний, чудний, дивовижний.

4. Утаємничений, таємничий; адресант, адресат.

5. Він плакав, мов дитина, а я успокоювала його...Бідний вуйко! Гостей у Івана повна хата, газди і газдині (*О. Кобилянська*). Верховній Раді України треба накласти мораторій на прийняту Європейську хартію регіональних мов і мов нацменшин для її детального опрацювання і приведення до умов функціонування на території України як унітарної держави (*Газ.*).

6. Вскочити в халепу; трохи не лусне.

Варіант 2

1. Була гроза, і грім гримів, Він так любив гриміти, Що аж тремтів, що аж горів На трави і на квіти. Грім жив у хмарі, і згори Він бачив, хто що хоче: Налив грозою грім яри, Умив озерам очі, А потім хмару опустив На сад наш на щасливий І натрусив зі сливи слив, Щоб легше було сливі (*М. Вінграновський*).

2. Чайка, роботи, просвіщати, груда.

3. Провидець, порок, провісник, віщун, ясновидець; нестямний, навіжений, навісний, шалений.

4. Говіркий, говірливий; усмішка, посмішка.

5. Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню (*М. Коцюбинський*). І вже зовсім небагатьом відомо, що до послуг ентомологів мікроскопи і найскладніші прилади – новинки сучасної науки і техніки, їм допомагають авіація і флот, у своїй роботі ентомологи використовують новітні досягнення хімії і фізики, медицини й астрономії (*Ю. Дмитрів*).

6. Живіт присох до спини; вильнути наверх денцем.

Варіант 3

1. Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу, Виростуть з тобою приспані тривоги. У хмільні смеркання мавки чорноброві Ждатимуть твоєї ніжності й

любові (*В. Симоненко*). Кучеряві діброви, смарагдові левади й змолоділі поля мліють від радісних барв великого свята природи (*М. Яненко*). Сіло сонце. Легенько тінь ночі упала на землю (*Панас Мирний*).

2. Губка, ізюм, п'яти, груба.

3. Плечистий, коренастий, жилавий, кремезний, дебелий, широкоплечий.

4. Вихідний, висхідний; авторитарний, авторитетний.

5. На ливарному дворі холов чавун попереднього топлення, рухався кран, канавники метушилися, домна гула рівним робочим голосом (*Ю. Яновський*). Стилїстика вивчає стилїстичну диференціяцію мови, її функціональні стилї (*О. Пономарів*). Відбудуться лекції з древньоіндійської філософії, а також роздача халави (індійські солодощі) на халяву (*Газ.*).

6. Попасти чорту в зуби; як бодня.

Варіант 4

1. Ліс очерету хилиться п'яний, дивиться мрійно у воду. І в срібних одблисках надземної музики у небі журавлів далекий ключ пливе. О дзвоне крапель весняних, о брость, набрякла на деревах! Хіба ж не треба рук моїх для виросту садів вишневих? (*З тв. М. Рильського*). Задрижали зелені листки герані на вазонах (*І. Нечуй-Левицький*).

2. Шашка, глава, за дачу, сага.

3. Безвусий, ярий, молодистий, молодий, безбородий, жовторотий, юний.

4. Причинний, причиновий; вид, краєвид.

5. Десь курився синій димок до ватри (*М. Коцюбинський*). Наші вуличани, окрім хліборобства, ще мають і ремесло в руках: столярство, шевство, стельмахівство, бондарство і мірошництво (*М. Стельмах*). Потім на викрадених лімузинах шикували "круті" чернівецькі хлопці (*Газ.*). Тут Явдоха мершій у жлукто і полізла... Наум став над Настею, вп'ять гірко заплакав тай кае... (*Кв.-Основ.*).

6. Попасти у павутину; вершкового зросту.

Варіант 5

1. Сонце вже добре перекинулося через обруч зеніту (*І. Вільде*). В далекому коліні річки, під крислатими вербами, тихо посувались за водою плоти (*М. Коцюбинський*). Іще б мені хоч раз відвідати поляну, де в травах гомонять дуби-богатири, де золото кульбаб надвечір гасне тьмяно і повагом пливе шуліка угорі (*М. Руденко*).

2. Ява, держава, гайка, ніс.

3. Сяк-так, паскудно, негаразд, недобре, неважно, погано, незадовільно, негоже, зле, жахливо, кепсько.

4. Авантурний, авантюристичний; приморозки, заморозки.

5. На сучасному етапі виділилася нова підгалузь чорної металургії – порошкова металургія, або металоцераміка, яка дозволяє отримувати такі поєднання металів, які звичайним шляхом отримати неможливо (*3 книги*). Той, хто стверджує протилежне, блейфує (*Газет.*). Виглядали бузька ми на плеса бузькі, А до нас прилетів лелека. І тепер той гайстер – жаб'ячий гангстер – Ходить, як сажотрус. Сказано, чорногуз (*В. Стороженко*).

6. Вирватися з кігтів; верства келебердянська.

Варіант 6

1. Лиже полум'я жовте черево, Важкувато сопе димар, Галасує від болю дерево, Піднімаючись димом до хмар (*В. Симоненко*). В золотій смушевій шапці циган-вечір сховався з гір (*Олександр Олесь*). Несе Поділля в кошиках гриби (*Л. Костенко*). Крізь розчинені двері видно було, як зійшов на небо повний місяць (*Ю. Покальчук*).

2. Худий, дрік, на березі, прозорі.

3. Волочитися, мандрувати, бродити, кочувати, вештатися, тинятися, блукати, швендяти, шлятися, маятися, таскатися, бродяжити.

4. Поверховий, поверхневий; гривня, гривна.

5. Якраз прислали до нас у Дачний учинку молоду, щоб по-англійському шкетів мучила (*А. Крижанівський*). Дешевої “туфти” набагато більше, вона-то і

становить найбільшу небезпеку (*Газ.*). Книговидавці “тусуються” у Франкфурті (*Газ.*). Скільки хороших людей сватались за тебе – розумних, і зажиточних, і чинних... Лучче посивію дівкою, як піду за таких женихів, які на мені сватались (*Котл.*).

6. Високо нести голову; тільки душа в тілі.

Варіант 7

1. Біг Івасик, немов на свято, І вибрикував, як лоша, І, напевне, була у п'ятах Пелюстка його душа (*В. Симоненко*). Дні стоять погожі і привітні – Розтопилося б і серце кам'яне; Всі на вулицях – немов знайомі, рідні, Лиш чомусь не впізнають мене (*В. Симоненко*). Орел пливе у чистому небі (*О. Гончар*).

2. Ціп, двір, цеглина, жили.

3. Видимий, очевидний, явний, неприхований, відкритий; прудкість, хуткість, швидкість, скорість, бистрота.

4. Вертикаль, вертикал; пам'ятка, пам'ятник.

5. Тобі залишається тільки підкоритися, бо ти тут уперше і взагалі наймолодший, ти поміж ними шмаркач, бахур, пацан... (*Ю. Андрухович*). Із точки зору цієї елементарності високі слова про демократію й реформи та великі бабки “Газпрому” легко вміщаються в одному флаконі (*Газ.*). Знов дзвінок, знов робітник двигає повний кібель лепу до шахти і приносить новий, і знов, копаючи, розмовляє сам із собою, наповнює глухе підземелля не тільки стуком свого дзюбака, але також гомоном своїх слів (*І. Франко*).

6. Валятися в ногах; мов з хреста знятий.

Варіант 8

1. Сміється сонце. Сміх пече в уста... Сміється пташка в пташки на долоні. Сміється слава – очі поверта, Свої очища в карому полоні. Сміється сміх. Горить на рукаві (*І. Драч*). Ходімо в сад. Я покажу вам сад, де на колінах в

яблуні спить вітер, а згорблений чумацький небопад освітлює пахучі очі квітів (М. Вінграновський).

2. Тюкати, підвал, з вати, літ.

3. Юнак, молодик, хлопець, легінь; кульгати, шкутильгати, кривуляти, дибати, шкандибати.

4. Жилий, житловий; буран, бурун.

5. Книговидавці “тусуються” у Франкфурті (Газ.). Тоже фраєр! – хитав він услід кожному (В. Винниченко). Електромагнітний кран бере із бункера до десяти тонн заліза одразу, підносить до мульд. Шихтовики сортують брухт, укладають у мульди (М. Руденко). Нині б для курортників таку лахву! підпере собі сонце, розлігся на пляжі, доки шкіра не зашкварчить (Сочив.).

6. Висохлий на тараню; прясти очима.

Варіант 9

1. Мрійлива, розкішна верховинська весна квітла різноцвітними барвами, мов дитина, вбрана у чарівний вінок, з радості всміхалася, пишалася своєю красою (Л. Дем'ян). Усе місто з'їхалося на Зелену Горку, або в Золотий горішок, як звали кругом в околиці один з найлюбиміших Гамзою хуторів його безмірного маєтку (Панас Мирний).

2. Сталі, мила, боронити, убирати.

3. Розпадина, розколина, тріщина, щілина, шпара; стрілчастий, шпичастий, гострий, кінчастий, гострокінцевий.

4. Особовий, особистий; будівельний, будівничий.

5. Розсуваючи стебла високої кукурудзи, переступаючи через гарбузи, батько пішов у той бік, відкіль чути було гру. Сховавшись між соняхами, він легко впізнав у місячному світлі маленьку постать сина (О. Донченко). На ногах у більшості не було нічого, тільки двоє чи троє були в постолах або цупких свинячих верзунах (Чапл.). Метри – це чіткі закономірності, яким підкоряється віршований ритм (Газ.).

6. Ні обійти ні об'їхати; входити в береги.

Варіант 10

1. До нього донісся оксамитовий голос найчарівнішої дівчини на світі. Мелодія пливла над сонними дахами, і дивно було чути її цієї темної ночі (О. Донченко). У полі спить зоря під колоском і сонно слуха думу колискову, і сонна тиша сонним язиком шепоче саду сиву колискову (М. Вінграновський). Натягне дощ свої осінні струни, Торкне ті струни пальчиком верба (Л. Костенко).

2. Дорогою, настав, атлас, гармонія.

3. Відвертий, щирий, щиросердний, чистосердний, нелукавий, прямий, прямодушний; попихати, штурхати, тручати, штовхати.

4. Духівництво, духовенство; натхнений, натхненний.

5. Коса довга, вузька, з вимоїнами. Взимку під час штормів косу цю й хвиля перехлюпне, а зараз вона суха, в сухих палаючих пісках, у колючій рослинності, у лементі птаства (Гонч.). Лукія виробляла бублики, а Каленик розкладав на веслі, щоб пізніше посадити в піч знов – позапикати їх та по загнічувати (Чапл.). Мені було жаль дівчат – майже всі вони, зрізавшись, їхали додому з сльозами на очах. А Нінка хоч на словах і співчувала не удачницям, насправді раділа, що дівчата провалюються (Збан.).

6. Витати в емпіреях; кров з молоком.

Варіант 11

1. В золотій смушевій шапці циган-вечір сходив з гір (Олександр Олесь). Лиже полум'я жовте черево, Важкувато сопе димар, Галасує від болю дерево, Піднімаючись димом до хмар (В. Симоненко). І марили айстри в розкішнім півсні про трави шовкові, про сонячні дні, – і в мріях ввижалась їм казка ясна, де квіти не в'януть, де вічна весна (А. Малишко).

2. Шарувати, град, забіг, засипати.

3. Визублений, забулений, щербатий, надколотий; сікти, шмагати, хльостати, періщити, лупцювати.

4. Звичайно, зазвичай; адаптація, адоптація.

5. Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть. Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя (*Ворон.*). Оподаль показала якась жіноча постать, що йшла понад капустищами в їхньому напрямку, і Левко, повернувшись, пішов нагору (*Чапл.*). – Мамо, наш тато – йог? Звідкіля це ти взяв? – Та він же вчора казав, що дві пляшки горілки роздавив... І навіть рук не порізав (*Газ.*).

6. Витати в небесах; не показувати очей.

Варіант 12

1. Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу, Виростуть з тобою приспані тривоги. У хмільні смеркання мавки чорноброві Ждатимуть твоєї ніжності й любові (*В. Симоненко*). Кучеряві діброви, смарагдові левади й змолоділі поля мліють від радісних барв великого свята природи (*М. Яненко*).

2. Безкраю, яр, чіп, висіли.

3. Щезати, губитися, пропадати, зникати, розпливатися; жорсткий, цупкий, шорсткий, шершавий, шерехатий.

4. Недоторканий, недоторканний; замерзнути, змерзнути.

5. Йшли піші, їхали кінні, повільно просувалися криті брезентом грузовики, заручені тягачі, завиваючи так, що здавалося, їхні мотори от-от вибухнуть і розлетяться на друзки, волочили гармати всіляких калібрів (*Гурін.*). І готового одягу справили: лінтваревий кожух, юхтові чоботи, штани з синього сукна, смушеву шапку (*Чапл.*). Якщо не буде вжито запобіжних заходів, якщо не будуть прийняті закони, про які ми вже говорили, якщо уряд шукатиме міфічних ворогів, не помічаючи реального внутрішнього ворога – диктатури пахана, то економіка, влада і злочинність зімкнуться (*Газ.*).

6. Спуститися з неба на землю; виходець з того світу.

Варіант 13

1. Поорані віком смагляві лиця: Горпини і Теклі, Тетяни і Ганни – Сар'яни в хустках, Ван-Гоги в спідницях, Кричевські з порепаними ногами (*І. Драч*). Цибуля спала, осяяна глухим світлом місяця, спала тим глибоким передранішнім сном, міцнішим за який може бути лише сама смерть (*Є. Гуцало*).

2. Гриф, до саду, поле, ярий.

3. Лящати, тьохкати, щебетати, джерготати, цвірінькати; штучний, вимушений, нещирий, роблений.

4. Удача, вдача; нездійснений, нездійснений.

5. Ми позамітали обрубки та ошурки з-під терпугів (у майстерні закружляв проти вікон блискучий металевий пилок); потім крутили бормашину, хто діставав до ручки; інші пробували обточувати на наждаку шматочки заліза (*Тют.*). А тітка Мотря, що біля дверей пекарнянських, вишкрябувала гострим черепком макітру, наче провірчувала черепок черепком, зауважила (*Чапл.*). Оце, думаю, клево! Годі сухмаї кусмарити, хоч ставлеників накурляю (*Хотк.*).

6. Вилетіти із сідла; братися за розум.

Варіант 14

1. Талого снігу платочки сивенькії, Дощик срібненький, холодний вітрець, Проліски в рідній травиці тоненькій, – Се була провесна, щастя вінець? (*Леся Українка*). Флегматично зима тротуаром поскрипує, Фантастичні плете казки, Позіхає десь під білою липою, На шибки покладе мазки (*В. Симоненко*).

2. Діти, газ, радій, сонце.

3. Удаватися, фортунити, вестися, везти, таланити, щастити; гудіння, стугоніння, стукіт, гуркіт, шум.

4. Гранатний, гранатовий; індійці, індіанці.

5. Основними діючими речовинами трави горицвіту весняного є: адонітоксин, цимарин, сапоніни, адомідозид, адонідолова кислота (*Мамч.*). Та ще й піч, цегляна споруда, обсипана сивим попелом, замостила собою більш, як півльоху, – на заваді була (*Чапл.*). Я один журнальчик роздобув не наш,

«Плебей» називається, то їхні місісіпочки проти нашої училки як кози. Хлопці біля неї закрутилися, як мишва на торшері (*Криж.*).

6. Грати дурня; міряти на свій аршин.

Варіант 15

1. Красива осінь вишиває клени Червоним, жовтим, срібним, золотим. А листя просить: – Виший нас зеленим! Ми ще побудем, ще не облетим (*Л. Костенко*). Де вітер заплітав березам коси І цілував в розтулені вуста. (О спогади терпкі і непотрібні Про ті роки жорстокі і безхлібні!) (*Ю. Клен*).

2. До купи, ужиті (заходи), замок, китайка.

3. Повідомлення, звістка, вість, інформація, поголоска, повістка, оповіщення, реферат, доповідь, рапорт, депеша, бюлетень.

4. Компанія, кампанія; абстракція, абстрактність.

5. Майстер дістав зі своєї тумбочки жерстяну викройку, наклав її на лист заліза, що ми виправили з гільз, і обвів кругом тоненьким шильцем (*Тютюнник*). До куреня зайшов військовий шапар Олекса Кобеньяк і сказав, що він уже відіслав «Грицькові нечесі» дванадцятку дерев'яних козацьких ложок, вербові ваганки і стябло (*Чапл.*). Вам би їхать. А то як залле, то з тим мациклетом до заморозків будете тут сидіти (*Дудар*).

6. Не бачити смаленого вовка; брати на буксир.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. МОРФЕМІКА ТА ДЕРИВАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2

Тема: Морфемний та дериваційний аналіз слів

Мета: Формувати вміння розпізнавати омонімічні, синонімічні, антонімічні морфеми; з'ясувати основні зміни в морфемній структурі слова, основні завдання та принципи морфемного й словотвірного розборів слів;

удосконалювати навички визначати морфологічний тип основи слова, знаходити твірну основу, складати словотвірні ланцюжки, а також уводити слова до словотвірного типу та встановлювати їх словотвірне значення; виховувати інтерес до лінгвістичних явищ.

Завдання 1. Поділіть слова на морфеми та охарактеризуйте їх.

Завдання 2. З'ясуйте, чи правильно зроблено морфемний аналіз усіх поданих слів? Випишіть слова з огріхами, правильно поділивши їх на морфеми.

Завдання 3. Доберіть і запишіть слова за схемами. Позначте в них вказані морфеми.

Завдання 4. Визначте спосіб творення слів, записавши твірне слово до заданого похідного.

Завдання 5. Укладіть словотвірне гніздо із зазначеними опорними словами.

Завдання 6. Чи можна об'єднати подані слова в один словотвірний тип? Прокоментуйте свою відповідь.

Варіант 1

1. Сузір'я, приземлення, зайнятий, постинати, під'їжджатиме, бігом (ім.), найдавніший, фізико-математичний, безвідносний, процвітайте, заочник, внутрішній, тричі, щиросердно, привіт, задумалась.

2. Впів/голос/а, в/пуст/и/ти, в/ступн/ий, в/тр/и/дорог/а, вудк/а, в/часн/ий, гада/ти, газ/о/об/мін, галич/анк/а, гань/б/и/ти, гас/и/ль/н/ик, гео/сфер/а, ги/ди/ти/ся, гідр/о/споруд/а, гіпс/ов/ий.

3. Префікс, корінь, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, суфікс, закінчення.

4. Сивина, придавити, прикордонний, подих, семикласник, щедро, вагон-ресторан, помалу, крикнути, подробиця, коренеплід, міськком, черговий, гніздо (кулеметне), перекотиполе, БАМ.

5. Ходити, голос.

6. Степовик, фронтовик, передовик, лісовик, кадровик.

Варіант 2

1. Відійти, завидна, працюватимеш, визнають, нерішучість, прилиньте, супутники, одноденний, одягатися, душно, внічию, дружба, зернистий, перепідготовка, навчається, приходить.

2. Глибок/ий, глух/уват/ий, годин/ник/ар, голос/н/іша/ти, гончар/юва/ти, горох/ов/ий, гостр/ув/ат/ий, граф/ин/я, гріт/ий, груд/и/н/а, гуд/і/ти, густ/от/а, давн/ісіньк/о, дах/ов/ий, дв/огод/ин/н/ий, дев'ят/ер/о.

3. Корінь, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс, суфікс; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, закінчення.

4. Веслувати, відпроситися, нахлібник, переїзд, радо, століття, безглуздий, потроху, мужність, безпощадний, плач, сінокос, автобаза, вартовий, Непийвода, надія.

5. Бігти, мова.

6. Завойовник, ремонтник, загарбник, збірник, захисник.

Варіант 3

1. Віддалений, швидкісник, обзивайтесь, неможливість, приходитиму, далеко, припинятися, вести, шістдесяти, ірраціональний, найтонший, відомість, побажання, стислий, шестиденка, зазначимо.

2. Демонстр/ува/нн/я, держ/позик/а, десят/к/а, дзвон/ич/ок, дикт/ув/ат/и, диск/ува/ти, ді/бр/ан/ий, діл/е/н/ий, добр/о/дій, довг/уват/ий, до/гр/ан/ий, до/кид/а/ти, до/літ/а/ти, домот/ува/ти, до/повн/я/ти, матер/ин.

3. Префікс, корінь, суфікс, закінчення; префікс, префікс, префікс, корінь, закінчення; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс.

4. Безсумнівно, правдивий, співдоповідь, неробство, здуру, автотранспорт, вчитатися, почин, фронтовик, рагс, гордитися, свят-вечір, корінь (слова), утридорога, шістсот, Лозова (станція).

5. Ділити, час.

6. Спостерігач, обвинувач, перекладач, бородач, завідувач, викладач.

Варіант 4

1. Акліматизація, виборець, поклонився, перегороджую, загинути, беззастережно, перечитуватимете, пригадайте, бездушний, узбережжя, червонопрапорний, вихоплений, пожовкле, сутінки, Київщина.

2. До/сих/а/ти, до/сяж/н/ість, до/шлюб/ний, дрібн/еньк/ий, друж/е/люб/н/ий, дун/у/ти, екран/ува/ти, жад/об/а, жарт/ів/лив/ий, жив/иц/я, жи/тт/є/пис, за/безпеч/є/н/ість, за/брак/ов/ан/ий, за/вер/ну/ти, за/вмер/ти, за/гальм/ува/ти.

3. Префікс, префікс, префікс, корінь, суфікс, суфікс; префікс, корінь, суфікс, суфікс; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, закінчення.

4. Геройський, названий, безробіття, блакить, по-пустому, читачка, перегрів (дієслово), інженерно-технічний, начдив, княжий, брататися, аеросани, Роздільна (станція), хтозна-що, Жовтень, беззубий.

5. Писати, ліс.

6. Прохач, відвідувач, втікач, копач, читач, силач.

Варіант 5

1. Нестримно, безтурботний, познайомитися, переріжте, відповідатиму, передбачливий, доччин, харків'янин, засумувала, зерноочисний, зазнаєшся, довжина, приміщення, паросток, змарнілий.

2. За/гін/н/ий, за/гра/ва/ти, за/дат/и, за/крит/ий, за/дощ/и/ти, за/зн/а/н/ий, за/кваш/ува/ти, за/колис/а/ти, за/кут/ок, за/ліч/ува/ти, за/мереж/ан/ий, за/мерзл/ий, за/мовч/ува/ти, за/не/пада/ти, за/пал/юва/льн/ий, пере/сел/є/н/ий.

3. Префікс, корінь, суфікс, суфікс; префікс, корінь, суфікс, закінчення; корінь, інтерфікс, корінь, закінчення.

4. Торішній, сутінь, безжурний, вимір, гідростанція, полтавець, все-таки, листуватися, безбородий, зрідка, братовб, виправдати, бракороб, фотоальбом, Нетудивітер, Грозний (місто), мопед.

5. Рости, сон.

6. Вапняр, вугляр, газетяр, пісняр, каменяр, ювіляр.

Варіант 6

1. Непереможна, підживлювати, дружба, метро, сумно, замовте, від'їжджатимуть, холодильник, мітла, прогресивний, проспав, киянка, в'ється, загуло, знайомство, подумавши, синьоокий.

2. Зляк/а/н/ість, з/міцн/і/л/ий, знав/ець, з/нес/ен/н/я, з/образ/и/ти, з/ор/ан/ий, зсох/ну/ти/ся, з/чавл/ен/ий, ізюм/инк/а, ім/порт/ува/ти, інд/о/європ/ей/ськ/ий, ігр/ов/ий, з/ми/т/ий, інститут/ськ/ий, ін/тур/ист/ськ/ий, існ/ува/нн/я.

3. Корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, закінчення; корінь, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс, закінчення.

4. Десяток, знесилити, обніжок, часто-густо, РАТАУ, пересвистуватися, прогул, зеленіти, досвітній, порівну, плата, тілогрійка, агітбригада, гуляйполе, командуючий, затінок, ООН.

5. Падати, рука.

6. Кларнетист, домрист, гітарист, бандурист, пейзажист.

Варіант 7

1. Завершення, підтримувати, умивайся, переписуватиму, їм (від *їсти*), по-дружньому, схованка, перемалював, дисциплінований, розвивається, приазовський, підтримка, соломорізка, по-нашому, прийдеш, ноження.

2. Їда/льн/я, йод/ист/ий, кабельн/ий, кадр/ов/ий, кальк/ува/ти, канон/ічн/ий, кар/а/тель, карт/к/ов/ий, кат/ов/а/н/ий, квапи/ти, кедр/ов/ий, кис/н/у/ти, кінн/ий, тел/я/т/ин/а, кліт/ч/аст/ий, книжк/ов/ий.

3. Корінь, суфікс, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс, закінчення; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, закінчення.

4. Голосувати, провесна, настільний, нечисть, замітник, переморгуватися, весело, прикуску, безробітний, перекур, новорічний, нарсуд, педучилище, Мирний (селище), мати-й-мачуха, Любов (ім'я).

5. Берегти, сніг.

6. Занепад, вихід, біг, збір, злість, зліт, відтиск.

Варіант 8

1. Безкорисливість, непокоїтися, миється, верхи, розумітимеш, роззути, суспільство, Донеччина, посаджений, запізнілий, посилаючи, завдання, прибережний, лісопарк, високо.

2. Куб/ов/ий, культ/похід, кух/о/вар, лад/и/ти, лас/ощ/і, лег/ень/к/ий, лекс/ик/он, по/лин/ял/ий, об/лиц/юв/а/ти, лік/ува/нн/я, ліс/о/парк, лічб/а, лоп/ну/ти, купи/ти, люд/ськ/ий, люд/я/н/ий.

3. Префікс, корінь, суфікс, суфікс, закінчення; корінь, суфікс, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс, суфікс.

4. Виконавець, міжрайонний, безталанний, дозватися, виставка-ярмарок, злива, по-доброму, пастух, підмосковний, прогул, райліспромгосп, далекозорий, універмаг, Убийвовк, піонер, “Відважний” (крейсер).

5. Білий, хмара.

6. Аптекарь, бібліотекар, буквар, шахтар, поштар, парламентар.

Варіант 9

1. Міжобласний, супутник, розтрусити, смійтеся, знатимете, заглибившись, боюсь, душно, розріджений, підлісся, зітхання, правобережжя, довести, нарікав, зустріли, листопрокатний, Маріїн.

2. Кос/ар/ськ/ий, кот/ищ/е, мед/о/збір, крам/ар/ств/о, крем/ов/ий, крим/ськ/ий, кріп/и/ти/ся, круж/к/а, між/обласн/ий, свіж/ень/к/ий, метало/різ, метуш/лив/ий, кругл/ісіньк/ий, мислив/ств/о, мін/яльн/ий, міц/н/іша/ти.

3. Корінь, суфікс, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс, суфікс, закінчення; префікс, корінь, суфікс.

4. Метушня, горицвіт, гул, хтозна-який, заручений, догола, золотий, зласкавитися, облдержадміністрація, стереокіно, Кліщ (прізвище), стрілянина, відважний, попрацювати, гаряче, вдумливий.

5. Везти, біда.

6. Змужнілий, зрозумілий, зруділий, зчорнілий, пожовтілий, спілий.

Варіант 10

1. Зріднитися, задумливо, провалля, п'ятьмастами, тягнутиметься, кроком (прислівник), міцнішати, застиглий, роздумуючи, вирушай, підстаркуватий, прізвисько, перекваліфікований, зсохлась, пилюс, імені.

2. Льон/ар/ство, маз/ан/к/а, мал/еч/а, мандр/івн/ик, марк/ува/льн/ий, машин/н/ий, медо/вар/інн/я, межі/річч/я, на/бав/и/ти, на/біг/ан/ий, на/бух/ну/ти, на/вікон/ник, на/гад/ува/ти, на/готов/і, над/гор/і/л/ий, над/мір/н/ий.

3. Префікс, префікс, корінь, суфікс, закінчення; корінь, суфікс, суфікс, закінчення; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, закінчення.

4. Сосняк, висидіти, прикордонний, недолік, самовар, гніздитися, собачий, порізно, щораз, начдив, неп, добривечір, вирішальний, Пройдиволя, братова, по-нашому, замічник.

5. Думати, борода.

6. Зсипаний, посватаний, подвійний, пофарбований, посіяний, порятований.

Варіант 11

1. Надпотужність, недовиконання, зробімо, дотримуватись, тричі, воячина, вогнетривка, зустрівшись, життєвий, підскочив, дізналися, насадження, четверо, їхній, обводнення, слив.

2. Над/сих/а/ти, на/зв/а, на/кач/ува/нн/я, на/коп/ан/ий, на/лив/к/а, на/міш/ан/ий, на/пал/юва/ти, напів/леж/ач/ий, на/плес/ти, на/шум/іл/ий, неб/о/схил, не/вихід, нев/раз/лив/ість, ви/пуск, піч/к/а, не/дуж/ий, уч/и/т/ель.

3. Префікс, корінь, закінчення; префікс, корінь, інтерфікс, корінь, закінчення; корінь, суфікс, суфікс.

4. Одиниця, додому, безвольний, живцем, розпогодитися, обезсилити, нечисть, босоніж, зарплата, Дніпрогес, Тягнирядно, прогресивний, незліченні, Надія, недавно, заступник.

5. Лити, брат.

6. Жнець, творець, співець, борець, сміливець, стрілець.

Варіант 12

1. Тягнутиметься, перерозподіл, накреслив, слабосилля, безмежно, нахилившись, якнайважливіша, по-доброму, узвичаєний, презирство, прохоплювалось, вимощений, випробуваний, наївся, споглядати, вікон.

2. В/груз/ну/ти, не/при/віт/н/ий, вен/оз/ний, верх/івк/а, вечір/н/ій, вибій/н/ий, ви/вес/ти, без/слідн/ий, берег/ов/ий, бинт/ува/нн/я, біл/изн/а, біл/яст/ий, бой/ов/ик, благо/род/н/ий, блок/ува/ль/н/ий, босо/ног/ий.

3. Префікс, корінь, закінчення; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс; префікс, корінь, суфікс, суфікс, закінчення.

4. Сибіряк, недопильнувати, наукавник, дотик, животворний, стінгазета, так-сяк, як-небудь, ТАРС, дурисвіт, Нетудихата, молекулярний, минуле, піднебесний, сторчаком, читанка.

5. Літати, вантаж.

6. Горошина, картоплина, зернина, квасолина, капустана, горошина.

Варіант 13

1. Прекрасний, залучити, провалився, запізнення, запобігання, приземкуватий, присвітити, адаптований, зброшурувати, пастеризований, розрекламувати, реконструкція, безпомилково, ситро, народногосподарський, перемигши, лісів.

2. Від/сорт/ов/а/н/ий, від/пли/в, від/чали/ти, від/шум/і/ти, вільх/ов/ий, вістк/а, вкунт/а/ти, в/міст/и/ти, внуч/к/а, вод/о/лій, воз/інн/я, воль/ов/ий, воск/ува/ти, віщ/унк/а, в/пів/оберта, в/різно/біч.

3. Префікс, корінь, суфікс; корінь, інтерфікс, корінь, закінчення; префікс, корінь, суфікс, суфікс, закінчення.

4. Фронтний, безсилля, лишайник, безвість, помаранчеві, привід, бездомний, мовознавство, СОТ, міськрада, перекотиполе, копіювальний, операційна, прошарок, назирці, колоситися, мукати.

5. Зелений, вечір.

6. Подив, поділ, показ, поспіх, постриг, посуха.

Варіант 14

1. Накришено, просочитися, збирайся, відповідатимеш, передумали, утруднення, вказівка, відробіток, зрозумівши, білосніжний, відпочиває, спалахнула, кенгуру, випишіть, хтось, по-латині, піднести, казок.

2. Ви/пряг/ти, ви/руб/ан/ий, ви/січ/к/а, ви/суш/ув/а/ти, ви/трим/к/а, ви/ход/ець, ви/ши/ти, вівчар/ик, електр/о/з/вар/юва/нн/я, від/грим/іл/ий, від/звіт/ув/ат/и, від/людь/к/о, від/корк/ува/ти, від/мот/уват/и, від/повз/а/ти, від/різ/ан/ий.

3. Корінь, суфікс, суфікс; префікс, корінь, суфікс, закінчення; корінь, інтерфікс, корінь, суфікс, закінчення.

4. Передовик, пасинок, помірний, прогул гідролізуватися, гуртожиток, ранувато, перебіжчик, МК, Тягнирядно, вожатий, протипожежний, промовець, здрібнілість, підліток, фотолюбитель.

5. Мити, гора.

6. Знесли, знебарвити, знешкодити, знежирити, знеславити, знервувати.

Варіант 15

1. Життєрадісний, внизу, шосейка, прийшов-таки, скажи-но, відповідь, намальований, перевиконали, утворить, зрозумівши, прадідівський, перепис, перемог, випадково, нарешті, вивчатиму, синьо, книжок.

2. В/род/лив/ий, ляк/лив/ий, вс/е/світ, в/тиск/ува/ти, в/тяг/н/ут/ий, вуз/ень/к/ий, газет/н/ий, газ/ува/ти, стеж/ин/а, не/с/терп/н/ість, герой/ськ/ий, а/мораль/н/ий, в'я/л/і/сть, в/чин/ок, глин/я/н/ий, у/гно/єн/ий.

3. Корінь, суфікс; префікс, корінь, закінчення; префікс, корінь, інтерфікс, корінь, закінчення.

4. Проміжок, охолоджувати, відтиск, засніжитися, профзбори, тайком, Перебийніс, возний, вартовий, привласнювач, театральний, сирник, по-чесному, позазаконний, Любов, "Волга", мотоспорт.

5. Пекти, мороз.

6. Гордощі, хитрощі, радощі, веселощі, грубощі, солодощі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V. ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 3

ТЕМА: ІМЕННИК

Мета: Засвоїти теоретичні відомості про іменник як самостійну частину мови (лексико-семантичні, граматичні та синтаксичні особливості); формувати вміння і навички визначати й характеризувати лексико-граматичні категорії іменника, диференціювати вияви системних відношень у іменникі сучасної української мови, удосконалювати культуру мовлення на лексичному рівні.

Завдання 1. Утворіть форми знахідного відмінка однини і множини від поданих іменників. З'ясуйте належність іменник до категорії істот чи неістот.

Завдання 2. Запишіть подані іменники у формі кличного відмінка.

Завдання 3. Визначте відміну поданих іменників. У межах першої та другої відмін – тверду, м'яку та мішану групи.

Завдання 4. Утворіть від поданих іменників форми родового відмінка однини. Поясніть вибір флексії.

Завдання 5. Зробіть повний морфологічний аналіз підкреслених іменників за схемою:

1. Слово, яке аналізується. 2. Початкова форма. 3. Лексико-семантичні категорії : а) власна чи загальна назва; б) з конкретним чи абстрактним значенням; в) назва істоти чи неістоти; г) збірний; ґ) речовинний. 4. Граматичні категорії: а) рід; б) число; в) відмінок. 5. Відміна. 6. Група. 7. Спосіб словотворення. 8. Правопис.

Варіант 1

1. Валет, винищувач, дух, мікроб, народ.

2. Хлопець, школяр, брат, братик, читач, Іван Іванович, Іванко, Івась, швець, дощик, вітер, гай, книгар, майстер, бригадир.

3. Призьба, братова, пропажа, ведмежа, передача, козача, площа, коліща, криниця, гільдія, сваволя, безволя, продаж, одіж, одежа, крайнебо, знайко, жало, дотеп, неп, іспит, в'язень, зелень, безмежжя, хмиз, хмиззя, обличчя, безстрашшя, страх, лиття, поле, придане, море, кошеня, хабар, сталевар, лихвар, товар, дар, верлібр, зубр, фантазер, характер, транспортер, візир, набір, звір, літератор, повтор, метр, качур, щур, бордюр, циркуляр, бджоляр, столяр.

4. Школяр, студент, Мороз (чоловіче прізвище), мороз, вальс, клен, кипарис, апельсин, аркуш, диван, омлет, Донецьк, Париж, Мюнхен, Сибір, Алтай, Донбас, Дон, Дунай, Дністер, кілограм, дециметр, гектар, понеділок, квітень, день, долар, шилінг, мерседес, поршень, двигун, атом, електрон, нейтрон, радіус, овал, ситець, азот.

5. Піти лишень подивиться До царя в палати, Що там робиться, – приходжу: Старишина пузата, Стоїть рядом: сопе, хропе, Та понадувалось, Як індики, і на двері Косо поглядало (Т. Шевченко). Я її годую, я зодягаю, я її на світі держу, а воно, ледащо, мені робити не хоче! (Марко Вовчок).

Варіант 2

1. Ембріон, ідол, козир, розвідник, полк.

2. Слухач, лікар, батько, тато, татко, Сергій Сергійович, Сергійко, кравець, небіж, кінь, голуб, Дніпро, друкар, пан, командир.

3. Діброва, жнива, мережа, небожб, нестача, качб, проща, вусища, мрійниця, мрія, півкуля, ося, екіпаж, подорож, морозиво, соловейко, лекало, харчо, штамп, іврит, кисень, плісень, лівобережжя, залізо, заліззя, патиччя, вись, повір'я, пиття, тире, лице, горе, ластовеня, ластовенятко, ластів'я, ластівка, узвар, бровар, варвар, кочегар, ледар, тембр, кентавр, тренажер, фужер, майстер, монастир, пластир, табір, жайвір, метеор, новатор, літр, мармур, абажур, манікюр, перпендикуляр, пісняр, муляр.

4. Метал, гурт, народ, ансамбль, барвінок, любисток, агрус, вокзал, палац, храм, хлів, курінь, бліндаж, штаб, інститут, завод, майдан, луг, став, майданчик, рівчак, ставок, ураган, холод, жаль, біль, трепет, прогрес, експорт, біг, героїзм, абсолютизм, канон, аналіз, синтез, електроліз, сюжет, жанр, вірш.

5. Тяжко мені сиротою На сім світі жити: Свої люде – як чужії, Ні з ким говорити (Т. Шевченко). Дяка-запорожця вже в школі не було, прислано з города другого, Бугорського, молодого, більш ученого, але лютого, гірше звіра, і п'янюгу такого, якого, казали, світ не бачив (С. Васильченко).

Варіант 3

1. Ансамбль, бомбардувальник, гурт, двигун, двірник.

2. Молодець, учитель, учень, Петро Петрович, Петрик, Петрусь, дух, мудрець, корифей, веселун, кіт, Дунай, пан, диспетчер, проводир.

3. Влада, приبلуда, хижа, княжб, малеча, лелечб, груша, пастушб, дзвіниця, колізія, гривня, сердень, серце, пасаж, тоннаж, тонна, жабо, лігво, парубійко, брязкало, брязкальце, ранчо, поступ, скит, гребінь, приязнь, збіжжя, галузка, галуззя, заріччя, безгрішшя, гріш, гроші, пір'я, відкриття, сонце, есе, зозулення, зозуленятко, буквар, кіновар, бульвар, книгар, скипидар, шедевр, єгер, бюргер, волонтер, пунктир, пухир, витвір, осокір, цукор, спецкор, спектр, лобур, контур, велюр, формуляр, човняр, мбляр.

4. Сонет, ямб, баскетбол, теніс, футбол, вальс, твіст, живопліт, водопровід, світогляд, вигук, заспів, розгляд, науковець, Михайло, учитель, пісок, квас, Хотин, Львів, Донець, Одер, Сиваш, гвинт, олівець, комп'ютер, гектар, грам, процент, карбованець, цент, квадрат, сектор, ромб, відмінок, займенник, синтаксис, склад.

5. Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ! Пощезнуть всі перевертні й приبلуди, І орди завойовників-заброд! (В. Симоненко). Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень (М. Стельмах).

Варіант 4

1. Бичок, змій, дракон, супутник, хор.

2. Добродій, Василь Васильович, Василько, доцент, доктор, професор, друг, власник, генерал, львів'янин, соловей, соловейко, різьбар, сват, пасажир.

3. Віскоза, ознака, загорожа, вельможа, втеча, пригорща, горща, учениця, флотилія, флот, печеня, індічення, трикотаж, пілотаж, пілот, живо, жнива, дядько, рало, гето, олімп, атлет, січень, темінь, роздоріжжя, мотузка, мотуззя, ломаччя, бездушшя, душа, шиття, плоскогір'я, плече, кліше, каре, лисеня, лисенятко, антиквар, бідар, пекар, токар, санітар, коріандр, циліндр, гравер,

сквер, ретушер, кумир, Псалтир, гарнір, коридор, ревізор, стовбур, штукатур, гіпюр, ювіляр, школяр.

4. Спосіб, пісок, квас, борщ, жасмин, очерет, щавель, колектив, клас, оркестр, комітет, клуб, радгосп, світ, степ, яр, жах, сум, розпач, Крим, Сахалін, Індостан, облік, запис, приклад, суходіл, водогін, лісостеп, хокей, фокстрот, роман. Роман, альманах, реалізм, ефект, іспит, протон.

5. Він причепив до свого бриля червоний з вологістю кетяг калини й нитку бабиного літа, заглянув до нашої школи, завзято вдарив у дзвін та й пішов поміж садами в степи крутити крила вітряків. Ні, це не дзвін, а мої надії безмежно запасмились наді мною і в мені (М. Стельмах).

Варіант 5

1. Колектив, бовдур, вимикач дуб, лист.

2. Пан, юнак, Юрій Юрійович, Юрко, Юрась, шанувальник, дід, дідусь, вовк, вовчик, стрілець, водій, воротар, пан, касир.

3. Похибка, сокира, стужа, паранджа, предтеча, шпачб, пригорща, гуща, розумниця, лінія, кишень, мишень, муляж, крадіж, крадіжка, плетиво, стадо, батько, срібло, соло, накуп, дереворит, мігрень, струмінь, підніжжя, гроза, передгрозя, десятиріччя, лопушшя, лопух, перемир'я, повноліття, віче, безе, каное, казкар, коментар, радар, дзвонар, гектар, магістер, бісер, продюсер, бригадир, пузир, хутір, кефір, собор, телевізор, снігур, гарнітур, алюр, маляр, картопляр, екземпляр, муляр, мбляр, столяр.

4. Дар, вир, мир, млин, хлів, курінь, буряк, соняшник, гарбуз, каштан, евкаліпт, кріп, горобець, жук, мікроб, кашель, грип, нежить, ректор, заступник, секретар, олень, Донецьк, Дон, портфель, аркуш, бак, бульдозер, джип, електровоз, конус, круг, квадрат, відсоток, ар, міліметр, понеділок, липень, тиждень, гіпс.

5. Вони тепло вихоплюють малого на лебедині крила та й несуть через діброви, села, ріки до того казкового міста, де скільки хочеш читай книжок і вчися аж на вчителя (М. Стельмах). Були й такі, що допомагали випросити

щось у товариша, налагодити стосунки після сварки, висміяти хвалька, дошкулити комусь (Б. Довженко).

Варіант 6

1. Вірус, екіпаж, кінь, пень, покійник.
2. Секретар, директор, сучасник, Данило Данилович, Данко, знавець, циган, гість, місяць, клієнт, автор, підліток, сват, міліціонер, пастир.
3. Дружба, зірвиголова, сторожа, замша, пастушб, алича, лисичб, шпала, вила, лисиця, лис, лика, лисеня, лисенятко, тітка, тітуся, громаддя, громада, ідеал, ідея, ідейність, шум шумовиння, шумівка, право, правник, шампанське, бильце, безмежжя, межа, передпліччя, плече, безстрашшя, страх, галузь, Світязь, бар, токар, друкар, мавр, літр, сквер, лазер, командир, пузир, кумир, відбір, хутір, якір, агресор, бджоляр, крутояр, повістяр, трубадур, лобур, епіцентр, спектр, знахар, гладіатор, книгар.
4. Водень, газ, гас, жасмин, молочай, ячмінь, планетарій, клуб, Херсон, рукопис, екзамен, Буг, Світязь, Каспій, Черемош, барвінок, метрополітен, спорткомплекс, край, брід, гай, горох, горошок, мармелад, крем, вогонь, іній, землетрус, гнів, інтерес, імпічмент, плюралізм, уряд, кабінет, провайдер, файл, інтерес, імпульс, тиск.
5. Цього року добре зійшла озимина. Городина погано росте на солонцях. На базарі повно винограду й садовини (3 посібника). В землі віки лежала мова і врешті вибилась на світ. О мово, ноче колискова! Прийми мій радісний привіт (О. Олесь).

Варіант 7

1. Змій, квартет, небіжчик, паразит, плазмодій.
2. Учитель, мудрець, Михайло Михайлович, Мишко, Михась, киянин, Київ, тато, татусь, пацієнт, друг, юнак, владар, мбляр, брат.
3. Ложа, ложе, суша, листоноша, свіча, індичб, гущавина, жорна, жриця, жрець, причастя, причасність, угіддя, угода, провінціал, провінція, трюм,

трюмо, сяйво, пальне, паливо, зеренце, бездоріжжя, сорокаріччя, роковини, бездушшя, душа, духовність, прив'язь, витязь, ледар, зіздар, кобзар, килимар, пекар, пролетар, гусар, вівчар, сухар, мочар, шедевр, менеджер, мундир, монастир, імбир, сатир, проводир, нівелір, якір, намір, жанр, жар, декор, Ігор, стовбур, глазур, ковзаняр, муляр.

4. Анапест, двовірш, епіграф, звукоряд, життєпис, Поділ, Памір, Прованс, баобаб, іконопис, іконостас, альпініст, бас-гітарист, директор, сон, скрип, мілілітр, арахіс, архів, баласт, баланс, Бенілюкс, Берлін, бейсбол, брус, вакуум-насос, відчай, візит, намет, урожай, циліндр, гіпюр, голод, Гольфстрім, грамзапис, драматизм, доторк.

5. Малеча танцювала на майданчику (3 посібника). Мрію я зібрать слова-жарини, з них вінок сплести трудівнику, воїну, що долю для людини виборів у непогідь важку (Л. Забаишта).

Варіант 8

1. Натовп, козачок, плуг, оселедець, труп.

2. Юрист, правознавець, правник, Ігор Ігорович, Ігорко, кравець, простак, бородань, край, Чернігів, хірург, сторож, педіатр, сват, книгар.

3. Олімп, атлет, січень, темінь, роздоріжжя, мотузка, мотуззя, ломаччя, бездушшя, душа, шиття, плоскогір'я, плече, кліше, каре, лисеня, лисенятко, антиквар, бідар, пекар, токар, санітар, коріандр, циліндр, гравер, сквер, ретушер, кумир, Псалтир, гарнір, коридор, ревізор, стовбур, штукатур, гіпюр, ювіляр, школяр, віскоза, ознака, загорожа, вельможа, втеча, пригорща, горща, учениця, флотилія, флот, печеня, індиченя, трикотаж, пілотаж, пілот, живо, жнива, дядько, рало, гето.

4. Відступ, експрес, еліпс, Ельзас, жовтоцвіт, звіт, кар'єр, картон, кіловольт, кокос, ліризм, льодохід, мис, надріз, наклад, обов'язок, Остер, реванш, рефрен, Тернопіль, Севастополь, снігопад, смог, паскаль, трамвай, тролейбус, автобус, префікс, присудок, лимон, лиман, гранат, стрій, батальйон, гурт.

5. Попереду, десь зовсім близько, впоперек шляху, синіло небо, позаду в просторих низинах на кілометри розкинулись плавні своєю клубкуватою, рябою від сонця, ніби зернястою зеленню (О. Гончар). За гречками знову захвилювались дорідні жита, а ось у долині полягали снопи, як воїни (М. Стельмах).

Варіант 9

1. Тип, туз, домовик, табун, мрець.

2. Філолог, народ, боягуз, Назар Назарович, Назарко, покупець, творець, лірник, чумаки, крутий, драматург, Довбуш, косар, брат, ювіляр.

3. Безгрішшя, гріш, гроші, пір'я, відкриття, сонце, есе, зозулення, зозуленятко, буквар, кіновар, бульвар, книгар, скипидар, шедевр, єгер, бюргер, волонтер, пунктир, пухир, витвір, осокір, цукор, спецкор, спектр, лобур, контур, велюр, формуляр, човняр, мбляр, влада, прибудда, хижа, княжб, малеча, лелечб, груша, пастушб, дзвіниця, колізія, гривня, сердень, серце, пасаж, тоннаж, тонна, жабо, лігво, парубійко, брязкало, брязкальце, ранчо, поступ, скит, гребінь, приязнь, збіжжя, галузка, галуззя, заріччя.

4. Йогурт, гарт, повітрообмін, обшук, мотоспорт, тропак, гопак, краков'як, наколінник, метал, меч, квасок, спосіб, абзац, долар, дизель, електровоз, успіх, прибуток, Донбас, іменник, Байкал, інститут, штаб, ансамбль, азот, вокзал, натовп, луг, мед, медок, живопліт, Кавказ, екіпаж, інвентар, портрет, рот, сюжет.

5. Співи, танці, жарти, ігри в горюдуба, довгої лози, нелина, жмурки, гра на сопілці, ріжках, гусях, грім бубнів, різні витівки і пустощі – чого тільки не набачилася й не наслухалася темна, таємнича купальська ніч, що здавалася ще темнішою і таємничішою від могутніх спалахів золотистого полум'я, крику наполоханих сов та ухканні лісовиків і русалок у непролазних нетрях і хащах предковичного лісу (Б. Малик).

Варіант 10

1. Робот, труп, рій, трактор, провідник.

2. Працівник, голуб, боягуз, голубочок, Олександр Олександрович, Сашко, Олесь, літописець, швець, свідок, неборак, злодій, Кармелюк, кочегар, сват, столяр.

3. Лице, горе, ластовеня, ластовенятко, ластів'я, ластівка, узвар, бровар, варвар, кочегар, ледар, тембр, кентавр, тренажер, фужер, майстер, монастир, пластир, табір, жайвір, метеор, новатор, літр, мармур, абажур, манікюр, перпендикуляр, пісняр, діброва, жнива, мережа, небожб, нестача, качб, проща, вусища, мрійниця, мрія, півкуля, ося, екіпаж, подорож, морозиво, соловейко, лекало, харчо, штамп, іврит, кисень, плісень, лівобережжя, залізо, заліззя, патиччя, вись, повір'я, пиття, тире, муляр.

4. Школяр, студент, Мороз (чоловіче прізвище), мороз, вальс, клен, кипарис, апельсин, аркуш, диван, омлет, Донецьк, Париж, Мюнхен, Сибір, Алтай, Донбас, Дон, Дунай, Дністер, кілограм, дециметр, гектар, понеділок, квітень, день, долар, шилінг, мерседес, поршень, двигун, атом, електрон, нейтрон, радіус, овал, ситець, азот.

5. Шляхетська аристократія, вважаючи гуртківців зрадниками дворянського стану, зненавиділа їх, а надто Антоновича як провідника антишляхетських ідей (О. Киян). Мені здається, що торг винами тутечки пішов би непогано (І. Нечуй-Левицький).

Варіант 11

1. Лопух, ворона, Юпітер, короїд, мавка.

2. Юрист, правознавець, правник, Ігор Ігорович, Ігорко, кравець, простак, бородань, край, Чернігів, хірург, сторож, педіатр, сват, книгар.

3. Іспит, в'язень, зелень, безмежжя, хмиз, хмиззя, обличчя, безстрашшя, страх, призьба, братова, пропажа, ведмежа, передача, козака, площа, коліща, криниця, гільдія, сваволя, безволя, продаж, одіж, одежа, крайнебо, знайко, жало, дотеп, неп, лиття, поле, придане, море, кошеня, хабар, сталевар, лихвар, товар, дар, верлібр, зубр, фантазер, характер, транспортир, візир, набір, звір, літератор, повтор, метр, качур, щур, бордюр, циркуляр, бджоляр, столяр.

4. Метал, гурт, народ, ансамбль, барвінок, любисток, агрус, вокзал, палац, храм, хлів, курінь, бліндаж, штаб, інститут, завод, майдан, луг, став, майданчик, рівчак, ставок, ураган, холод, жаль, біль, трепет, прогрес, експорт, біг, героїзм, абсолютизм, канон, аналіз, синтез, електроліз, сюжет, жанр, вірш.

5. Микола мовчки вийшов у садок... Він усе думав, нащо то бог так вчинив, що недобре розділив долю між людьми: одним дав панство, й степи, й лани, а другим дав важку працю, бідність та трохи не торби (*І. Нечуй-Левицький*).

Варіант 12

1. Демон, краб, зірка, мікроб, лісовик.

2. Пан, юнак, Юрій Юрійович, Юрко, Юрась, шанувальник, дід, дідусь, вовк, вовчик, стрілець, водій, воротар, пан, касир.

3. Вежа, притча, онучб, пташа, паша, саранча, дитинча, шана, княжна, співпраця, двоголосся, голос, жолуддя, жолудь, портал, героїзм, герой, шитво, шиття, віконце, вікно, роздоріжжя, просторіччя, річ, узвишшя, вись, мазь, ферзь, навар, жнивар, ангар, радар, трудар, сопілкар, гейзер, кучер, поводитир, проводир, візир, козир, еліксир, банкір, витвір, гумор, професор, ювіляр, бетоняр, мбляр, зброяр, пращур, качур, лобур, звір, кір, пастир, мольфар, гончар, зубр.

4. Сонет, ямб, баскетбол, теніс, футбол, вальс, твіст, живопліт, водопровід, світогляд, вигук, заспів, розгляд, науковець, Михайло, учитель, пісок, квас, Хотин, Львів, Донець, Одер, Сиваш, гвинт, олівець, комп'ютер, гектар, грам, процент, карбованець, цент, квадрат, сектор, ромб, відмінок, займенник, синтаксис, склад.

5. Після довгого літнього дня, коли сонце сідає, а розпечена земля поволі скидає з себе золоті шати, коли на бліде, втомлене днем небо з'являються крадькома несміливі зорі, в останньому промінці сонця справляє грища мушва, а дивно м'яке, злото-рожеве повітря приймає віддаль бузкові тони і робить простори ще ширшими і глибшими, – Маланка з Гафійкою волочать курною дорогою утому тіла й приємне почуття скінченого дня (*М. Коцюбинський*).

Варіант 13

1. Бактерія, студентство, зграя, какаду, пальма.

2. Добродій, Василь Васильович, Василько, доцент, доктор, професор, власник, генерал, львів'янин, соловей, соловейко, різьбар, сват, пасажир.

3. Пряжа, потерча, круча, афіша, праща, нетрища, малеча, козачб, споруда, газда, мурава, мурави ця, повчання, учень, учениця, безлюддя, людина, люди, фінал, фініш, крем, чудо, горе, тире, подружжя, подруга, сторіччя, річниця, лопушшя, лопух, фестиваль, емаль, хабар, різьбар, різьбяр, буквар, владар, господар, ложкар, ветлікар, тротуар, кадр, гравер, мир, пунктир, пластир, пастир, набір, комар, якір, явір, колір, собор, прокурор, фільтр, амур, цегляр, екземпляр, контур, циркуляр.

4. Школяр, студент, Мороз (чоловіче прізвище), мороз, вальс, клен, кипарис, апельсин, аркуш, диван, омлет, Донецьк, Париж, Мюнхен, Сибір, Алтай, Донбас, Дон, Дунай, Дністер, кілограм, дециметр, гектар, понеділок, квітень, день, долар, шилінг, мерседес, поршень, двигун, атом, електрон, нейтрон, радіус, овал, ситець, азот.

5. Я – українець. Над Дніпром стоїть в саду вишневім хата, кущі калини під вікном, криниця, журавель з цебром і скибка місяця щербата... Там я родивсь під спів зозуль (*I. Нех*).

Варіант 14

1. Гедзь, печена качка, зграя, гурт, гопак.

2. Пан, юнак, Юрій Юрійович, Юрко, Юрась, шанувальник, дід, дідусь, вовк, вовчик, стрілець, водій, воротар, пан, касир.

3. Хижа, лоша, площа, коліща, задача, лелечб, шульга, волога, живиця, повноправ'я, право, передгроззя, гроза, сокіл, соколя, криголам, мадам, кіновар, бульвар, книгар, скипидар, шедевр, єгер, бюргер, волонтер, пунктир, пухир, витвір, осокір, цукор, спецкор, спектр, лобур, контур, велюр, формуляр, човняр, мбляр, влада, приبلуда, хижа, княжб, малеча, груша, пастушб, дзвіниця, колізія, гривня, серденя, серце, пасаж, тоннаж, тонна, жабо, лігво, парубійко, брязкало,

брызкальце, ранчо, поступ, скит, гребінь, приязнь, збіжжя, галузка, галуззя, заріччя.

4. Фарс, страх, землетрус, студент, ведмідь, пароплав, тролейбус, вівторок, грам, ромб, аналіз, нейтрон, гараж, штаб, комітет, нарис, дактиль, борщ, сором, Париж, Дністер, Буг, нарис, роман, прибуток, вислів, гай, гайок, дуб, синтез, трикутник, том, водогін, коридор, зал, Китай, Сибір, запис, квасок.

5. Ростить скоріш, хлоп'ята, на підмогу дідусеві (П. Куліш). На ній та сама плахта й горсетка, що мала колись у Ковалівці, лиш жовтих троянд не видно у волоссі (Б. Лепкий). Невольники принесли дорогі страви і поставили на столі перед гістьми (І. Нечуй-Левицький).

Варіант 15

1. Домовик, відьма, покійник, валет, бактерія.

2. Слухач, лікар, батько, тато, татко, Сергій Сергійович, Сергійко, кравець, небіж, кінь, голуб, Дніпро, друкар, пан, командир.

3. Братова, пропажа, ведмежа, передача, козака, площа, коліща, криниця, гільдія, сваволя, безволя, продаж, одіж, одежа, крайнебо, знайко, жало, дотеп, неп, іспит, в'язень, зелень, безмежжя, хмиз, хмиззя, обличчя, безстрашшя, страх, лиття, поле, придане, море, кошень, хабар, сталевар, лихвар, товар, дар, верлібр, зубр, фантазер, характер, транспортер, візир, набір, звір, літератор, повтор, метр, качур, щур, бордюр, циркуляр, бджоляр, столяр.

4. Дар, вир, мир, млин, хлів, курінь, буряк, соняшник, гарбуз, каштан, евкаліпт, кріп, горобець, жук, мікроб, кашель, грип, нежить, ректор, заступник, секретар, олень, Донецьк, Дон, портфель, аркуш, бак, бульдозер, джип, електровоз, конус, круг, квадрат, відсоток, ар, міліметр, понеділок, липень, тиждень, гіпс.

5. Із вагонів посипалися люди, мов картопля із продертого мішка (Л. Панч). В материне відталє серце сіялись і сіялись Маркові слова, як під новий рік сіється в хаті жито-пшениця і всяка пашиниця (М. Стельмах). Стоїть дитина, на сирітку схожа... І до щоки хустинку приклада. І очі глибочезні, як вода (Л. Гірник).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – С. 16 – 93.
2. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004 – С. 7 – 18.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика укр. мови / І. Р. Вихованець. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – С. 44 – 121.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів ВНЗ / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – С. 33 – 89.
5. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – С. 5 – 13.
6. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 3 – 12.
7. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 17 – 22.
8. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 6 – 10.
9. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К., 1998. – С. 7 – 13.
10. Передрій Г. Г. Лексика і фразеологія української мови / Г. Г. Передрій, Г. М. Смолянїнова. – К., 1983. – С. 14 – 35.
11. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева. – К. : Знання, 2010. – С. 56 – 81.

12. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1997. – 493 с.

13. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1994. – С. 194 – 222.

14. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.

15. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.

16. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 2001. – С. 115 – 134.

17. Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), О. І. Зяблюк та ін. – 2-е вид. випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.

18. Цілина М. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [навч. посібник для дистанційного навчання]. – К. : Університет «Україна», 2009. – С. 12 – 14.

19. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова : модульний курс : навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – С. 375 – 405.

20. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2005. – С. 299 – 330.

Допоміжна

1. Бобух Н. М. Словник антонімів поетичної мови / Н. М. Бобух. – К. : Вид.-полігр. центр КиМУ, 2004. – 297 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

3. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. школа, 1986. – 221 с.
4. Демська О. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів : Фенікс, 1996. – 224 с.
5. Деркач М. П. Короткий словник синонімів української мови / М. П. Деркач. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 209 с.
6. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – Ч. 1. – 402 с.
7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 15000 синонімічних рядів [Електронний ресурс] / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 472 с. – Режим доступу до словн. : <http://slovopedia.org.ua/41/53392-0.html>
8. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови : Учб. посібник / Ю. О. Карпенко. – Одеса, 1996. – 144 с.
9. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. шк., 1985. – 152 с.
10. Полюга Л. М. Словник антонімів / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2004. – 275 с.
11. Розгон В. В. Фонетика, фонологія, графіка й орфографія сучасної української мови : навчально-методичний посібник для студентів / В. В. Розгон. – Вид. 6-е, доп. і переробл. – Умань : ФОП Жовтий 2014. – 168 с.
12. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.
13. Сучасна українська мова : Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. – 435 с.
14. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка, орфографія : навчально-методичний посібник для студентів-філологів вищих навчальних закладів / уклад. З. І. Комарова, В. В. Розгон. – Умань., 2014. – 213 с.

Довідкова

1. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, С. І. Чернов. – К. : Вища шк., 1989. – С. 26 – 35.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985.
3. Головащук С. І. Складні випадки наголошення : Словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995. – 191 с.
4. Головащук С. І. Словник наголосів / С. І. Головащук. – К., 2003. – 319 с.
5. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001. – 224 с.
6. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2002. – 912 с.
7. Клименко Н. Ф. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим. – К. : УкрНДІПСК, 1998. – 434 с.
8. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : Зб. вправ : навч. посібник / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – К. : Вища шк., 2003. – С. 73 – 85.
9. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К., 1984. – 629 с.
10. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга – Л. : Світ, 2001. – 448 с.
11. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
12. Сучасна українська мова : підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2005. – С. 142 – 147.

13. Ужченко В. Д. Сучасна українська мова : Зб. вправ і завдань : навч. посібник / В. Д. Ужченко, Т. П. Терновська, Т. С. Маркотенко. – К. : Вища шк., 2006. – С. 73 – 74.

14. Українська мова : Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К., 2000. – 750 с.

15. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс : навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – С. 375 – 385.

16. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2006. – С. 299 – 310.

17. Яценко І. Т. Морфемний аналіз [Текст]: словник-довідник : у 2 т. / [І. Т. Яценко; ред. Н.Ф. Клименко]. – К. : Вища школа, 1980. – Т. 1. А–Н. – 1980. – 355 с.

18. Яценко І. Т. Морфемний аналіз [Текст] : словник-довідник: у 2 т. / [І. Т. Яценко]. – К. : Вища школа, 1981. – Т. 2. О–Я. – 1981. – 352 с.

Електронні ресурси

1. Грещук В. Сучасна дериватологія : деякі підсумки й перспективи / В. Грещук. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf

2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський. – К., 1998. – Режим доступу : http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf

3. Ковтун І. М. Морфеміка. Словотвір. Методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації позааудиторної самостійної роботи студентів. – Режим доступу : <http://zavantag.com/docs/1821/index-12639-1.html>

4. Козленко І. Систематизація базових термінів сучасної морфології. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Um/2009_39.pdf

5. [Морфема как минимальная значимая единица языка. Виды ...](#) –

Режим доступу :

http://yazikoznanue.ucoz.ru/publ/sessija_shpargalki_jazykovedenie/morfema_kak_minimalnaja_znachimaja edinica_jazyka_vidy_morfem_morfemika_i_slovoobrazovani_e_funkcionalnyj aspekt_izuchenija_zvukov_rechi/1-1-0-36

6. Плющ М. Я. Граматика української мови : У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : Підручник / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. –

Режим доступу : http://lib.mdpu.org.ua/load/Library/plush_gramatika_ukr_movi.pdf

7. Словничок таємної мови лірників та шаповалів [Електронний ресурс]. –
Режим доступу : <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm>.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Самостійна робота студента є основним видом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час.

Ціллю самостійної роботи є вироблення у студентів навичок і вмінь працювати з літературою, віднаходити головні, стрижневі аспекти проблем, що потребують засвоєння, здатності визначити свою позицію щодо дискусійних ідей чи концепцій і аргументовано її відстояти.

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем програми курсу “Сучасна українська мова” в цілому, так і деяких розділів, тем (блоків); підготовка реферативних матеріалів із важливих проблем навчальної дисципліни, робіт дослідницького характеру.

Під час контролю виконання завдань для самостійного опрацювання **оцінці** можуть **підлягати**:

- самостійне опрацювання тем загалом чи окремих питань;
- самостійне опрацювання першоджерел;
- написання та публічний захист рефератів, есе;
- підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів;
- транскрибування як еталонних, так і інших зразків радіо- та телемовлення тощо;
- самостійна підготовка виразного читання (виголошення) різних жанрово-стилістичних текстів.

Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється у вигляді:

- написання реферату (змістові модулі № 1, № 2);
- написання дослідницької роботи (змістові модулі № 1, № 2).

Самостійна робота студентів оцінюється в діапазоні від 0 до 1 бала.

Критерії оцінювання реферату (дослідницької роботи):

•глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція (аналітично-критичний огляд літератури з проблеми, власний дослідницький матеріал, його аналіз і класифікація) – 1 бал;

•обґрунтоване розкриття проблеми – 0.8 – 1 бал;

•тема розкрита неповно – 0.4 – 0.7 балів;

•реферат суто компілятивного рівня – 0.1 – 0.4 бала;

•реферат не зарахований – 0 балів.

Критеріями оцінки при виконанні ***письмових завдань*** можуть бути:

- повнота розкриття питання;
- правильність виконання практичних завдань;
- цілісність, систематичність, логічна послідовність;
- уміння формулювати висновки;
- грамотність й акуратність оформлення письмової роботи.

Тема 1. Лексикологія як мовознавча дисципліна.

Слово та його лексичне значення

I. Опрацювати теоретичні запитання.

1. Розділи лексикології: семасіологія, етимологія, ономасіологія.
2. Парадигматичні та синтагматичні відношення слів.
3. Ономастика як наука про власні найменування.

Методичні рекомендації

1. Лексикологія вивчає словниковий склад мови як систему, а також основні типи лексичних значень слів. Зважаючи на це, студентам бажано ретельно ознайомитися із семасіологією, етимологією, ономасіологією як розділами науки, об'єктом вивчення яких є окремі питання лексикології.

2. Слова мови та їх значення становлять один із ярусів мовної структури – лексико-семантичну систему. Парадигматика й синтагматика – системні аспекти у вивченні мови. Парадигматичні відношення слів – це відношення на основі спільності або протилежності їх значень, які перебувають у відношенні опозиції (синонімія, антонімія, лексико-семантичні групи, поля тощо). Синтагматичні відношення – це лінійні, контекстні зв'язки слова, його сполучуваність.

3. Досліджуючи особливості встановлення, розвитку й функціонування науки про власні назви, слід звернути увагу на поділ згаданого розділу мовознавства за напрямками та об'єктом дослідження, а також запам'ятати термінологічні «тріади» (наприклад, топонім – топонімія – топоніміка) кожного з розділів ономастики.

Таким чином, студенти повинні **знати**: відомості про об'єкт і предмет лексикології; особливості формування та розвитку української лексикології XIX – поч. XXI ст.; основні концепції лексичного значення слова; базові терміни семасіології; особливості структури лексичного значення слова та його вияви залежно від парадигматичних і синтагматичних відношень; зміни в значенні слова, що відбуваються в результаті метонімічних та метафоричних перенесень.

Студенти повинні **вміти**: здійснювати лексикологічний аналіз слова; виділяти й характеризувати повнозначні та неповнозначні слова, оніми та апелятиви, конкретні та абстрактні назви; визначати в тексті слова, ужиті в прямому та переносному значеннях, характеризувати вид перенесень; визначати семантичну структуру полісемічного слова; виявляти відмінності між лексичними значеннями слова та складати тексти відповідно до вимог певного стилю; добирати ілюстрації до різних конструкцій метафоричних і метонімічних перенесень.

II. Дати відповідь на запитання.

1. Визначте об'єкт і предмет лексикології як самостійної науки. 2. Назвіть основні аспекти та напрямки вивчення лексичного складу сучасної української мови. 3. Які провідні тенденції характеризують розвиток новітньої української лексикології? 4. У чому виявився вплив О. О. Потебні на становлення української лексикології? 5. З якими мовознавчими дисциплінами пов'язана лексикологія? У чому виявляється цей зв'язок? 6. Визначте слово як основну лексичну одиницю? Які ознаки слова ви знаєте? 7. Які слова називаються повнозначними і неповнозначними? 8. Що вивчає семасіологія? 9. Дайте визначення термінам *лексема*, *семема*, *сема*, *семантична структура значення*, *лексико-семантичний варіант*. 10. Поясніть, у чому полягає *звуження*, *розширення* та *зміщення* лексичного значення слова? Наведіть приклади. 11. Розкрийте значення термінів: *“лексичне значення”*, *“граматичне значення”*, *“граматична форма”*, *“граматична категорія”*? 12. Які типи лексичних значень слова ви знаєте? Розкрийте їх суть. Наведіть приклади. 13. Назвіть основні причини виникнення багатозначності слова. 14. Дайте визначення метафори та схарактеризуйте її типологічні ознаки. 15. Що називається метонімією? Назвіть її основні ознаки. 16. Наведіть характерні метонімічні конструкції полісемії, що відображають розвиток лексичної семантики у сфері іменників, прикметників, дієслів.

III. Розкрити значення термінів: антропоніміка, ономастика, ергономіка, парадигматика, етимологія, семасіологія, зооніміка, синтагматика, космоніміка,

теоніміка, лексикологія, топоніміка, лексико-семантична система, хрононіміка, ономасіологія.

IV. Виконати практичне завдання.

1. Дібрати з тлумачних словників української мови декілька слів, лексичне значення яких змінилося (стало ширшим або звузилося).

2. Прочитати різні визначення слова. Чим вони подібні? Чи всі ознаки слова враховано в цих визначеннях?

Про неможливість визначення слова говорив Е. Сепір: «Перша наша спонuka – визначити слово як мовний символ, що відповідає певному поняттю. Але... подібне визначення немислиме». А російський мовознавець Л. В. Щерба, який вивченню слова присвятив значну частину своїх праць, засумнівався загалом в існуванні такого поняття: «Насправді, що таке слово? Я думаю, що в різних мовах це буде по-різному. Із цього, власне, виходить, що поняття «слово» загалом не існує»...

Більшість же мовознавців вважають, що слово – найконкретніша мовна одиниця, основна і базисна. Мова – це насамперед мова слів, а не форм чи звуків. Тому-то спроби дати дефініцію слова не припиняються. Наведемо деякі з визначень:

«Слово – найважливіша одиниця мови, яка позначає явища дійсності та психічного життя людини і звичайно однаково розуміється колективом людей, які розмовляють однією мовою й історично пов'язані між собою» (Р. О. Будагов).

«Слово – граничний складник речення, здатний безпосередньо співвідноситися з предметом думки» (О. С. Ахманова).

«Слово – найменша смислова одиниця мови, вільно відтворювана в мовленні для побудови висловлювань» (Б. М. Головін).

«Слово – мінімальна структурно-семантична одиниця мови, яка виражає своїм звуковим складом поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їхні ознаки чи відношення між ними, вільно відтворюється в мовленні і служить для побудови висловлювань» (Д. І. Ганич, І. С. Олійник).

«Слово – оформлена за нормами даної мови, неподільна на менші подібні єдності мовна одиниця, що складається із звуку чи комплексу звуків і називає певні предмети, процеси і явища об'єктивної дійсності та їх ознаки, або тільки вказує на них чи на відношення між ними, або виражає емоційно-вольові прояви» (Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич).

Як бачимо, для всіх визначень спільним є акцентування на смисловому аспекті слова (щось позначає). Інші ознаки визначень не збігаються (М. Кочерган).

3. Проаналізувавши ці та інші дефініції слова, сформулювати й записати власне його визначення.

V. Опрацювати статті провідних дослідників лексикології.

1. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7 – 12.

2. Хом'як І. Взаємодія літературної мови і діалектів / І. Хом'як // Мовознавство. – 2000. – № 10. – С. 12 – 13.

Форми звітності: співбесіда; виконання вправ, термінологічний диктант; виступи з доповідями та повідомленнями на занятті.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 17 – 22.

2. Передрій Г. Г. Лексика і фразеологія української мови / Г. Г. Передрій, Г. М. Смолянінова. – К., 1983. – С. 14 – 35.

3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 5 – 45.

4. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 98 – 130.

Допоміжна

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Інформаційні ресурси

1. bdpu.org
2. медіатека (56208):
 - http: //www.ukrcenter.com
 - http: //www.lib.ua-ru.net
 - http: //www.mova/info
 - http: //www.rozum.org.ua
 - http://www.slovnyk.net
 - http://www.wikipedia.org
 - http://www.ukr-in-school.edu-ua.net
 - http://www.nsu.ru/education/virtual/discourse.htm
3. Лінгвістичний портал – <http://www.mova.info>
4. Словники й енциклопедії онлайн – <http://rozum.org.ua>
5. Сайт про українську мову – <http://ukrajinskamova.org.ua>
6. Основні правила української орфографії – <http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/3167/1/d060013.pdf>

Тема 2. Системні зв'язки в лексиці

I. Опрацювати теоретичні запитання.

1. Джерела й причини виникнення синонімів.
2. Логічна основа антонімії. Критерії антонімічності лексичних одиниць.
3. Енантіосемія та оксюморон.
4. Лексична омонімія: визначення, критерії розпізнавання лексичних омонімів.

Методичні рекомендації

Студенти повинні **знати**: відомості про основні погляди на парадигматичні відношення в лексиці; зміст і обсяг понять синонімія, антонімія, омонімія, паронімія; причини і шляхи розвитку парадигматичних відношень; структурно-семантичні, генетичні види антонімічних та омонімічних лексичних одиниць; причини появи евфемізмів і перифраз; стилістичні функції синонімів, антонімів, омонімів, паронімів у сучасній українській літературній мові.

Студенти повинні **вміти**: відрізнати абсолютні синоніми від часткових; розмежовувати омонімічні слова від полісемічних; виявляти та характеризувати різні види синонімів; визначати структуру синонімічного ряду та відмінності між його компонентами; виявляти логічну основу антонімії, характеризувати структурні та семантичні типи лексичних антонімів; з'ясовувати залежність антонімії та синонімії від багатозначності; розпізнавати омонімічні одиниці в тексті; визначати походження та структуру лексичних омонімів; розпізнавати та пояснювати паронімічні одиниці в тексті; добирати слова для ілюстрації усіх виявів системних зв'язків у лексичному складі сучасної української літературної мови.

II. Дати відповідь на запитання.

1. Які слова називаються синонімами? Що таке лексичні синоніми?
2. Назвіть основні причини виникнення синонімів.
3. Які джерела розвитку синонімії ви знаєте?
4. Що називається частковою синонімією?
5. Які синоніми належать до повних синонімів?
6. Які синоніми називаються абсолютними?
7. Хто із науковців займався дослідження явища антонімії?
8. У чому виявляється явище антонімії?
9. Які слова можна вважати антонімами? Наведіть приклади.
10. Назвіть парадигму семантичних протилежностей (логічну основу антонімії).
11. Які Ви знаєте критерії виділення лексичних антонімів?
12. Поясніть суть лексико-семантичних, граматичних і функціональних критеріїв виділення антонімів.
13. Які семантичні типи антонімів Вам відомі? Наведіть приклади.
14. Чи від усіх слів можуть утворюватися антонімічні пари?
15. У чому полягає явище омонімії?
16. Що таке омонімія у вузькому та

широкому розумінні? 17. Які слова називаються лексичними омонімами? 18. Які критерії виявлення омонімів Ви знаєте? 19. Які омоніми називаються мовними та мовленнєвими? Проілюструйте відповідь прикладами. 20. Розкажіть про типи омонімів за походженням.

III. Розкрити значення термінів: домінанта синонімічного ряду, евфемізми, афоризми; лексичні омоніми, омонімія, оксюморон, парадокс, омографи, омофони, омоформи, пароніми, синонімія, синонімічний ряд, стилістичні синоніми.

IV. Виконати практичне завдання.

1. *Запишіть назви художніх і публіцистичних творів, кінофільмів, що побудовані на антонімії та у яких влучно використано оксиморон.*

2. *Напишіть невеличке оповідання на одну із запропонованих тем, використовуючи різні типи антонімів: «День і ніч», «Минуле і майбутнє», «Тьма і світло», «Ненависть і любов».*

3. *Зі «Словника паронімів української мови» (К., 1986) випишіть 10 пар паронімів, указавши на відмінності між ними в значенні і на можливості помилки у їх використанні.*

4. *Утворити словосполучення, дібравши із слів, поданих у дужках, відповідне за змістом до поданих паронімів. Користуючись «Словником паронімів української мови» Д. Г. Гринчишина й О. А. Сербенської, з'ясувати значення паронімів.*

Опанувати, запанувати (матеріал, в душі), прощати, прощатись(з другом, образу), відрізняти, розрізняти (звуки, звук від літери), відчитати, прочитати (листа, сина за спізнення), любий, улюблений (край, робота), кінцевий, прикінцевий (абзац, результат), людський, людяний (місце, ставлення), писемний, письменний (пам'ятка, людина), адрес, адреса (проживання, вітальний), контингент, континент (далекий, точний), дружний, дружній (група, порада), програмний, програмовий (виклад матеріалу, документ), привид, привід (до непорозуміння, з'являвся).

Форми звітності: бесіда з елементами проблемного навчання; тестування;

пояснення; робота зі словниками; виконання вправ; випереджувальне завдання.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 22 – 24.

2. Омонімія : аспектологія, проблематика. Філологічна розвідка з лексикології та стилістики / Упор. Г. І. Кузьменко. – К. : ВЦ “Київський університет”, 2000. – С. 5 – 12.

3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 45 – 60.

4. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 149 – 174.

Довідкова

1. Бобух Н. М. Словник антонімів поетичної мови / Н. М. Бобух. – К. : Вид.-полігр. центр КиМУ, 2004. – 297 с.

2. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. школа, 1986. – 221 с.

3. Демська О. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів : Фенікс, 1996. – 224 с.

4. Деркач М. П. Короткий словник синонімів української мови / М. П. Деркач. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 209 с.

5. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : близько 15000 синонімічних рядів [Електронний ресурс] / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 472 с. – Режим доступу до словн. : <http://slovopedia.org.ua/41/53392-0.html>

6. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. шк., 1985. – 152 с.

7. Полюга Л. М. Словник антонімів / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2004. – 275 с.

Тема 3. Генезис лексичного складу сучасної української мови.

Успадкована лексика

I. Опрацювати теоретичні запитання.

1. Суржик як мовна проблема.
2. Іншомовна лексика в сучасній українській мові (в ОДС, науковому, публіцистичному стилі, у молодіжному жаргоні, у мові реклами).
3. Вплив глобалізаційних процесів на національні мови.
4. Старослов'янізми: їх типи та особливості функціонування в російській та українській мовах.
5. Мода на особові імена.
6. Українсько-білоруські (німецькі, польські, російські, румунські, словацькі, тюркські, угорські, чеські) мовні контакти.

Методичні рекомендації

Студенти повинні **знати**: відомості про походження та розвиток лексичного складу сучасної української літературної мови; особливості формування лексичного складу сучасної української літературної мови на основі успадкованої лексики; основні тематичні групи успадкованої лексики; історичні шари успадкованої лексики та їх місце і роль у розвитку лексичного складу української мови; джерела запозичення лексики, відомості про основні групи запозичень з індоєвропейських мов; формальні та семантичні ознаки запозиченої лексики; особливості освоєння запозиченої лексики.

Студенти повинні **вміти**: виявляти в тексті запозичену та успадковану лексику; визначати джерело походження запозиченої лексики; добирати до запозичених слів українські відповідники; виокремлювати слова з іншомовними коренями та пояснювати їхнє значення; характеризувати функції та семантичні властивості успадкованої та запозиченої лексики української мови.

II. Дати відповідь на запитання.

1. У чому полягають основні проблеми диференціації лексичного складу української мови з погляду походження? 2. Які групи лексики з погляду походження наявні в українській літературній мові? 3. Яка лексика називається успадкованою? 4. Дайте характеристику індоєвропейської лексики у складі сучасної української мови. Наведіть приклади індоєвропейської лексики. 5. Яка лексика називається праслов'янською (спільнослов'янською)? Назвіть її основні ознаки та тематичні групи. 6. Охарактеризуйте власне українську лексику. 7. Чим зумовлюється значущість успадкованої лексики для розвитку лексичного складу сучасної української мови? 8. Назвіть та схарактеризуйте основні чинники формування національної мовної картини світу. 9. Яка лексика називається запозиченою? Наведіть приклади запозиченої лексики. 10. Дайте визначення терміну *запозичення*. 11. У чому полягає різниця між *варваризмом* та *екзотизмом*? Наведіть приклади варваризмів та екзотизмів. 12. Розкрийте поняття “*калька*”? Наведіть приклади кальок. 13. Які слова називаються інтернаціоналізмами? 14. Назвіть основні ознаки старослов'янізмів (фонетичні, словотвірні, семантико-стилістичні). 15. Назвіть основні ознаки латинізмів і грецизмів. 16. Які основні особливості тюркізмів, запозичених сучасною українською мовою? 17. Назвіть характерні ознаки полонізмів у складі сучасної української мови. 18. Схарактеризуйте властиві ознаки слів, запозичених з англійської та французької мов. 19. Назвіть особливості фонетичного та граматичного освоєння іншомовної лексики. 20. У чому полягає місце і роль лексики іншомовного походження у розвитку лексичного складу сучасної української мови?

III. Розкрити значення термінів: запозичення, екзотизм, калька, варваризм, суржик, старослов'янізм, грецизм, слов'янські запозичення, інтернаціоналізм.

IV. Виконати практичне завдання.

1. *Із творів Т. Шевченка випишіть старослов'янізми. Доберіть українські відповідники. Поясніть стилістичне використання старослов'янізмів.*

2. *Запишіть у дві колонки слова: а) незапозичені; б) іншомовного*

походження. У запозичених словах підкресліть ознаки їхнього іношомовного походження.

Бюргер, узвіз, ворота, реформа, ерзац, рукав, босоніж, жалюзі, аграрії, похід, тон, сфера, стереоскоп, сани, трюмо, матч, киянин, прізвище, ампула, грім, комплект, графік, розсада, кенгуру, світає.

(**Ключ.** З останніх букв виписаних слів має скластися закінчення вислову: «Меншість...» (між передостаннім і останнім словами слід поставити тире)).

3. Як ви розумієте різницю між тоталітарним і демократичним суспільством? Напишіть про це. Іношомовні слова підкресліть.

V. Опрацювати статті провідних дослідників лексикології.

1. Масенко Л. Мовна поведінка особистості в ситуації білінгвізму (за розділом книги «Мова і суспільство. Постколоніальний вимір» – <http://varnak.psend.com/lmasenko.htm>).

2. Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен (за розділом книги Л. Масенко “Мова і суспільство. Постколоніальний вимір” – <http://varnak.psend.com/lmasenko.htm>).

3. Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 3 – 4. – С. 85 – 104.

4. Яковець Р. Український мовний пуризм на європейському тлі / Р. Яковець. – http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/34_2/jakovec.doc

Форми звітності: бесіда з елементами проблемного навчання; тестування; пояснення; робота зі словниками; виконання вправ; випереджувальне завдання.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 24 – 27.

2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 60 – 71.

3. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 174 – 203.

Допоміжна

1. Турчак О. Оказіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження / О. Турчак // Укр. мова. – 2004. – № 2. – С. 47 – 55.

Довідкова

2. Бойків І. Словник чужомовних слів. Репринт з вид. 1955 р. / І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калишевський та ін. – К. : Музей Івана Гончара; Родовід, 1996. – 532 с.

3. Словар українського сленгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн.: <http://slovopedia.org.ua/57/53392-0.html>.

4. Словник англіцизмів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : http://hohlopedia.org.ua/slovnyk_anglitsyzmiv/.

5. Сучасний словник іншомовних слів / Укл.: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

Тема 4. Склад лексики сучасної української літературної мови

з погляду її стилістичного вживання та використання

I. Опрацювати теоретичні запитання.

1. Розмовна і експресивно-забарвлена лексика.
2. Книжна лексика.
3. Загальнонародна лексика:
 - а) діалектизми;
 - б) арготизми;
 - в) вульгаризми.

Методичні рекомендації

II. Дати відповідь на запитання.

1. На які групи з погляду стилістичного вживання поділяється лексика української мови? Назвіть і охарактеризуйте основні стилістичні групи.

2. Виокремте основні ознаки стилістично нейтральної лексики. 3. Що означають терміни “діалектизм”, “арготизм”, “вульгаризм”? 4. До якої групи лексики вони належать? 5. Що є основою виділення активної і пасивної лексики? Назвіть сферу поширення активної лексики, дайте її визначення. 6. Які групи слів належать до пасивної лексики? Охарактеризуйте неологізми (загальномовні, індивідуально-авторські), історизми, власне архаїзми. 7. Назвіть групи пасивної лексики. Охарактеризуйте їх.

III. Розкрити значення термінів: вульгаризм, діалектизм, арготизм, okazіоналізм, жаргон, сленг.

IV. Виконати практичне завдання.

1. Дібрати самотійно зразки текстів із використанням лексики різних стилістичних груп.

2. Виписати уривки з художніх творів українських письменників, що ілюстрували б діалектний матеріал з різних регіонів України (наприклад, твори М. Черемшини, М. Коцюбинського та ін.).

3. Визначити особливості лексики офіційно-ділового стилю. Оформити такі документи:

1) заяву на ім'я керівника вашого навчального закладу;

2) розписку.

4. Перекласти українською мовою стійкі звороти, що вживаються в офіційно-діловому стилі. Кілька з них увести у самотійно складені речення.

Работать по совместительству – Обратиться по адресу – По приказу – Согласно приказу – Соответственно приказу – Ввести в состав – По указанию – По всем правилам – По инициативе – Несмотря на – Получить по счету – По март включительно – Мероприятия по –... . По собственному желанию – По служебным делам – Прошу Вашего разрешения –... . Окончание срока полномочий – Переслать по почте – Нуждаться в помощи – Оставить под вопросом – Ввиду того, что – Ввиду вышеизложенного – Заслуживать виймання – Принести вред – Это вызывается тем – ...

V. Опрацювати статті провідних дослідників лексикології.

1. Масенко Л. До проблеми вульгаризації мови / Л. Масенко // Дивослово. – 2003. – № 6. – С. 20 – 21.
2. Джерела жаргонізмів сучасної української мови.
3. Ставицька Л. Про взаємодію жаргону і сленгу / Л. Ставицька // Українська мова та література. – 2000. – № 15. – С. 7 – 8.

Форми звітності: бесіда з елементами проблемного навчання; тестування; пояснення; робота зі словниками; виконання вправ; випереджувальне завдання.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – С. 28.
2. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – С. 71 – 83.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник для вузів [колект. авт. А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, Н. І. Тоцька; за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища шк., 2002. – С. 213 – 226.

Допоміжна

1. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 334 с.
2. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н. В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 69 – 77.
3. Чак Є. Д. Барви нашого слова / Є. Д. Чак. – К. : Рад. шк., 1989. – 176 с.
4. Чак Є. Д. Складні випадки вживання слів / Є. Д. Чак. – К. : Рад. шк., 1984. – 185 с.

Довідкова

1. Бук С. 3 000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. –

192 с.

2. Бук С. 3 000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 180 с.

3. Словник діалектних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн.: <http://proridne.com/dictionary.html>.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуально-дослідне завдання передбачає вивчення наукової літератури з відповідної проблеми, аналіз, систематизацію та узагальнення фонетичних, фонологічних, морфонологічних та інших лінгвістичних явищ.

I. Підготувати відеопрезентацію на будь-яку тему з фонетики, лексики, морфеміки чи дериватології.

Вимоги до оформлення: MicrosoftOfficePowerPoint 2003; 10-15 слайдів.

II. Підготувати повідомлення (реферат) на одну з тем.

Вимоги до оформлення: 8 – 9 друкованих сторінок – 14 кегль, 1,5 інтервал, усі поля – 2 см.

Тематика рефератів

1. Українська мова серед інших слов'янських мов.
2. Система вокалізму сучасної української літературної мови.
3. Система консонантизму сучасної української літературної мови.
4. Чергування голосних при формо- та словозмінні іменників (на матеріалі творів Тараса Шевченка).
5. Фонетичні явища в системі голосних сучасної української мови (на матеріалі творів І. П. Котляревського).
6. Фонетичні явища в системі приголосних сучасної української мови (на матеріалі творів М. Стельмаха).
7. Чергування голосних при формо- та словозмінні іменників (на матеріалі творів Ліни Костенко).
8. Чергування голосних при формо- та словозмінні прикметників (на матеріалі творів Олеся Гончара).
9. Чергування голосних при формо- та словозмінні прикметників (на матеріалі творів Тараса Шевченка).
10. Чергування приголосних при формо- та словозмінні іменників (на матеріалі творів улюбленого письменника).
11. Чергування приголосних при формо- та словозмінні прикметників (на матеріалі творів Михайла Стельмаха).

12. Фонетичні явища голосних і приголосних при творенні ступенів порівняння прикметників (на матеріалі творів Михайла Стельмаха).

13. Фонетичні явища приголосних у системі дієслівних форм сучасної української літературної мови (на матеріалі творів Тараса Шевченка).

14. Наголошення числівників та займенників у сучасній українській мові.

15. Складні випадки наголошення слів в сучасній українській мові.

16. Наголос як засіб диференціації значень слів у сучасній українській мові.

17. Становлення орфографічної системи сучасної української мови.

18. Написання складних слів у сучасній українській мові.

19. Правопис суфіксів в сучасній українській мові.

20. Фонеми *z* і *ʔ* в сучасній українській мові.

21. Морфонема як морфонологічна одиниця. Інтерференція морфів. Обмеження у сполучуваності морфем.

22. Регулярні морфонологічні чергування у сучасній українській мові.

23. Основні тенденції у розвитку словотворення на сучасному етапі функціонування української мови.

24. Словотвірний тип. Словотвірне значення. Словотвірна модель.

25. Історичні зміни в структурі слова: опрощення, ускладнення, перерозклад.

26. Проблема похідності / непохідності основ. Вільні і зв'язані основи. Поняття про субморфну основу.

27. Стилiстичне розрізнення словоформ з аломорфами і варіантами.

28. Морфотактичні особливості префіксів.

29. Валентність суфіксів у сучасній українській мові.

30. Формування нових морфем. Перехідні явища в системі морфем.

31. Запозичені префікси і префіксоїди у сучасній українській мові.

32. Спокoнвічні та запозичені суфіксальні морфеми в українській мові, їх стилістична роль.

33. Автоматичні словники: загальна характеристика.

34. Арго в молодіжному середовищі.
35. Валентність суфіксів у сучасній українській мові.
36. Вживання жаргонізмів та арготизмів в українській мові.
37. Досягнення української комп'ютерної лексикографії за останнє десятиріччя.
38. Жаргонізми в літературі.
39. Запозичені префікси і префіксоїди у сучасній українській мові.
40. Комп'ютерні технології в українській лексикографії.
41. Мовна політика в Україні кінця ХХ ст.
42. Основні тенденції у розвитку словотворення на сучасному етапі функціонування української мови популяризації.
43. Президент України щодо питання української мови.
44. Проблема двомовності в Україні.
45. Пуристичні тенденції.
46. Суржик як соціолінгвістичний феномен.
47. Українська мова в засобах масової інформації.
48. Українська мова як державна мова українського народу.
49. Формування мовних регіонів в Україні: стан і проблеми.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль за засвоєнням знань із навчальної дисципліни “Сучасна українська літературна мова” проводиться за чотирма етапами: самоконтроль, письмовий контроль, тестовий контроль, контрольна робота.

Самоконтроль передбачає підготовку відповідей на питання, які пропонуються студентам на лекціях.

Письмовий контроль має такі різновиди: а) письмове теоретичне експрес-опитування; б) написання письмових самостійних робіт; в) індивідуальні письмові роботи.

Тестовий контроль становить собою вибір правильної відповіді на теоретичні питання.

Контрольна робота передбачає виконання завдань різного типу.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

1. Усне опитування студентів відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на практичних заняттях, та матеріалом, що опрацьовується студентами самостійно.

2. Письмове опитування – поточні види письмових робіт, які є обов’язковими на практичних заняттях з дисципліни. Усі завдання виконуються згідно з темами практичних занять.

3. Тестовий контроль – проводиться як поточно-підсумковий контроль за матеріалом практичних занять.

4. Контрольна робота – проводиться після закінчення вивчення матеріалу (як теоретичного, так і практичного) дисципліни з метою оцінювання результатів навчання на завершальному етапі. Завдання для кожного студента індивідуальні. Робота проводиться один раз.

5. Пропущене з поважної причини заняття студент повинен відпрацювати на кафедрі української мови та методики її навчання в установлений викладачем термін.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (V СЕМЕСТР)**

Поточне тестування та самостійна робота												ІНДЗ	Підсумковий контроль	Сума
ЗМ 1									ЗМ 2					
63									22					
Т1	Т2	Т3	Т4	Л1	Т5	Т6	Т7	Л2	Т8	Т 9	Л3	-	15	100
6	6	6	6	10	6	6	7	10	6	6	10			

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (VI СЕМЕСТР)**

Поточне тестування та самостійна робота																	(ІНДЗ)	Підсумковий контроль	Сума
ЗМ 1							ЗМ 2				ЗМ 3						10	10	100
30							20				30								
Т 1	Т 2	Л 1	Т 3	Т 4	Л 2	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Л 3	Т 9	Т 10	Т 11	Т1 2	Л 4	К/р			
4	4	5	4	4	4	5	5	5	5	5	4	4	5	4	5	8			

Навчальні досягнення студента з усіх видів виконуваних робіт (теоретична підготовка, підсумковий контроль) оцінюються кількісно відповідно до шкали, наведеної у “Тимчасовому положенні про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців” в Уманському педагогічному університеті імені Павла Тичини.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену	для заліку
90–100	відмінно (A)	зараховано
82–89	дуже добре (B)	
75–81	добре (C)	
69–74	задовільно (D)	
60–68	задовільно (достатньо) (E)	
35–59	незадовільно з можливістю повторного складання (FX)	не зараховано з можливістю повторного складання
1–34	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни (F)	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: опорні конспекти лекцій, нормативні документи, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, перфокарти для графопроєктора, таблиці, адміністративні та діалектологічні карти, ілюстративні матеріали.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	3
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА”.....	4
СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ...11	11
ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....14	14
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І–ІІ. ВСТУП. ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....14	14
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1. Артикуляційно-акустична характеристика голосних і приголосних фонем (звуків).....14	14
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2. Артикуляційно-акустична характеристика голосних і приголосних фонем (звуків).....17	17
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3. Позиційні та історичні чергування голосних фонем (звуків).....21	21
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4. Історичні чергування голосних та приголосних фонем (звуків).....27	27
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5. Регресивна асиміляція приголосних звуків.....37	37
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6. Регресивна асиміляція приголосних звуків.....42	42
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7. Прогресивна асиміляція. Дисиміляційні зміни приголосних у сучасній українській мові.....48	48
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8. Склад як найменша сегментна одиниця мовленнєвого потоку. Складоподіл. Наголос.....51	51
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9. Контрольна робота.....54	54
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІІ. ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ.....58	58
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1. Лексикологія як мовознавча дисципліна. Системні зв’язки в лексиці.....58	58
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2. Генезис та стилістичний розподіл лексичного складу сучасної української мови.....61	61
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3. Фразеологія. Лексикографія.....64	64

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. МОРФЕМІКА ТА ДЕРИВАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	68
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4–5. Морфемна будова слова. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові. морфемний аналіз.....	68
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6–7. Деривація. Способи словотворення.....	71
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8. Словотвірні ознаки основних частин мови. Словотвірний аналіз.....	73
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V. ГРАМАТИКА. ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ.....	77
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9. Граматика. Іменник. Лексико-граматичні категорії іменника.....	77
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10. Граматична категорія роду та числа іменників.....	79
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11. Граматична категорія відмінку іменників.....	82
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12. Система відмінювання іменників.....	83
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13. Система відмінювання іменників.....	85
КОНТРОЛЬНА РОБОТА.....	87
ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ.....	90
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I–II. ВСТУП. ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	90
ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1.....	90
ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2.....	109
ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 3.....	112
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ.....	117
ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1.....	117
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. МОРФЕМІКА ТА ДЕРИВАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	126
ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2.....	126
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V. ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ.....	135
ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 3.....	135

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	146
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ.....	152
ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ.....	169
МЕТОДИ КОНТРОЛЮ.....	171
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	172
РОЗПОДІЛ БАЛІВ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	173
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНІЛЬНА ТА ЄКТС.....	174